DZIENNIK URZĘDOWY
WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Wrocław, dnia 19 lutego 2026 r.

Poz. 944

UCHWAŁA NR XXVI/142/26
RADY GMINY MARCINOWICE

z dnia 17 lutego 2026 r.

w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Marcinowice na lata 2026-2029”

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9 i art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 1153) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292) Rada Gminy Marcinowice uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Marcinowice na lata 2026-2029”, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Marcinowice.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od daty publikacji w Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego.

Przewodniczący Rady Gminy:
Artur Fiołek

Załącznik nr 1
do Uchwały Nr XXVI/142/26
Rady Gminy Marcinowice
z dnia 17 lutego 2026r.

GRUDZIEŃ, 2025

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI

GMINY MARCINOWICE NA LATA 2026-2029

Opracowanie

DELTA PARTNER SP. Z O.O.

Spis treści

1. Wstęp ... 4

2. Podstawa prawna ... 5

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce ... 7
3.1. Konstytucyjny wymiar ochrony dziedzictwa ... 7
3.2. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ... 7
3.2.1. Formy ochrony zabytków ... 8
3.2.2. Ochrona zabytków w planowaniu przestrzennym ... 9
3.2.3. System ewidencji zabytków ... 10
3.2.4. Finansowanie ochrony zabytków ... 10
3.2.5 Organy ochrony zabytków ... 10
3.3 Ustawa o samorządzie gminnym ... 11
3.4 Inne akty prawne i rozporządzenia ... 11

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego ... 12
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami ... 12
4.3 Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu ... 15

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego ... 19
5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy ... 19
5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego ze wskazaniem obszarów i obiektów o szczególnym znaczeniu 22
5.2.1. Charakterystyka gminy Marcinowice ... 22
5.2.2. Rys historyczny Gminy Marcinowice ... 23
5.3. Krajobraz kulturowy gminy ... 25
5.3.1. Dziedzictwo materialne Gminy Marcinowice – najcenniejsze obiekty zabytkowe ... 27
5.4. Dziedzictwo niematerialne ... 36
5.5. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony ... 37
5.5.1. Zabytki wpisane do rejestru zabytków ... 38
5.5.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków ... 41
5.5.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego ... 42
5.6. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków ... 45
5.6.1. Zabytki nieruchome wpisane do ewidencji zabytków ... 46
5.6.2. Stanowiska archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków ... 55

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT ... 61

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami 64

8. Instrumentarium realizacji Programu ... 70

9. Źródła finansowania Programu ... 72
9.1. Dotacje ... 74
9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe ... 76
9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego ... 78

Spis tabel ... 82

Załącznik 1 Zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków – mapy topograficzne ... 82

1. Wstęp

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Marcinowice na lata 2026-2029 (dalej: GPOnZ) stanowi element lokalnej polityki rozwoju, służący planowaniu, koordynowaniu oraz wdrażaniu działań na rzecz ochrony i zagospodarowania dziedzictwa kulturowego. Opracowanie to wyznacza kierunki aktywności gminy w zakresie opieki nad zabytkami nieruchomymi, ruchomymi oraz niematerialnymi, z uwzględnieniem krajobrazu kulturowego jako zasobu o wysokim potencjale rozwojowym. Program ma charakter dokumentu strategicznego wspierającego działania samorządu, właścicieli i użytkowników zabytków, organizacji społecznych, instytucji kultury oraz podmiotów gospodarczych.

GPOnZ pełni funkcję operacyjną: określa cele i priorytety, proponuje środki realizacji oraz wskazuje możliwości finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach. Uwzględnia zarówno uwarunkowania prawne i instytucjonalne ochrony zabytków w Polsce, jak i kontekst lokalny, m.in. dokumenty planistyczne, stan zasobów dziedzictwa, potrzeby społeczności lokalnej oraz potencjał gminy w zakresie rozwoju kultury, turystyki i edukacji.

W programie zawarto również działania mające na celu zwiększenie świadomości społecznej w zakresie wartości dziedzictwa kulturowego, promowanie tożsamości lokalnej oraz aktywizację mieszkańców wokół opieki nad zabytkami. Realizacja wyznaczonych kierunków ma prowadzić do trwałego i odpowiedzialnego zagospodarowania zasobów dziedzictwa z poszanowaniem ich autentyczności, integralności i wartości historycznej.

Niniejszy dokument jest kontynuacją Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Marcinowice na lata 2013-2016, przyjętego uchwałą Rady Gminy Marcinowice nr XXXV/197/13 z dnia 13 lipca 2013 r. Aktualizacja uwzględnia zmiany w strukturze i stanie zachowania zasobów dziedzictwa, obowiązujące przepisy prawa oraz nowe możliwości finansowania i współpracy międzysektorowej.

2. Podstawa prawna

Podstawą przygotowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Marcinowice jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024, poz. 1292 z późn. zm.). Ustawa ta nakłada na jednostki samorządu terytorialnego (na poziomie województwa, powiatu i gminy) obowiązek cyklicznego, czteroletniego opracowywania dokumentu programowego, który wyznacza kierunki działań w zakresie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym.

Przepisy ustawy wskazują, że ochrona zabytków obejmuje szeroki pakiet działań administracji publicznej: od tworzenia stabilnych ram prawnych i finansowych, przez wprowadzanie instrumentów organizacyjnych, po monitorowanie stanu zachowania zabytków oraz ich przeznaczenia. Z punktu widzenia samorządu gminnego jest to proces obejmujący przeciwdziałanie degradacji, kontrolę sposobu użytkowania obiektów, eliminowanie zagrożeń dla ich substancji oraz uwzględnianie wartości kulturowych w planowaniu przestrzennym i działaniach środowiskowych.

Równolegle ustawa definiuje pojęcie opieki nad zabytkami, rozumianej jako działania właścicieli i posiadaczy obiektów, umożliwiające ich badanie, konserwację, zabezpieczenie oraz utrzymywanie w możliwie najlepszym stanie. Obowiązki te uzupełnia wymiar edukacyjny, to jest upowszechnianie wiedzy o zabytkach i ich znaczeniu dla lokalnej wspólnoty. Akt ten określa również system organizacyjny ochrony zabytków w Polsce. Kompetencje w tym zakresie wykonują: Generalny Konserwator Zabytków działający w imieniu ministra właściwego ds. kultury i ochrony dziedzictwa oraz Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków, reprezentujący administrację rządową na poziomie województwa.

Ustawa wskazuje również katalog prawnych form ochrony zabytków, do których należą m.in.: wpis do rejestru zabytków, wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenia ochronne zawarte w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego lub decyzjach administracyjnych dotyczących inwestycji. Przepisy te są komplementarne wobec regulacji prawnych z zakresu planowania przestrzennego, samorządu terytorialnego i ochrony przyrody.

Zgodnie z art. 87 ust. 2 ustawy, Gminny Program Opieki nad Zabytkami ma realizować następujące cele:

1. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
2. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
3. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
4. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
5. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

Ujęte w ustawie cele stanowią fundament merytoryczny i prawny niniejszego programu oraz wyznaczają ramy działań, jakie gmina Marcinowice podejmie w obszarze ochrony dziedzictwa w latach 2026-2029.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

System ochrony zabytków w Polsce opiera się na regulacjach kilku poziomów, najważniejsze to Konstytucja RP oraz ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z rozporządzeniami wykonawczymi, dalej przepisy szczegółowe dotyczące planowania przestrzennego, samorządu terytorialnego, ochrony środowiska czy organizacji działalności kulturalnej. Razem tworzą one ramy prawne, w których funkcjonuje Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Marcinowice.

3.1. Konstytucyjny wymiar ochrony dziedzictwa

Na poziomie konstytucyjnym ochrona dziedzictwa kulturowego została wskazana jako jedno z kluczowych zadań państwa oraz obowiązek wspólny władz publicznych i obywateli. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483 z późn. zm.):

Art. 5: „Rzeczpospolita Polska […] strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju".

Art. 6 ust. 1: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju"; ust. 2: „Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym".

Art. 86: „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa".

Na tej podstawie budowany jest system szczegółowych regulacji definiujących kompetencje organów administracji publicznej oraz instrumenty ochrony zabytków.

3.2. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Podstawowym aktem prawnym w obszarze ochrony dziedzictwa jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2024 r. poz. 1292 z późn. zm.), która:

- definiuje pojęcia kluczowe (m.in. zabytek, zabytek nieruchomy, ruchomy, archeologiczny, krajobraz kulturowy, historyczny układ urbanistyczny i ruralistyczny, prace konserwatorskie, restauratorskie, roboty budowlane),

- określa, że zabytek to w uproszczeniu obiekt lub zespół obiektów stworzonych przez człowieka, stanowiących świadectwo minionych epok i zdarzeń, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wskazuje trzy główne kategorie zabytków: nieruchome, ruchome i archeologiczne.

Ustawa rozróżnia ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami:

ochrona – to zadania administracji publicznej: tworzenie ram prawnych, organizacyjnych i finansowych, zapobieganie zagrożeniom, przeciwdziałanie niszczeniu i niewłaściwemu użytkowaniu, kontrola stanu zachowania i przeznaczenia zabytków, uwzględnianie dziedzictwa w planowaniu przestrzennym i politykach rozwojowych,

opieka – to obowiązki właścicieli i posiadaczy: zapewnienie możliwości badań i dokumentowania zabytku, prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, dbanie o otoczenie, użytkowanie w sposób gwarantujący zachowanie wartości oraz popularyzacja wiedzy o obiekcie.

Ustawa określa również rzeczowy zakres ochrony, wymieniając przykładowe typy zabytków:

- wśród zabytków nieruchomych - m.in. krajobrazy kulturowe, historyczne układy urbanistyczne i ruralistyczne, zespoły budowlane, obiekty architektury, budownictwa obronnego i techniki, cmentarze, parki, ogrody, miejsca pamięci,
- wśród zabytków ruchomych - m.in. dzieła sztuki, rzemiosła artystycznego, kolekcje, numizmaty, pamiątki historyczne, urządzenia i maszyny, instrumenty muzyczne, wytwory sztuki ludowej,
- wśród zabytków archeologicznych - m.in. pozostałości dawnego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany, relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Dodatkowo ustawodawca dopuścił możliwość ochrony nazw geograficznych, historycznych i tradycyjnych (np. nazw miejscowości lub obiektów), jeśli posiadają one walor dziedzictwa.

3.2.1. Formy ochrony zabytków

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadza katalog formalnych narzędzi ochrony, do których należą w szczególności:

- wpis do rejestru zabytków (nieruchomych i ruchomych),
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,

- ustalenia ochrony w aktach planowania przestrzennego oraz w decyzjach lokalizacyjnych (w tym decyzjach o warunkach zabudowy oraz decyzjach dla inwestycji drogowych, kolejowych i lotniskowych).

Szczególną rolę w systemie ochrony pełnią:

- rejestr zabytków, prowadzony przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, kóry obejmuje obiekty o najwyższej randze ochrony,
- park kulturowy, tworzony uchwałą rady gminy po zaopiniowaniu przez wojewódzkiego konserwatora zabytków jako narzędzie ochrony krajobrazu kulturowego i charakterystycznych układów zabudowy oraz zieleni,
- zapisy planistyczne, w których ustala się strefy ochrony konserwatorskiej i szczególne zasady zagospodarowania terenów z zabytkami.

3.2.2. Ochrona zabytków w planowaniu przestrzennym

Jednym z kluczowych obszarów implementacji ustawy jest planowanie i zagospodarowanie przestrzenne. Przepisy nakazują uwzględnianie ochrony zabytków przy:

- opracowywaniu strategii rozwoju gminy, powiatu i województwa,
- sporządzaniu planu ogólnego gminy,
- sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowych planów odbudowy,
- wydawaniu decyzji o lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy oraz decyzji dla inwestycji drogowych, kolejowych i lotniskowych.

Nowelizacja ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 2023 r. wprowadziła m.in. nowy instrument planistyczny plan ogólny gminy jako akt prawa miejscowego, obowiązkowy dla całego obszaru gminy w określonym ustawowo terminie (1 lipca 2026 r.). Plan ogólny ma wskazywać m.in. strefy planistyczne i gminne standardy urbanistyczne oraz stanowić punkt odniesienia dla planów miejscowych i decyzji administracyjnych. Ma to przełożyć się na większą spójność polityki przestrzennej, w tym w zakresie ochrony dziedzictwa.

W planach miejscowych gmina ma obowiązek uwzględniać ochronę:

- zabytków wpisanych do rejestru oraz ich otoczenia,
- zabytków ujętych w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków,

w tym poprzez wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej z jasno określonymi nakazami, zakazami i ograniczeniami. Projekty planów i ich zmian wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w części dotyczącej kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenów.

3.2.3. System ewidencji zabytków

Ustawa buduje trójstopniowy system ewidencji zabytków:

- krajową ewidencję zabytków – prowadzoną przez Generalnego Konserwatora Zabytków,
- wojewódzką ewidencję zabytków – prowadzoną przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- gminną ewidencję zabytków (GEZ) – prowadzoną przez wójta, w formie kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

Zgodnie z zapisami ustawy GEZ powinna obligatoryjnie obejmować:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru,
- inne zabytki nieruchome ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Ewidencja stanowi podstawę opracowywania programów opieki nad zabytkami na wszystkich szczeblach samorządu oraz jest kluczowym narzędziem merytorycznym dla polityki przestrzennej i inwestycyjnej gminy. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 11 maja 2023 r. (sygn. P 12/18) doprecyzował zasady ujęcia nieruchomości w GEZ w kontekście ochrony prawa własności, co również musi być uwzględniane przez gminę.

3.2.4. Finansowanie ochrony zabytków

Istotnym elementem ustawy są przepisy dotyczące finansowania prac przy zabytkach. Organy stanowiące gmin, powiatów i województw mogą przyznawać dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane: przy zabytkach wpisanych do rejestru oraz przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Dotacja może obejmować do 100% tzw. nakładów koniecznych, przy zachowaniu zasad określonych uchwałą rady gminy. Ustawa stanowi więc podstawę do tworzenia lokalnych programów dotacyjnych, które są jednym z kluczowych narzędzi wsparcia właścicieli zabytków w gminie.

3.2.5 Organy ochrony zabytków

Za realizację polityki ochrony zabytków odpowiadają:

- minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego działa Generalny Konserwator Zabytków,
- wojewoda, w imieniu którego zadania wykonuje Wojewódzki Konserwator Zabytków.

3.3 Ustawa o samorządzie gminnym

W art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2025 r. poz. 1153) zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury (...) oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami". Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

3.4 Inne akty prawne i rozporządzenia

Regulacje dotyczące ochrony i opieki nad zabytkami są wskazane również w innych ustawach sektorowych, w szczególności:

- ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane,
- ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska,
- ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody,
- ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami,
- ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
- ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie,
- ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach,
- ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach.

Istotne znaczenie mają również rozporządzenia wykonawcze do ustawy o ochronie zabytków.

To otoczenie prawne wyznacza ramy, w jakich gmina Marcinowice planuje i realizuje działania w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. GPOnZ jest narzędziem wdrażającym te przepisy na poziomie lokalnym, w sposób spójny z kompetencjami gminy oraz z systemem krajowym i regionalnym.

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

GPOnZ odwołuje się do dokumentów funkcjonujących na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym oraz lokalnym. Program w swoich założeniach i działaniach wpisuje się w politykę państwa, szczególnie w obszarach dotyczących poprawy stanu zachowania zabytków poprzez wykorzystanie środków publicznych, rozwijania roli dziedzictwa kulturowego w promocji gminy, usprawnienia przepływu informacji pomiędzy administracją a mieszkańcami oraz zwiększenia dostępności danych o zasobie zabytkowym. Istotnym elementem jest także wspieranie lokalnych tradycji oraz wprowadzanie elementów dziedzictwa kulturowego do edukacji i działań kulturalnych.
GPOnZ pozostaje zgodny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami, określonymi m.in. w:

1. **Krajowym Programie Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026**

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026, przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 1 grudnia 2023 r., jest podstawowym dokumentem strategicznym państwa w obszarze ochrony dziedzictwa kulturowego. Opracowany w Departamencie Ochrony Zabytków MKiDN na potrzeby Generalnego Konserwatora Zabytków, stanowi realizację art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dokument wyznacza kierunki działań administracji rządowej oraz służb konserwatorskich w celu zapewnienia efektywnej ochrony zasobów dziedzictwa. Określa on zarówno cele, jak i narzędzia ich realizacji, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb wynikających z aktualnego stanu zasobów zabytkowych w Polsce. Celem Krajowego Programu jest zwiększenie skuteczności systemu ochrony zabytków poprzez: ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o krajowym zasobie zabytkowym, w tym jego dokumentowanie i systematyczną aktualizację, rozwój cyfryzacji w obszarze ochrony zabytków, podnoszenie jakości i skuteczności prowadzonych postępowań administracyjnych oraz wdrażanie nowoczesnych technologii w procesach konserwatorskich i zarządczych. Krajowy Program akcentuje również konieczność współpracy administracji rządowej i samorządowej oraz wzmocnienia narzędzi wspierających inwestycje w obiekty zabytkowe. Program pełni funkcję nadrzędnego dokumentu strategicznego, z którym GPOnZ Gminy Marcinowice pozostaje w pełnej zgodności.

Najważniejsze cele programu:

Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek pl.

Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

2. Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 (SRKS), przyjęta uchwałą Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r., jest zaktualizowaną kontynuacją Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020 i jednym z kluczowych dokumentów wykonawczych Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju. Dokument określa kierunki interwencji państwa w obszarach współdziałania społecznego, kultury oraz kreatywności, podkreślając ich znaczenie dla długofalowego rozwoju społecznego i gospodarczego kraju.

Marcinowice.2026-2029

Głównym celem SRKS jest podniesienie jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków, realizowane poprzez działania obejmujące trzy zasadnicze obszary tematyczne, wyrażone również w podtytule strategii: współdziałanie, kultura, kreatywność. Obszary te obejmują:

obszar 1: Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,

obszar 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,

obszar 3: Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

W dokumencie podkreślono, że efektywne wykorzystanie zasobów kultury i dziedzictwa narodowego stanowi istotne wsparcie dla budowania kapitału społecznego, zarówno w wymiarze tożsamości, jak i aktywności obywatelskiej. Zasoby te, dzięki swojej roli integrującej, mogą wzmacniać więzi lokalne, rozwijać przestrzenie dialogu, a także tworzyć środowisko sprzyjające kreatywności i innowacjom.

Znaczenie kultury i dziedzictwa kulturowego opisano w strategii wielowymiarowo: jako element wpływający na postawy społeczne i modele zachowań, jako przestrzeń symboli i komunikacji, a także jako materialny i niematerialny zasób tworzący podstawę tożsamości wspólnot. Strategia wskazuje, że niski poziom kapitału społecznego oraz zarysowujące się podziały społeczne stanowią barierę dla budowania wspólnotowości i zaufania do instytucji publicznych, co wymaga wielokierunkowych działań ukierunkowanych na rozwój uczestnictwa w kulturze oraz wzmacnianie kompetencji społecznych.

SRKS formułuje trzy cele szczegółowe:

1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne poprzez: usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami, rozwój i wzmacnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.
2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich poprzez: tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze, ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury, digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury, umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.
3. Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju przez sektory kultury i kreatywne poprzez: wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju, rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych, wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

Ponadto w ramach celu szczegółowego 2 SRKS wskazano pięć priorytetów:

2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze.

2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury.

2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę.

2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

SRKS wskazuje także katalog projektów strategicznych, które związane są z ochroną dziedzictwa kulturowego. Wśród nich znajdują się m.in.:

- Narodowy Program Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego, obejmujący działania związane z rozwojem dialogu obywatelskiego, znoszeniem barier rozwojowych dla organizacji pozarządowych, reformą finansowania NGO, edukacją obywatelską i historyczną oraz wspieraniem wolontariatu;
- Niepodległa - program koncentrujący się na wzmacnianiu wspólnoty obywatelskiej i pamięci historycznej, budowaniu postaw patriotycznych oraz angażowaniu mieszkańców w działania na rzecz dobra wspólnego;
- Pakiet dla Przemysłów Kreatywnych - ukierunkowany na zwiększenie konkurencyjności sektorów kultury i przemysłów kreatywnych poprzez system finansowych zachęt, wsparcie dla produkcji audiowizualnych i rozwój środowisk twórczych;
- Program Klub — projekt wzmacniający działalność lokalnych klubów sportowych jako miejsc integracji społecznej i aktywności mieszkańców;
- Rozwój Czytelnictwa — obejmujący działania na rzecz wzmacniania roli bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych jako centrów życia społecznego, kultury i edukacji;
- Rozwój turystyki kulturowej — projekt ukierunkowany na działania dotyczące zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i obiektów uznanych za Pomniki Historii, w tym finansowanie prac konserwatorskich oraz przedsięwzięć popularyzujących dziedzictwo kulturowe i aktywizujących zaangażowanie społeczne w jego ochronę.

4.3 Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Marcinowice przeanalizowano uwarunkowania wynikające z dokumentów planistycznych i strategicznych opracowanych na poziomie województwa dolnośląskiego oraz powiatu świdnickiego. Dokumenty te tworzą ramy, w których lokalna polityka ochrony zabytków funkcjonuje oraz wskazują kierunki, jakie powinny zostać uwzględnione w działaniach gminnych.

Uwzględniono dokumenty:

- wojewódzkie: Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030, Aktualizacja Programu Rozwoju Turystyki dla Województwa Dolnośląskiego, Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego;
- powiatowe: Strategia Rozwoju Powiatu Świdnickiego w perspektywie do 2030 roku

GPOnZ Gminy Marcinowice pozostaje zgodny z celami, priorytetami i kierunkami działań wyznaczonymi w wymienionych dokumentach.

- **Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030**

Strategia została przyjęta Uchwałą Nr L/1790/18 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 20 września 2018 r. i stanowi podstawowy dokument określający politykę rozwoju regionu. Wskazuje ona kluczowe zasoby Dolnego Śląska, w tym dziedzictwo kulturowe o unikalnym, wielonarodowym charakterze.

W obszarze związanym z ochroną zabytków wyznaczono m.in. następujący:

Cel strategiczny: Odpowiedzialne wykorzystanie zasobów i ochrona walorów środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego.

Konkretyzują go cele operacyjne i przedsięwzięcia strategiczne:

Cel operacyjny: Ochrona obiektów i terenów dziedzictwa kulturowego.

Przedsięwzięcia strategiczne:

- Wsparcie przedsięwzięć służących rozwojowi kultury i dziedzictwa kulturowego w regionie.
- Wspieranie i udostępnianie zintegrowanych działań służących ochronie dziedzictwa kulturowego i jego promocji.
- Wsparcie zagospodarowywania i udostępnienia na cele turystyki lub kultury najważniejszych obiektów zabytkowych oraz miejsc historycznych o znaczeniu ponadregionalnym.

Kierunki te są spójne z założeniami GPOnZ, zwłaszcza w zakresie utrzymania zasobów zabytkowych w należytym stanie, przeciwdziałania degradacji oraz wykorzystania dziedzictwa do budowania wizerunku regionu i gminy.

- **Aktualizacja Programu Rozwoju Turystyki dla Województwa Dolnośląskiego**

Dokument przyjęty Uchwałą Nr 2696/III/09 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 28 kwietnia 2009 r. akcentuje wyjątkowość walorów kulturowych regionu oraz ich rolę w kreowaniu produktów turystycznych.

Najważniejsze ustalenia programu w obszarze dziedzictwa kulturowego:

- zabytki architektury i budownictwa stanowią najważniejsze zasoby kulturowe regionu,
- stanowiska archeologiczne wymagają odpowiedniej ekspozycji i przystosowania do ruchu turystycznego,

- możliwe jest tworzenie nowych szlaków historycznych, edukacyjnych i krajoznawczych,
- wzrost atrakcyjności zabytków powinien być wspierany wydarzeniami kulturalnymi, infrastrukturą oraz skuteczną informacją turystyczną.

Wnioski programu wspierają kierunki działań GPOnZ, w tym rozwój szlaków kulturowych, popularyzację dziedzictwa oraz wykorzystanie obiektów zabytkowych w rozwoju lokalnej oferty turystycznej.

- **Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego**

Plan przyjęto Uchwałą Nr XIX/482/20 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 16 czerwca 2020 r.

W dokumencie jednym z kluczowych celów jest:

Cel 2: Racjonalny i zrównoważony sposób wykorzystania zasobów środowiska przyrodniczego, kulturowego i krajobrazu.

W obszarze dziedzictwa kulturowego wskazano:

- konieczność przeciwdziałania degradacji krajobrazu kulturowego,
- zachowanie historycznych układów przestrzennych i obiektów o wysokich wartościach architektonicznych,
- poprawę stanu technicznego i użytkowego najcenniejszych zabytków,
- trwałą ochronę krajobrazu kulturowego jako wyróżnika regionu,
- wzmocnienie systemu szlaków turystycznych i ich powiązań z lokalnymi zasobami kulturowymi.

Postulaty skierowane do gmin:

- Uwzględnienie założeń wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w lokalnych dokumentach.
- Wskazywanie w miejscowych dokumentach planistycznych obiektów wymagających objęcia ochroną.
- Powiązanie lokalnych szlaków turystycznych z regionalną siecią turystyki kulturowej.
- Rewitalizacja obszarów zdegradowanych z wykorzystaniem dziedzictwa.
- Tworzenie infrastruktury turystyki i rekreacji zgodnej z zasadami ochrony środowiska.
- Integracja różnych rodzajów szlaków (pieszych, rowerowych, konnych, wodnych).

GPOnZ Gminy Marcinowice realizuje powyższe wytyczne, m.in. poprzez działania na rzecz ładu przestrzennego, ochrony krajobrazu kulturowego i zwiększenia dostępności zabytków.

- **Strategia Rozwoju Powiatu Świdnickiego w perspektywie do 2030 roku**

Marcinowice.2026-2029

Dokument wskazuje, że zasoby dziedzictwa kulturowego i walory krajobrazu kulturowego powiatu stanowią istotny potencjał społeczny i gospodarczy. W kontekście GPOnZ Gminy Marcinowice szczególne znaczenie mają następujące zapisy strategii:

Cele strategiczne i kierunki działań powiatu istotne dla ochrony dziedzictwa:

1. Wzmacnianie atrakcyjności turystycznej i kulturowej powiatu

Strategia akcentuje:

- rozwijanie infrastruktury turystyczno-kulturowej,
- zwiększanie dostępności i atrakcyjności obiektów zabytkowych,
- tworzenie markowych produktów turystyki kulturowej,
- wzmacnianie roli dziedzictwa w promocji powiatu.

2. Ochrona i zachowanie materialnych zasobów dziedzictwa powiatu

W strategii wskazano potrzebę:

- podejmowania działań konserwatorskich i rewitalizacyjnych,
- poprawy stanu technicznego obiektów o znaczeniu lokalnym i regionalnym,
- ochrony krajobrazu kulturowego wsi i małych miejscowości.

3. Budowanie tożsamości lokalnej mieszkańców

Powiat podkreśla znaczenie:

- edukacji historycznej,
- upowszechniania wiedzy o dziedzictwie,
- wspierania inicjatyw społecznych związanych z ochroną tradycji i lokalnych zasobów kulturowych.

4. Współpraca między gminami w zakresie rozwoju kultury i turystyki

Strategia zaleca:

- tworzenie wspólnych szlaków tematycznych,
- rozwój sieci informacji turystycznej,
- realizację partnerskich projektów rewitalizacyjnych i kulturalnych.

Cele te wpisują się w sposób bezpośredni w kierunki działań przewidziane w GPOnZ Gminy Marcinowice, a program gminny stanowi rozwinięcie i dopełnienie polityki powiatu w zakresie ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

Studium uwarunkowań Gminy Marcinowice

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Marcinowice, przyjęte Uchwałą Nr XXXV/182/09 Rady Gminy Marcinowice z dnia 17 grudnia 2009 r. (zmienioną Uchwałą Nr XXXIX/166/13 z dnia 22 lutego 2013 r.), stanowi podstawę planowania przestrzennego w gminie. Wskazuje ono m.in. na walory zabytkowe gminy oraz formułuje zasady ich ochrony i zagospodarowania. Do najważniejszych zabytków wpisanych do rejestru zalicza się m.in. pałace i założenia parkowe (np. Chwałków, Gruszów, Kątki, Krasków), zabytkowe dwory (Gola Świdnicka, Zebrzydów) oraz szereg kościołów parafialnych (w Goli Świdnickiej, Strzelcach, Szczepanowie, Śmiałowicach, Wirach, Zebrzydowie, Mysłakowie) wraz z przyległymi cmentarzami. Studium zwraca uwagę, że wszelkie inwestycje przy zabytkach z rejestru, w tym zmiana ich funkcji, własności czy sposobu użytkowania, wymagają zgody Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Szczególną ochroną objęte są zabytkowe parki i aleje: w studium wprowadzono zakaz wycinki istniejących drzewostanów w parkach wpisanych do rejestru oraz wymóg uzgodnienia wszelkich prac renowacyjnych i porządkowych z konserwatorem.

Zabytki w ewidencji wojewódzkiej i gminnej

W odniesieniu do obiektów ujętych w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków studium również formułuje zalecenia ochronne. Zapisano, że obiekty te powinny być restaurowane i modernizowane z zachowaniem istniejącej (i projektowanej) funkcji odpowiadającej wartości zabytku. Nowa zabudowa w ich otoczeniu winna być dostosowana do historycznej kompozycji przestrzennej, pod względem układu przestrzennego, skali i formy brył, tak aby harmonijnie współistniała z elementami historycznymi i nie dominowała nad zabudową tradycyjną.

Zespoły dworskie i pałacowe, cmentarze i stanowiska archeologiczne

Studium wyznacza też szczególne wytyczne dla zachowania większych założeń zabytkowych. Założenia dworsko-folwarczne i pałacowo-parkowe objęto tzw. strefą A ochrony konserwatorskiej. Należą do niej np. założenia w Chwałkowie, Tąpadłach i Wirach (dwór, budynki gospodarcze, parki) oraz strefa ochronna wokół pałacu w Kraskowie. W tych strefach należy zachować zasadnicze elementy historycznego układu przestrzennego (dróg, podziałów działek itp.), odtworzyć zniszczone fragmenty

i przeprowadzać restaurację istniejących obiektów o wartościach kulturowych. Jednocześnie obiekty dysharmonizujące z historycznym założeniem powinny zostać usunięte lub doprowadzone do naturalnego zaniku. Wszystkie nowe budynki projektuje się w relacji do historycznego założenia (skala i forma bryły mają nawiązywać do tradycyjnej architektury lokalnej), a wszelkie prace inwestycyjne, podziały działek i zmiany prawne po uzgodnieniu z konserwatorem zabytków.

Dodatkowo w studium wprowadzono strefę ochrony konserwatorskiej zespołu pałacowo-parkowego w wybranych miejscowościach (Chwałków, Kątki, Szczepanów, Tworzyjanów, Zebrzydów). W jej granicach każda nowa inwestycja (w tym podział nieruchomości) wymaga uzgodnienia z konserwatorem, a lokowanie nowej zabudowy dozwolone jest jedynie na historycznie istniejących obszarach zespołu; zakazuje się natomiast przedsięwzięć znacząco naruszających otoczenie zabytku.

Do cennych zespołów zaliczono także zespoły kościelno-cmentarne. Na przykład zabytkowy kościół parafialny z cmentarzem przykościelnym w Wirach objęto strefą A, w ramach której obowiązują powyższe zasady ochrony całego założenia. Dla cmentarzy przykościelnych wyznaczono również strefy sanitarne oraz inne ograniczenia planistyczne (zgodnie z przepisami odrębnymi).

Wreszcie studium określa strefy obserwacji archeologicznej (OW) w wielu miejscowościach (m.in. Chwałków, Kątki, Marcinowice, Strzelce, Szczepanów, Tworzyjanów, Wiry, Zebrzydów). W tych strefach każdy projekt inwestycyjny wymagaj konsultacji z konserwatorem, a roboty ziemne muszą być prowadzone pod nadzorem archeologicznym. Dzięki temu zabezpiecza się ewentualne relikty pradziejowe i średniowieczne znajdujące się na terenie gminy.

Studium wyodrębnia ponadto kilka rodzajów stref ochronnych. Oprócz wymienionych stref A, B i OW, w gminie funkcjonuje strefa ochrony krajobrazu „K” (wyznaczona w wsiach Sady, Wirki i części Kraskowa). W strefie K zabudowa dopuszczalna jest tylko na istniejących siedliskach, a jej forma architektoniczna musi nawiązywać do miejscowej tradycji m.in. wprowadzono zakaz budowy wysokościowców i wież oraz nakaz konsultacji wszystkich inwestycji z konserwatorem.

Strefa „B” ochrony konserwatorskiej obejmuje wsie o zachowanych historycznych układach ruralistycznych (Biała, Mysłaków, Tąpadła, Wiry). W tej strefie także zachowuje się układ dróg i parceli oraz formę zagrody wiejskiej; obiekty o wartościach kulturowych powinny być restaurowane z dostosowaniem do współczesnej funkcji, zaś nowa zabudowa planowana w tej strefie winna być projektowana w skali i formie historycznych brył, bez istotnej ingerencji w tradycyjne wnętrza wiejskie.

Ponadto założenia pałacowo-parkowe znajdują się we własnych strefach konserwatorskich, w których inwestycje uzgadnia się z konserwatorem. Dla wzmocnienia ochrony krajobrazu kulturowego, studium

uwzględnia również obecność Ślężańskiego Parku Krajobrazowego na południowym wschodzie gminy (z otuliną obejmującą teren gminy). W obrębie parku obowiązują przepisy specjalne (m.in. zakaz dominacji nowej zabudowy nad naturalnym krajobrazem, wymóg nawiązywania formy budowli do lokalnego budownictwa) zgodne z Rozporządzeniem Wojewody Dolnośląskiego.

Nowa zabudowa i modernizacja

Studium kładzie nacisk, aby nowa zabudowa i modernizacje w gminie respektowały krajobraz kulturowy. W studium nakazano projektować nowe budynki w relacji do tradycyjnej kompozycji przestrzennej: skala, bryła i detale architektoniczne powinny nawiązywać do historycznych wzorców lokalnej architektury. Nowe inwestycje nie mogą przytłaczać istniejącej zabudowy, a modernizacje obiektów zabytkowych powinny odnawiać substancję zgodnie z jej historycznym charakterem (zachowując pierwotną funkcję lub adaptując ją w granicach historycznych wartości obiektu). Dbałość o jakość krajobrazu kulturowego oznacza też wymóg stosowania lokalnych materiałów (kamień, cegła, drewno) i kolorystyki zgodnej z tradycją regionu.

Zakazy i nakazy

Studium formułuje również konkretne zakazy i nakazy. Na obszarach chronionych zabytkowo i krajobrazowo obowiązują liczne ograniczenia: np. w zabytkowych parkach i alejach zakaz wycinki drzew. W strefie ochrony krajobrazu (Sady, Wirki, Krasków) wprowadzono zakaz konstrukcji wysokościowych typu wieżowego. Wszelkie działania inwestycyjne i technologiczne wrażliwe krajobrazowo czy przestrzennie wymagają uzgodnienia z konserwatorem zabytków (np. lokalizacje billboardów, masztów antenowych, instalacji technicznych).

Działania renowacyjne przy zabytkach muszą być realizowane w duchu konserwatorskim, np. odtwarzając tradycyjne detale architektoniczne. W strefach konserwatorskich bezwzględnie zakazuje się zmian naruszających historycznie ukształtowane wnętrza urbanistyczne i ruralistyczne. Studium nakazuje także utrzymanie zabytkowych ogrodzeń i bram (np. konserwacja murowanych ogrodzeń pałacowych) oraz unikanie przypadkowych nasadzeń w parkach historycznych. We wszystkich przypadkach prace ziemne należy prowadzić ostrożnie, a w strefie archeologicznej pod nadzorem służb konserwatorskich.

Podsumowując, zapisy studium gminy Marcinowice jasno wytyczają zasady ochrony dziedzictwa: zachowujące historyczne struktury przestrzenne, nakazujące konsultację działań przy zabytkach oraz wprowadzające zakazy i nakazy ochronne. Realizacja tych zapisów została uwzględniona w gminnym programie opieki nad zabytkami, zapewniając ochronę krajobrazu kulturowego i trwałość walorów historycznych gminy.

5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego ze wskazaniem obszarów i obiektów o szczególnym znaczeniu

5.2.1. Charakterystyka gminy Marcinowice

Gmina Marcinowice położona jest w południowo-zachodniej Polsce, w województwie dolnośląskim, w powiecie świdnickim. Zajmuje powierzchnię ok. 95 km² i obejmuje 19 sołectw: Białą, Chwałków, Golę Świdnicką, Gruszów, Kątki, Klecin, Krasków, Marcinowice, Mysłaków, Sady, Stefanowice, Strzelce, Szczepanów, Śmiałowice, Tąpadła, Tworzyjanów, Wirki, Wiry i Zebrzydów. Gmina graniczy z gminami: Dzierżoniów, Łagiewniki, Mietków, Sobótka, Świdnica i Żarów.

Pod względem fizyczno-geograficznym gmina zajmuje wschodnią część Równiny Świdnickiej na Przedgórzu Sudeckim, w dorzeczu Bystrzycy, Czarnej Wody i Sadowej. Teren ma charakter falistej równiny na wysokości ok. 200–300 m n.p.m., z której wyraźnie wyrasta Masyw Ślęży (718 m n.p.m.) oraz Wzgórza Kiełczyńskie na granicy gminy od południowego wschodu. Część sołectw (Tąpadła, Wiry, Wirki, Mysłaków, Sady, Biała, Chwałków) leży w otulinie Ślężańskiego Parku Krajobrazowego, a północna część gminy wchodzi w obszar chronionego krajobrazu doliny Bystrzycy (Park Krajobrazowy Doliny Bystrzycy).

Gmina posiada dobre warunki glebowe, dominują gleby orne klas IIIa i IIIb. W praktyce przekłada się to na silnie rolniczy charakter gminy: użytki rolne zajmują ponad 80% powierzchni, z przewagą pól uprawnych, łąk i sadów.

Istotnymi zasobami na terenie gminy są także złoża surowców mineralnych, przede wszystkim granitu, kwarcu, kaolinu oraz kruszyw (piaski i żwiry), eksploatowane m.in. w rejonie Białej i Goli Świdnickiej. Układ zieleni śródpolnej, dolin rzecznych i parków podworskich poprawia lokalny mikroklimat i wzmacnia funkcję rekreacyjną gminy.

Z punktu widzenia struktury funkcjonalno-przestrzennej główną osią układu jest droga krajowa nr 35 Wrocław-Wałbrzych, przebiegająca przez środek gminy i łącząca ją komunikacyjnie z Wrocławiem, Świdnicą i Wałbrzychem. Wzdłuż DK35 wyznaczono trefy o charakterze gospodarczym (przemysł, usługi, logistyka), natomiast obszary położone na północ i południowy wschód zachowują w dużej mierze charakter rolniczy i mieszkaniowo-wypoczynkowy. Część południowo-wschodnia (Tąpadła, Tworzyjanów, Wiry, Wirki) pełni funkcję zaplecza turystyczno-rekreacyjnego Masywu Ślęży, z rozwijającą się bazą agroturystyczną i szlakami pieszo-rowerowymi, w tym międzynarodową trasą EuroVelo 9.

Środowisko kulturowe gminy tworzy liczny zbiór obiektów zabytkowych. Na jej terenie rozpoznano ok. 127 stanowisk archeologicznych od neolitu, przez kulturę łużycką i przeworską, po wczesne i późne średniowiecze, koncentrujących się m.in. w rejonie Marcinowic, Białej, Chwałkowa, Mysłakowa i Sadów. Kluczowe komponenty krajobrazu kulturowego tworzą:

- gotyckie i barokowe kościoły wiejskie (m.in. św. Wacława w Marcinowicach, św. Katarzyny w Mysłakowie, Wszystkich Świętych w Strzelcach, św. Wawrzyńca w Śmiałowicach, Matki Boskiej Różańcowej w Szczepanowie, św. Michała w Wirach), często z zachowanymi murami cmentarnymi, polichromiami i barokową rzeźbą;
- zespoły pałacowo-parkowe w Kraskowie, Tworzyjanowie, Śmiałowicach, Wirach, Chwałkowie, Kątkach i Szczepanowie; część z nich (pałace w Kraskowie, Wirach i Szczepanowie wraz z parkami) wpisana jest do rejestru zabytków i stanowi kluczowy zasób turystyczny oraz inwestycyjny gminy;
- rozproszone po wielu wsiach kamienne krzyże pokutne i kapliczki, charakterystyczne dla średniowiecznego prawa karnego na Śląsku (m.in. Biała, Gola Świdnicka, Gruszów, Mysłaków, Szczepanów, Śmiałowice);
- parki podworskie o wysokich walorach przyrodniczo-krajobrazowych, szczególnie w Szczepanowie, Strzelcach, Wirach i Tworzyjanowie.

Znacząca część obszaru gminy objęta jest różnymi formami ochrony przyrody i dziedzictwa kulturowego: parkami krajobrazowymi, obszarami Natura 2000, pomnikami przyrody, rejestrem zabytków i zapisami miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

5.2.2. Rys historyczny Gminy Marcinowice

Obszar dzisiejszej gminy Marcinowice należy do najwcześniej zasiedlonych fragmentów Przedgórza Sudeckiego. Liczne stanowiska archeologiczne potwierdzają ciągłość osadnictwa od neolitu (toporki i narzędzia kamienne) przez epokę brązu i żelaza (osady kultury łużyckiej i przeworskiej) aż po wczesne średniowiecze, szczególnie w rejonie Marcinowic, Białej, Chwałkowa, Mysłakowa i Sadów. Układ stanowisk wskazuje na istnienie wczesnośredniowiecznej sieci osadniczej w dolinach Bystrzycy i Czarnej Wody, powiązanej z lokalnymi grodziskami, m.in. w okolicach Gruszowa.

Zgodnie z analizami językoznawczymi prof. Stanisława Rosponda, okolice Świdnicy, w tym dzisiejsza gmina Marcinowice były pierwotnie zasiedlone przez ludność polską, o czym świadczą rodzime, „rodowe” nazwy miejscowości, takie jak Marcinowice, Bolesławice czy Domanice. Już w XII–XIII w. ukształtowała się tu sieć wsi lokowanych na prawie niemieckim, związanych z klasztorem Kanoników Regularnych NMP na Piasku we Wrocławiu, który aż do XVIII w. był jednym z głównych właścicieli dóbr w tej części Dolnego Śląska.

Południowo-zachodnia część gminy od średniowiecza funkcjonowała jako zaplecze surowcowe regionu, eksploatowano tu kamieniołomy kwarcu żyłowego (m.in. rejon Sadów/Białej, tzw. „Białe Krowy"). Wydobywany materiał trafił do wielu śląskich świątyń i klasztorów, gdzie używano go jako kamienia budowlanego i dekoracyjnego.

Od późnego średniowiecza i w czasach nowożytnych następowała koncentracja własności ziemskiej w rękach rodów rycerskich i szlachty. W ich efekcie powstała sieć rezydencji, dworów i pałaców, otoczonych parkami krajobrazowymi i majątkami folwarcznymi. Najbardziej reprezentacyjne z nich to:

- Krasków - pierwotnie zamek rycerski otoczony fosą, zniszczony w czasie wojny trzydziestoletniej, następnie przekształcony w barokową rezydencję przez ród von Zedlitz w połowie XVIII w., według projektu Fischera von Erlacha młodszego; dziś uznawany za jeden z najcenniejszych pałaców barokowych w Europie Środkowej;
- Śmiałowice - zespół późnoromańsko-gotyckiego kościoła św. Wawrzyńca z XIII w. z obronnym murem cmentarnym i pręgierzem oraz barokowy pałac z pocz. XVII w. z parkiem krajobrazowym;
- Tworzyjanów - barokowy pałac nad stawem, otoczony rozległym parkiem;
- Wiry i Szczepanów - dawne rezydencje ziemiańskie z XVII–XIX w., dziś w znacznej części zachowane w formie ruin pałaców wkomponowanych w parki o romantycznym charakterze.

Równolegle rozwijała się sieć parafialna, większość dzisiejszych kościołów we wsiach gminy ma rodowód średniowieczny (XIII–XIV w.), choć ich obecny wygląd to efekt późniejszych przebudów renesansowych i barokowych. Przykładowo: kościół św. Katarzyny w Mysłakowie wzmiankowany jest już w XIII w., kościół Wszystkich Świętych w Strzelcach ma formę wczesnogotycką z zachowanymi średniowiecznymi malowidłami ściennymi, a w Marcinowicach późnobarokowy kościół św. Wacława wzniesiono na bazie wcześniejszej świątyni renesansowej.

Charakterystycznym elementem krajobrazu kulturowego są kamienne krzyże pokutne, związane ze średniowieczną praktyką zadośćuczynienia za zabójstwo. W gminie zachowały się m.in.: krzyż maltański w Białej, krzyż w Goli Świdnickiej, według legendy upamiętniający zabójstwo rzeźnika przez pastucha , krzyż między Gruszowem a Stefanowicami, związany z legendą o skarbach z wojny trzydziestoletniej, trzy krzyże w murze cmentarnym w Mysłakowie oraz krzyż w Szczepanowie, przy którym, jak głosi lokalna tradycja, miało „straszyć" po II wojnie światowej. Uzupełniają je pręgierz w Śmiałowicach i liczne kapliczki przydrożne.

XIX wiek przyniósł intensywną modernizację regionu. Budowa linii kolejowej Świdnica-Sobótka-Wrocław oraz powstanie zespołu dworcowego w Marcinowicach (objętego dziś ochroną konserwatorską) umocniły funkcje transportowe wsi i podniosły rangę Marcinowic jako lokalnego

węzła komunikacyjnego. Rozwój rolnictwa towarowego, sadownictwa i warzywnictwa, oparty na bardzo dobrych glebach i zapotrzebowaniu rynków Wrocławia i Świdnicy, zaczął kształtować współczesną specjalizację gospodarczą gminy.

Do 1945 r. teren dzisiejszej gminy znajdował się w granicach państwa niemieckiego. Zgodnie z opracowaniem „Gmina Marcinowice. Historia i współczesność" przełom II wojny światowej przyniósł zniszczenia majątków ziemskich, ewakuację ludności niemieckiej, a następnie napływ polskich osadników z Kresów i centralnej Polski. Po reformie administracyjnej i kolejnych zmianach podziału terytorialnego w 1973 r. powołano gminę Marcinowice w obecnym kształcie, z Marcinowicami jako siedzibą władz samorządowych.

Okres powojenny to z jednej strony czas kolektywizacji i funkcjonowania PGR-ów, z drugiej zaś stopniowej modernizacji infrastruktury (szkoły, wodociągi, drogi). Po 1990 r. gmina przeszła transformację w kierunku rolnictwa prywatnego, rozwoju małej przedsiębiorczości, usług turystycznych i agroturystyki. Ważnym aktorem w zakresie budowania lokalnej tożsamości i ochrony dziedzictwa stało się Stowarzyszenie „Ziemia Marcinowicka", które zainicjowało m.in. wydanie monografii „Gmina Marcinowice. Historia i współczesność" oraz działania promujące lokalne zabytki i krajobraz kulturowy.

5.3. Krajobraz kulturowy gminy

Krajobraz kulturowy jest indywidualnym wizerunkiem miejsca, łączącym elementy przyrody, klimatu i ukształtowania terenu z zachodzącymi na tym obszarze procesami politycznymi, gospodarczymi, społecznymi i kulturowymi, związanymi z działalnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne, zmieniające krajobraz przyrodniczy w ciągu wieków oraz dziedzictwo niematerialne: zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności, a także związaną z nimi przestrzeń kulturową, przekazywane z pokolenia na pokolenie i odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią oraz stosunkiem do przyrody. Krajobraz kulturowy jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości; jego ochrona stanowi ważny czynnik kształtowania postaw mieszkańców, umożliwiając identyfikację z miejscowością zamieszkania i zrozumienie jej historii.

Krajobraz kulturowy gminy Marcinowice, położonej we wschodniej części Równiny Świdnickiej u podnóża Masywu Ślęży, jest zróżnicowany, ale czytelny kompozycyjnie. U podstaw jego kształtowania leży rolniczy charakter obszaru oraz bliskość Ślężańskiego Parku Krajobrazowego. Falista równina na wysokości 200-300 m n.p.m., z nielicznymi wzniesieniami oraz wyraźną dominacją Masywu Ślęży od wschodu, sprzyjała zakładaniu wsi w dolinach Bystrzycy, Czarnej Wody i ich dopływów oraz kształtowaniu rozległych pól uprawnych z niewielkimi enklawami zieleni śródpolnej.

Marcinowice.2026-2029

Istotnym elementem krajobrazu kulturowego jest historyczny układ sieci osadniczej i drogowej. Przez środek gminy przebiega droga krajowa nr 35 relacji Wrocław-Świdnica-Wałbrzych, której przebieg nawiązuje do dawnych szlaków komunikacyjnych regionu. Wzdłuż tej osi położone są wsie Marcinowice, Strzelce, Szczepanów i Tworzyjanów. Ten ostatni rozwijał się przy dawnym trakcie dyliżansów pocztowych Wrocław-Świdnica-Wałbrzych, co w znacznym stopniu zdeterminowało jego zabudowę i funkcję usługową. Pozostałe wsie gminy, szczególnie na północ od DK35, zachowały w dużej mierze tradycyjny, rolniczy charakter, związany z obsługą otaczających pól i gospodarstw.

Osadnictwo na obszarze dzisiejszej gminy ukształtowało się ostatecznie w okresie późnego średniowiecza, w ramach akcji lokacyjnej prowadzonej na prawie niemieckim. Wówczas powstała sieć wsi, których średniowieczny rodowód znajduje odzwierciedlenie w dzisiejszym zagospodarowaniu przestrzennym. Gminna ewidencja obiektów zabytkowych wykazuje historyczne układy ruralistyczne m.in. w Marcinowicach, Strzelcach oraz innych miejscowościach, gdzie czytelne pozostają pierwotne założenia siedlisk wsi.

Podobnie jak w wielu wsiach Dolnego Śląska, proces powstawania osad można odczytać z ich formy przestrzennej. Dominują układy ulicowe i łańcuchowe, tj. wsie o zabudowie skupionej wzdłuż drogi biegnącej dnem doliny, z zagrodami sytuowanymi po obu stronach traktu i polami rozciągającymi się za zabudową (m.in. Sady, Mysłaków, Wiry, Wirki, Biała, Klecin). W części miejscowości (np. Krasków, Tworzyjanów, Śmiałowice, Szczepanów) centralnym elementem układu stały się zespoły rezydencjonalne (dwory, pałace z folwarkami i parkami), wokół których organizowało się życie gospodarcze i społeczne wsi, nadając im charakter wsi rezydencjonalno-folwarcznych.

Charakterystyczną cechą krajobrazu kulturowego gminy jest duże nagromadzenie obiektów zabytkowych. Walory krajobrazowe podnoszą malowniczo położone ruiny dawnych pałaców (m.in. w Wirach, Szczepanowie, Śmiałowicach), zachowane zespoły pałacowo-parkowe (w szczególności w Kraskowie, o rozbudowanej osi wjazdowej i parku krajobrazowym) oraz liczne kościoły wiejskie z otoczeniem cmentarnym. Zespoły te, wraz z aleją wjazdową, dziedzińcem, zabudową folwarczną i stawami, tworzą czytelne kompozycje przestrzenne, odgrywające rolę dominant w krajobrazie wielu miejscowości.

Ważny komponent krajobrazu stanowią elementy zieleni komponowanej: parki podworskie, aleje drzew i pojedyncze pomnikowe okazy, szczególnie w Kraskowie, Tąpadle, Sadach, Mysłakowie, Szczepanowie, Strzelcach i Wirkach. Studium uwarunkowań nakazuje obejmowanie ochroną m.in. alei i szpalerów wzdłuż dróg dojazdowych do dworów i pałaców, szpalerów przy murach kościelnych oraz parków podworskich, wskazując je jako elementy kluczowe dla tożsamości krajobrazu kulturowego gminy.

Na krajobraz kulturowy gminy składa się także warstwa niematerialna: lokalne tradycje agrarne, pamięć o wielonarodowej historii regionu (m.in. powojenne przekształcenia własnościowe i zmiany ludnościowe) oraz współczesne działania na rzecz zachowania i popularyzacji dziedzictwa, prowadzone m.in. przez samorząd gminny i organizacje lokalne. Znajduje to odzwierciedlenie w dokumentach planistycznych, które obok ochrony przyrody i zasobów środowiska wskazują również kierunki ochrony krajobrazu kulturowego, poprzez likwidację elementów dysharmonijnych, ochronę układów urbanistycznych wsi oraz odtwarzanie zabytkowych zespołów zieleni.

W efekcie krajobraz kulturowy gminy Marcinowice tworzy spójną całość, w której przenikają się: historyczne układy wsi, tradycyjne rolnicze użytkowanie ziemi, rezydencje ziemiańskie z parkami, sieć kościołów wiejskich. Zachowanie tych elementów zarówno w wymiarze materialnym, jak i w zakresie pamięci i lokalnych tradycji, pozostaje kluczowym zadaniem przy kształtowaniu dalszego rozwoju przestrzennego gminy.

5.3.1. Dziedzictwo materialne Gminy Marcinowice – najcenniejsze obiekty zabytkowe

Materialne dziedzictwo kulturowe gminy obejmuje całość zachowanych przejawów działalności człowieka na tym obszarze, od historycznych układów ruralistycznych wsi, przez zespoły rezydencjonalno-folwarczne i dworce kolejowe, po kościoły, kaplice, cmentarze, parki i obiekty małej architektury. Są to zarówno utrwalone w przestrzeni układy osadnicze i założenia zieleni komponowanej, jak i pojedyncze budowle o wysokich walorach historycznych.

Spośród najcenniejszych zabytków z terenu Gminy Marcinowice należy w pierwszej kolejności wymienić obiekty wpisane do rejestru zabytków, w tym liczną grupę kościołów wiejskich o średniowiecznym i nowożytnym rodowodzie, które w znacznym stopniu kształtują historyczny krajobraz kulturowy gminy. Poniżej przedstawiono najważniejsze z nich.

OBIEKTY SAKRALNE

- Kościół filialny pw. św. Wacława w Marcinowicach - późnobarokowy kościół filialny, usytuowany w centralnej części miejscowości, przy głównej drodze przebiegającej przez wieś. Pierwotną świątynię wzniesiono około 1500 r. w stylu renesansowym; obecny kształt budynek uzyskał w wyniku gruntownej przebudowy w 1. połowie XVIII w. Założony na planie krzyża greckiego, murowany, nakryty wysokim dachem, z wyraźnie wyodrębnioną wieżą. Wnętrze przekryte jest sklepieniami kolebkowymi z lunetami, zachowało się barokowe wyposażenie (ołtarz główny, ambona, prospekt organowy). Kościół wpisany jest do rejestru zabytków jako zabytek nieruchomy; stan zachowania – bardzo dobry.
- Kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca w Śmiałowicach - jeden z najstarszych obiektów sakralnych na terenie gminy. Jest to wczesnogotycki kościół wiejski, którego początki sięgają

końca XIII w.; około 1500 r. świątynia została rozbudowana. Murowany z kamienia, jednonawowy, z wyodrębnionym prezbiterium i wieżą, otoczony historycznym cmentarzem przykościelnym. Wnętrze kryje cenne wyposażenie z okresu nowożytnego, w tym epitafia i płyty nagrobne, nawiązujące do tradycji fundatorskich dawnych właścicieli okolicznych majątków. Kościół, wraz z otoczeniem, objęty jest ochroną konserwatorską i stanowi ważną dominantę przestrzenną wsi Śmiałowice; stan zachowania – dobry.

- Kościół parafialny pw. Wszystkich Świętych w Strzelcach - gotycki kościół parafialny z 1. połowy XIV w., zlokalizowany w centrum wsi Strzelce. Świątynia jest murowana z kamienia łamanego, jednonawowa, z prezbiterium nakrytym sklepieniem krzyżowo-żebrowym oraz wieżą od zachodu. Wpisany do rejestru zabytków (nr rej. A/1770/1044) jako zabytek o wysokich walorach historycznych i artystycznych; we wnętrzu zachowały się elementy gotyckiej struktury architektonicznej oraz późniejsze wyposażenie barokowe. Kościół wraz z otoczeniem tworzy czytelny historyczny zespół parafialny z cmentarzem i zielenią wysoką.
- Kościół filialny pw. Matki Boskiej Szkaplerznej w Zebrzydowie - wiejski kościół filialny o metryce sięgającej XVI w., usytuowany na wyniesieniu terenowym w obrębie zwartej zabudowy wsi. Obiekt murowany z kamienia łamanego, pierwotnie wzniesiony w stylu gotyckim, następnie przekształcany w okresie nowożytnym. Bryła kościoła jest zwarta, z jednonawowym korpusem i przylegającym prezbiterium, otoczona historycznym cmentarzem. Wnętrze zachowało tradycyjny wystrój wiejskiej świątyni, ołtarze, polichromie i detale kamieniarskie.
- Kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła w Wirach - późnogotycko-barokowy kościół parafialny położony w centrum wsi, przy głównej drodze. Pierwotna, szesnastowieczna świątynia była kilkakrotnie przebudowywana; obecna bryła kształtowała się głównie w XVII w. Kościół jest murowany, jednonawowy, z wieżą i wyodrębnionym prezbiterium, we wnętrzu znajduje się późnobarokowe i rokokowe wyposażenie: ołtarze, ambona, rzeźby.
- Kościół filialny pw. św. Marcina w Goli Świdnickiej - gotycki kościół filialny, wzmiankowany od pocz. XVI w., rozbudowany na przełomie XIX i XX w. Jest to świątynia murowana, jednonawowa, z wieżą od zachodu i kwadratowym prezbiterium przekrytym sklepieniem gwiaździstym. We wnętrzu zachowały się m.in. obraz patrona z początku XIX w. oraz inne elementy wyposażenia o wartościach historycznych. Kościół, położony przy drodze wiejskiej i otoczony zielenią, domyka historyczny układ ruralistyczny miejscowości.

CMENTARZE

- Cmentarz przykościelny w Goli Świdnickiej - cmentarz o metryce sięgającej XIV w., związany z kościołem filialnym pw. św. Marcina. Zlokalizowany w centrum wsi, stanowi klasyczne

założenie przykościelne z nagrobkami z XIX i XX w., czytelną granicą wyznaczoną ogrodzeniem oraz powiązaniem kompozycyjnym z bryłą świątyni.

- Cmentarz ewangelicki w Gruszowie - nekropolia z 2. poł. XIX w., usytuowana za ostatnimi zabudowaniami wsi, przy drodze w kierunku Stefanowic. Po 1945 r. wykorzystywana była także jako miejsce pochówku powojennych osadników. Do dziś zachowały się liczne obmurowane groby, część z czytelnymi płytami nagrobnymi; teren ma charakter częściowo zadrzewiony, o zachowanym układzie kwaterowym.
- Cmentarz ewangelicki w Kątkach - cmentarz z końca XIX w., położony w południowej części wsi. Powiązany funkcjonalnie z miejscowym zespołem rezydencjonalnym. Obecnie zachowany w formie dawnego cmentarza z częściowo czytelnym układem nagrobków oraz zadrzewieniem granicznym.
- Cmentarz przykościelny w Marcinowicach - cmentarz przykościelny przy kościele pw. św. Wacława, o chronologii od XV do XX w. Niewielkie, zwarte założenie otaczające świątynię, z historycznymi nagrobkami i krzyżami, wpisane w tradycyjny układ przestrzenny wsi. Cmentarz posiada jednoznacznie wykształconą granicę oraz czytelne powiązanie z zespołem sakralnym.
- Cmentarz przykościelny w Mysłakowie - średniowieczny w genezie cmentarz (XIII-XIX w.) otaczający kościół parafialny pw. św. Katarzyny. Szczególnie cenny ze względu na wmurowane w ogrodzenie trzy krzyże pokutne, które nadają mu unikatowy charakter w skali gminy. Układ przestrzenny cmentarza zachował tradycyjną formę wiejskiej nekropolii przykościelnej.
- Cmentarz przykościelny w Strzelcach - cmentarz przykościelny położony w centrum wsi, wokół gotyckiego kościoła pw. Wszystkich Świętych, o metryce od XIV do XX w. Zachowany mur cmentarny oraz nieliczne stare nagrobki tworzą historyczne tło dla bryły kościoła, stanowiąc ważny element krajobrazu kulturowego miejscowości.
- Cmentarz ewangelicki / obecnie parafialny w Szczepanowie – cmentarz z 2. poł. XIX w., położony w centrum wsi. Pierwotnie nekropolia ewangelicka, obecnie użytkowany jako cmentarz parafialny. Zachowany jest układ kwaterowy oraz część nagrobków z okresu przed- i powojennego; obiekt pełni nadal funkcję głównego miejsca pochówku.
- Cmentarz przykościelny w Szczepanowie - cmentarz przykościelny o metryce XIV–XX w., związany z kościołem parafialnym, zlokalizowany w centrum wsi. Tworzy wraz ze świątynią i zielenią wysoką historyczny zespół sakralny, stanowiący dominantę przestrzenną miejscowości.
- Cmentarz rodowy rodziny von Lieres und Wilkau w Szczepanowie – niewielki cmentarz rodowy z początku XX w., usytuowany w terenie otwartym („na polu”), w sąsiedztwie

dawnego zespołu pałacowego. Zachowane są relikty kaplicy-grobowca oraz nagrobki członków rodu, obecnie w stanie postępującej degradacji. Obiekt ma wysoką wartość historyczną jako przykład sepulkralnej architektury rezydencjonalnej.

- Cmentarz parafialny w Śmiałowicach - cmentarz parafialny, dawniej ewangelicki, założony w 2. poł. XIX w. na północ od centrum wsi. Nekropolia o regularnym układzie kwaterowym, z wyraźnie ukształtowaną aleją główną, stanowiąca główne miejsce współczesnych pochówków dla parafii św. Wawrzyńca.
- Cmentarz przykościelny w Śmiałowicach - dawny cmentarz przykościelny (XIII-XIX w.) otaczający kościół pw. św. Wawrzyńca, zamknięty obecnie dla nowych pochówków. Otoczony kamiennym murem z pocz. XVII w., ze sklepioną furtą i bramą, w której przyporach wmurowano m.in. krzyż pokutny z 1413 r., gotycką kapliczkę i pręgierz. Założenie to należy do najcenniejszych zespołów cmentarnych na obszarze gminy.
- Cmentarz ewangelicki w Tworzyjanowie - cmentarz ewangelicki z 2. poł. XIX w., usytuowany w południowej części wsi, powiązany kompozycyjnie z zespołem pałacowym. W ewidencji zabytków ujęto zarówno sam cmentarz, jak i aleję dojazdową obsadzoną lipami i bukami oraz miejsce pocmentarne po zlikwidowanej części nekropolii.
- Cmentarz parafialny w Wirach - cmentarz parafialny z 2. poł. XIX w., zlokalizowany w centrum wsi. Stanowi główną nekropolię parafii, o układzie kwaterowym i czytelnie ukształtowanej granicy działki cmentarnej.
- Cmentarz przykościelny w Wirach - cmentarz przykościelny o metryce XIII w., położony bezpośrednio przy kościele pw. św. Michała Archanioła. Obejmuje teren wokół świątyni, pierwotnie użytkowany jako miejsce pochówków, obecnie pełniący głównie funkcję historyczno-pamiątkową w ramach zespołu sakralnego.
- Cmentarz ewangelicki (miejsce pocmentarne) w Zebrzydowie - dawny cmentarz ewangelicki z 2. poł. XIX w., zlokalizowany przy budynku nr 45. Obecnie funkcjonuje jako miejsce pocmentarne, z zachowanymi reliktami nagrobków i drzewostanem, wpisanymi w krajobraz wsi.
- Cmentarz przykościelny w Zebrzydowie - cmentarz przykościelny z połowy XVIII w., położony w centrum wsi, wokół kościoła filialnego. Zachowany tradycyjny układ przykościelny z kaplicą cmentarną i ogrodzeniem, stanowiący integralną część historycznego układu miejscowości.

ZESPOŁY DWORSKO/PAŁACOWO-FOLWARCZNE i PARKI

- Zespół pałacowo-parkowy w Kraskowie - Rezydencja barokowa powstała w połowie XVIII w. na miejscu starszego dworu obronnego, jako siedziba rodu von Zedlitz, a następnie kolejnych właścicieli majątku. Bryła pałacu wzniesiona na planie zbliżonym do czworoboku,

dwukondygnacyjna, z wysokim dachem mansardowym z lukarnami. Elewacje artykułowane pilastrami wielkiego porządku, z silnie zaakcentowanym gzymsem koronującym. Główna elewacja ma układ osiowy, z nieznacznie wysuniętym ryzalitem środkowym, ujętym pilastrami i zwieńczonym szczytem; reprezentacyjny portal flankowany jest kolumnami, powyżej umieszczono kartusz herbowy z inskrypcją fundacyjną. Wnętrza zachowały częściowo układ rezydencjonalny z reprezentacyjną sienią, klatką schodową oraz salami nakrytymi sklepieniami kolebkowymi i stropami zdobionymi sztukateriami. Obiekt po II wojnie światowej wykorzystywany m.in. przez PGR, w ostatnich dekadach zrewitalizowany i zaadaptowany na funkcje hotelowo-konferencyjne, obecnie w dobrym stanie technicznym.

Pałac otacza rozległy park o łącznej powierzchni ok. 4 ha, którego początki sięgają końca XVIII w., a zasadnicze przekształcenia w kierunku założenia krajobrazowego nastąpiły w XIX w. Układ kompozycyjny oparty jest na osi widokowej na elewację frontową pałacu, z rozległą polaną trawnika przed fasadą oraz gęstszymi grupami drzew na obrzeżach. Zachowany jest cenny starodrzew – m.in. lipy, dęby, platany, buki i pojedyncze egzemplarze drzew egzotycznych; dodatkowym komponentem są aleje dojazdowe oraz układ dróg spacerowych. Park, wpisany do rejestru zabytków wraz z aleją lipową i zespołem oficyn, podlega ochronie konserwatorskiej.

- Zespół pałacowo-parkowy w Śmiałowicach - historyczne centrum dawnego majątku rycerskiego, którego rodowód sięga średniowiecza, zaś obecny pałac kształtował się od XVII w., z istotnymi przekształceniami w XIX stuleciu. Obiekt murowany, tynkowany, dwukondygnacyjny, założony na planie zbliżonym do prostokąta, częściowo podpiwniczony. Elewacje artykułowane są prostymi gzymsami i opaskami okiennymi, dachy – przeważnie czterospadowe, z lukarnami; w partii wejściowej zaznaczony jest ryzalit z wejściem ujętym skromniejszym portalem. Wnętrza zachowały układ wielotraktowy, z częściowo zachowanymi sklepieniami kolebkowymi i krzyżowymi w przyziemiu. Po 1945 r. pałac pełnił funkcje mieszkaniowe i gospodarcze (m.in. PGR), obecnie pozostaje w rękach prywatnych, z zachowaną zasadniczą bryłą i detalem, przy widocznych potrzebach dalszych prac remontowo-konserwatorskich.

  Park pałacowy w Śmiałowicach posiada charakter romantycznego założenia krajobrazowego, rozwijanego od XIX w. w dolinie Bystrzycy. Kompozycja opiera się na swobodnych grupach drzew i krzewów, z wydzieloną polaną przed pałacem oraz systemem dróg i ścieżek spacerowych. Istotnym elementem była woda – stawy i kanały powiązane z ciekami w dolinie, współtworzące osie widokowe i sekwencję wnętrz krajobrazowych. Zachowany starodrzew (m.in. lipy, dęby, kasztanowce) wymaga sukcesji pokoleniowej; układ komunikacyjny jest

częściowo zatarty, jednak czytelny w planie. Park, wpisany do rejestru zabytków, jest objęty wyodrębnioną strefą ochrony konserwatorskiej jako kluczowy komponent krajobrazu kulturowego tej części gminy.

- Zespół pałacowo-parkowy w Szczepanowie - dawny ośrodek dóbr rycerskich, w którym murowany pałac wzniesiono w XVI w., a następnie przekształcano w kolejnych wiekach. Dziś zachowany jest w stanie daleko posuniętej ruiny: mury obwodowe z licznymi ubytkami, zniszczone stropy, zawalony w znacznej części dach. Pomimo degradacji czytelny pozostaje rzut obiektu – korpus na planie wydłużonego prostokąta z akcentem wejściowym od strony dziedzińca folwarcznego. W otoczeniu pałacu funkcjonuje rozległy, historycznie ukształtowany zespół zabudowy towarzyszącej: dom mieszkalny, dom mieszkalno-gospodarczy, domek ogrodnika, obory, spichlerz, stodoła, mury graniczne – wszystkie ujęte w gminnej ewidencji zabytków jako elementy integralnej struktury dawnego folwarku. Park w Szczepanowie - wpisany do rejestru zabytków został ukształtowany jako XIX-wieczne założenie krajobrazowe, w którym kluczową rolę odgrywała woda: duży staw o nieregularnej linii brzegowej, wkomponowany w system polan i zadrzewień. Kompozycja opiera się na czytelnej osi widokowej z pałacu na taflę wody oraz na sieci dróg spacerowych spinających wnętrza parkowe z zabudową folwarczną. Zachowany jest starodrzew, m.in. dęby, lipy i jesiony, przy jednoczesnym silnym zarośnięciu podszytem i samosiewem, co częściowo zaciera dawną kompozycję.
- Zespół pałacowo-parkowy w Gruszowie - pałac o genezie XIX-wiecznej (około 1. poł. XIX w.), z silną ekspozycją od strony parku. Budynek dwukondygnacyjny, murowany i tynkowany, założony na planie wydłużonego prostokąta, nakryty wysokim dachem mansardowym zlukarnami. Elewacje porządkuje gzyms kordonowy oraz gzyms wieńczący, a od strony ogrodu dominantą jest masywny portyk wsparty na czterech kolumnach w porządku doryckim, z tarasem powyżej. Układ wnętrz ma charakter rezydencjonalny, z reprezentacyjną sienią i salami frontowymi oraz częścią mieszkalną w trakcie tylnym. W obręb zespołu wchodzi również oficyna pałacowa oraz kompleks budynków gospodarczych (stodoła, obiekty inwentarskie, zabudowa mieszkalno-gospodarcza), tworzących funkcjonalnie powiązaną całość. Obiekt pełni dziś funkcje turystyczno-usługowe, co sprzyja utrzymaniu wysokiego standardu technicznego przy zachowaniu historycznej substancji.

  Park pałacowy w Gruszowie stanowi przykład założenia krajobrazowego o kompozycji swobodnej, z przewagą rozległych trawników i grupowych nasadzeń drzew na obrzeżach. Drzewostan charakteryzuje się znacznym udziałem gatunków rodzimych, lip, klonów,

kasztanowców, uzupełnionych pojedynczymi egzemplarzami drzew introdukowanych. Historyczny układ dróg dojazdowych i alejek spacerowych jest w znacznej mierze zachowany.

- Zespół pałacowo-folwarczno-parkowy w Kątkach - kluczowe założenie rezydencjonalne w północno-zachodniej części gminy. Pałac, wzniesiony w XIX w., ma charakter rezydencji wiejskiej: budynek murowany, piętrowy, tynkowany, z dachem wielospadowym, z ryzalitami i zaakcentowaną elewacją ogrodową. O jego znaczeniu świadczy rozbudowany zespół zabudowy towarzyszącej, obejmujący m.in. oficyny mieszkalne, domy mieszkalno-gospodarcze, obory, stodoły z magazynami, wozownię, kuźnię, wędzarnię, dom ogrodnika oraz infrastrukturę techniczną (stacja transformatorowa); wszystkie te elementy figurują w gminnej ewidencji jako części składowe zespołu pałacowego.

  Park przy pałacu w Kątkach ukształtowany został jako założenie krajobrazowe powiązane z aleją lipową wzdłuż drogi głównej i szpalerami drzew w kierunku Zebrzydowa. Istotnym walorem zespołu jest czytelna relacja między częścią rezydencjonalną, folwarkiem i otwartym krajobrazem rolniczym – kompozycja widokowa wykorzystuje naturalne spadki terenu oraz linie zieleni wysokiej. Drzewostan parku i otoczenia tworzą głównie gatunki rodzime, z licznym starodrzewem lipowym i dębowym. Stan techniczny zabudowy folwarcznej jest zróżnicowany (od obiektów użytkowanych po wymagające remontu), natomiast układ przestrzenny całego założenia pozostaje czytelny, co daje dobre „wejście" do przyszłej rewaloryzacji.
- Zespół pałacowo-parkowy w Chwałkowie - zlokalizowany w środkowej części wsi, przy drodze w kierunku Sobótki-Górki. Dzisiejszy pałac wzniesiono około połowy XIX w. na miejscu wcześniejszego dworu z XVII w., z przebudową pod koniec XIX stulecia. Budynek zaprojektowano na planie prostokąta, z elewacją frontową siedmioosiową, flankowaną skrzydłami czteroosiowymi oraz środkowym, trzyosiowym ryzalitem zwieńczonym trójkątnym tympanonem. Całość nakrywa dach naczółkowy. W otoczeniu zachowały się oficyna mieszkalna, budynki gospodarcze oraz historyczna brama i ogrodzenie zespołu. Obiekt jest obecnie użytkowany.

  Park pałacowy w Chwałkowie, wpisany do rejestru zabytków, zakomponowany został jako założenie krajobrazowe z rzadkimi grupami drzew i czytelnymi wnętrzami zieleni wokół rezydencji. Zachowane jest częściowo ogrodzenie z XIX-wieczną bramą wjazdową, które definiuje granice zespołu. Drzewostan tworzą przede wszystkim gatunki rodzime, takie jak lipy, kasztanowce, klony. Park jest użytkowany i pielęgnowany.
- Zespół parku i oficyn dworskich w Strzelcach – historyczny zespół rezydencjonalny, którego trzonem był pałac (obecnie w znacznej mierze przekształcony) oraz park przyszkolny wpisany

do rejestru zabytków. Założenie zlokalizowane jest w sąsiedztwie kościoła parafialnego i dawnego dworu, co tworzy charakterystyczne, wieloelementowe wnętrze ruralistyczne. Park oparty na układzie kompozycyjnym z polaną i szpalerem topolowym wzdłuż muru kościelnego w kierunku Chwałkowa; pełni dziś funkcję terenu przy szkole, z zachowaną zielenią wysoką i czytelną strukturą wnętrz. W otoczeniu parku zidentyfikowano zabytkowe oficyny i zabudowę towarzyszącą dawnemu dworowi.

- Zespół pałacowo-parkowy w Tworzyjanowie - reprezentacyjna rezydencja o tradycjach sięgających co najmniej XVI w., z obecnym kształtem pałacu uformowanym po przebudowach w XIX w. Pałac jest budynkiem dwukondygnacyjnym, podpiwniczonym, murowanym i tynkowanym, założonym na planie zbliżonym do litery „T". Elewacje z ryzalitem i skrzydłem zachodnim zakończonymi szczytami o wolutowym wykroju, z zachowanymi fragmentami gzymsów, nadokienników i boniowania. Dach wielospadowy, z lukarnami, nad całością dominuje ryzalit z wejściem i historyczną klatką schodową w centralnej sieni. Pałac otoczony był prostokątnym dziedzińcem folwarcznym, oddzielony od zabudowy gospodarczej półkolistym murem; po II wojnie światowej użytkowany przez PGR, adaptowany na mieszkania, obecnie w znacznym stopniu zdegradowany, z częściową zabudową nadal użytkowaną.

  Park krajobrazowy w Tworzyjanowie obejmuje ok. 4 ha, założony po 1884 r. jako swobodne założenie krajobrazowe z alejkami spacerowymi, polanami i zbiornikiem wodnym. Występują tu liczne drzewa o wieku przekraczającym 100 lat. Układ kompozycyjny parku jest w dużej mierze zachowany, choć znacznie zaniedbany; w przestrzeni pojawiły się współczesne funkcje (boisko, spontanicznie wytworzone ścieżki), częściowo kolidujące z historycznym rysunkiem założenia. Park wraz z pałacem tworzy strefę ochrony konserwatorskiej zespołu pałacowo-parkowego.
- Zespół pałacowo-parkowy w Wirach - pałac w Wirach (dawne Groß Wierau) to dawna rezydencja szlachecka, której początki sięgają 1. połowy XVII w., z przebudową w 1778 r. Nadała ona założeniu wyraźny charakter rezydencji barokowo-klasycystycznej. Budynek murowany, pierwotnie dwukondygnacyjny, z dachem czterospadowym, o rozczłonkowanej bryle z ryzalitami; obecnie w stanie ruiny, z zachowanymi fragmentami murów, znacznymi ubytkami stropów i dachu. Pałac wpisany jest do rejestru zabytków; w otoczeniu zachowały się także elementy dawnej zabudowy folwarcznej.

  Park przy pałacu w Wirach miał charakter krajobrazowy, wykorzystujący naturalne walory położenia w sąsiedztwie rzeki i niewielkich cieków; dziś układ kompozycyjny jest w znacznej mierze zatarty, ale czytelne są relikty alejek, polan oraz starodrzewu wokół dawnej rezydencji.

Drzewostan obejmuje m.in. lipy, klony, jesiony; część drzew osiąga parametry pomnikowe. Założenie znajduje się w otulinie Ślężańskiego Parku Krajobrazowego, co podnosi rangę przyrodniczo-krajobrazową zespołu.

- Zespół dworsko-parkowy w Tąpadłach - dwór murowany, wzniesiony pod koniec XVIII w., z późniejszymi przekształceniami w XIX i XX w., tworzy centrum niewielkiego, ale spójnego zespołu. Budynek założony jest na planie prostokąta, wąskofrontowy, dwukondygnacyjny, podpiwniczony, nakryty dachem mansardowym z lukarnami. Elewacje jednolicie tynkowane, z gzymsem kordonowym i wieńczącym; otwory okienne prostokątne, w części ujęte profilowanymi opaskami, zachowana jest również część historycznej stolarki. W skład zespołu wchodzą wozownia, stodoła, studnia, mur z bramą oraz dom mieszkalny i obora, a także zabudowa uzupełniająca, wymieniona w gminnej ewidencji zabytków. Całość tworzy tradycyjny układ zagrodowy, domknięty od strony drogi reprezentacyjnym ogrodzeniem.
- Zespół dworsko-parkowy w Zebrzydowie historyczne założenie dworskie w centrum wsi, objęte strefą ochrony konserwatorskiej zespołu pałacowo-parkowego. W obrębie dawnego dworu zachowała się rozbudowana sieć oficyn mieszkalnych i gospodarczych (m.in. oficyny mieszkalne oraz kilka oficyn gospodarczych, wymienionych w gminnej ewidencji), powiązanych funkcjonalnie z zabudową folwarczną.
- Zespół dworski w Goli Świdnickiej - zespół o czytelnym rodowodzie rezydencjonalno-folwarcznym, położony w pobliżu kopalni surowców skalnych. Centrum stanowi murowany dwór z zachowanym historycznym układem przestrzennym otoczenia.

INNE OBIEKTY

- Młyn zbożowy w Śmiałowicach - zespół młyna zbożowego z pocz. XX w., usytuowany nad Bystrzycą, należący do najciekawszych zabytków techniki na terenie gminy. Główny, czterokondygnacyjny budynek młyna zaprojektowano jako rozczłonkowaną bryłę z wyraźnie zaakcentowanym wejściem głównym, nad którym umieszczono niewielką płaskorzeźbę przedstawiającą scenę Pasji. W skład zespołu wchodziły także: elewator zbożowy, pakownia oraz zabudowania magazynowo-gospodarcze, tworzące rozległy kompleks przemysłowy o cechach architektury secesyjnej, rozpoznawalny m.in. po charakterystycznej, kolistej wieży. Od końca XIX w. do 1945 r. młyn stanowił część majątku rodziny wydawców Korn / Bergmann-Korn. Po 1945 r. użytkowany jako zakład młynarski (m.in. przez Państwowe Zakłady Zbożowe), następnie stopniowo podupadał; w latach 2000–2010 doszło do znacznej dewastacji wyposażenia i części zabudowy. Obecnie kompleks jest w dużej mierze przekształcony, część

historycznych budynków zachowana, inne rozebrane lub zniszczone; stan zachowania – zróżnicowany, ogólnie dostateczny, z widocznymi ubytkami i przekształceniami.

- Dworzec kolejowy w Marcinowicach (budynek dworca i magazyn spedycji kolejowej z łącznikiem) - zespół kolejowy z końca XIX w. (ok. 1898 r.), położony przy linii kolejowej nr 285 (Wrocław – Świdnica – Jedlina-Zdrój), w sąsiedztwie drogi krajowej. Budynek dworca, wzniesiony w technice muru pruskiego (mur szachulcowy) na ceglanej podmurówce, ma rzut wydłużonego prostokąta, jest jednokondygnacyjny z użytkowym poddaszem, nakryty wysokim dachem dwuspadowym krytym dachówką karpiówką. Elewacje tworzy konstrukcja ryglowa wypełniona ceglanym murem, z nieregularnym rytmem okien o zróżnicowanych wymiarach; od strony torów i od frontu pierwotnie znajdowały się wejścia do holu kasowego oraz poczekalni. Z dworcem powiązany był murowany magazyn spedycyjny, połączony z budynkiem głównym łącznikiem. Zespół wpisany jest do rejestru zabytków jako dworzec kolejowy z magazynem i łącznikiem; obiekty nie pełnią obecnie funkcji kolejowych, są w znacznej mierze zdegradowane. Stan zachowania zły, przy zachowanej czytelności konstrukcji szkieletowej i pierwotnej bryły.
- Krzyż pokutny przy kościele w Śmiałowicach – krzyż pokutny z 1413 r., wmurowany w mur obronny otaczający kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca w Śmiałowicach, przy jednej z przypór w rejonie bramy wejściowej na teren przykościelny. Wykonany z piaskowca, o formie krzyża łacińskiego z wyraźnie zaznaczonymi ramionami, na licu widoczny jest wyryty relief broni – kuszy – nawiązujący do rodzaju popełnionej zbrodni, za którą sprawca zobowiązany był wystawić krzyż pojednania. Nad krzyżem umieszczono tablicę z inskrypcją o charakterze religijnym. W bezpośrednim sąsiedztwie znajduje się kamienny słup ustawiony na dawnym kole młyńskim oraz relikty kapliczki z 1764 r. i gotyckie sakramentarium z piaskowca w formie wieżyczki – obecnie eksponowane przy bramie. Zespół tworzy unikatowy w skali regionu zespół małej architektury sakralnej, silnie osadzony w lokalnym krajobrazie kulturowym. Stan zachowania – dobry: krzyż czytelny, z zachowanym rytem kuszy, drobne ubytki wynikają z naturalnego zużycia kamienia.

5.4. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne to zbiór zwyczajów, przekazów ustnych, wiedzy i umiejętności, a także rytuałów, praktyk społecznych i kulturowych oraz przestrzeni symbolicznych, które kształtują tożsamość i wspólnotę mieszkańców. W Gminie Marcinowice te wartości ujawniają się zwłaszcza poprzez aktywność kulturalną, tradycje ludowe, inicjatywy społeczne i działające instytucje, które integrują ludzi i przekazują pamięć o historii regionu.

Kultura i instytucje kulturalne

Na terenie gminy działa Centrum Kulturalno-Biblioteczne w Marcinowicach, instytucja odpowiedzialna za rozwój oferty kulturalnej i społecznej. Prowadzi bibliotekę główną w Marcinowicach, filię, bibliotekę w Wirach i sieć świetlic wiejskich w wielu miejscowościach.

Dzięki Centrum organizowane są spotkania, warsztaty i wydarzenia m.in. zajęcia plastyczne, animacje dla dzieci, warsztaty wakacyjne, co sprzyja integracji międzypokoleniowej i przekazowi wiedzy lokalnej.

Tradycje, obrzędy, imprezy lokalne

Jednym z najważniejszych wydarzeń kultywowanych w gminie są Dożynki Gminne w Marcinowicach, wiejskie święto plonów, organizowane corocznie przy udziale mieszkańców, sołectw, instytucji kulturalnych i społecznych. Obejmuje obrzędową część (msza, misterium chleba), prezentację wieńców i koszy dożynkowych, konkursy, muzykę i zabawę. W obrzędach często uczestniczą lokalne grupy, koła gospodyń wiejskich, organizacje społeczne, co pomaga w podtrzymywaniu tradycji, budowaniu wspólnoty i tożsamości lokalnej. Gmina angażuje się także w obchody ponadlokalne np. udział jej delegacji w Orszak Trzech Króli Ziemi Świdnickiej, co pokazuje otwartość na współpracę z innymi społecznościami i udział w szerszych tradycjach regionalnych.

Społeczność, edukacja lokalna, więzi międzypokoleniowe

Dzięki sieci świetlic wiejskich (17 świetlic w różnych miejscowościach gminy) możliwe jest organizowanie zajęć dla dzieci, młodzieży, dorosłych, co sprzyja integracji oraz lokalnemu aktywizmowi.

Instytucje kulturalne współpracują z radami sołeckimi, stowarzyszeniami, placówkami oświatowymi, co pozwala angażować różne grupy społeczne, wzmacniać więzi lokalne i budować wspólny kapitał kulturowy. Wydarzenia takie jak dożynki czy inne uroczystości integrują mieszkańców, niezależnie od wieku, budują wspólnotę, dają przestrzeń dla wspólnej celebracji tożsamości lokalnej, tradycji i wartości.

5.5. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. formami ochrony zabytków są:

1) wpis do rejestru zabytków;
2) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
3) uznanie za pomnik historii;
4) utworzenie parku kulturowego;

5) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze Gminy Marcinowice nie występują pomniki historii i parki kulturowe, nie wpisano obiektów na Listę Skarbów Dziedzictwa, natomiast występują pozostałe formy ochrony zabytków, tj. wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

5.5.1. Zabytki wpisane do rejestru zabytków

Na terenie Gminy Marcinowice znajdują się 32 zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków, obejmujące zarówno obiekty samodzielne, jak i elementy zespołów pałacowo-parkowych i sakralnych. Są to m.in.: pałace i parki w Chwałkowie, Gruszowie, Kątkach, Kraskowie, Śmiałowicach, Szczepanowie, Tworzyjanowie i Wirach, dwory w Tąpadłach, Goli Świdnickiej i Zebrzydowie, kościoły parafialne i filialne (Gola Świdnicka, Marcinowice, Mysłaków, Strzelce, Szczepanów, Śmiałowice, Wiry, Zebrzydów), parki pałacowe oraz elementy kompozycji zieleni (parki w Strzelcach, Wirach, Tworzyjanowie, aleje dojazdowe w Kątkach i Kraskowie), a także zespół budynków dworca kolejowego w Marcinowicach przy ul. Kolejowej.

Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego gminy, definiują historyczne centra wsi, układ rezydencjonalny dawnych majątków ziemskich oraz główne osie widokowe i dominanty przestrzenne. Wszystkie wymienione obiekty objęte są ochroną prawną wynikającą z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz indywidualnymi decyzjami o wpisie do rejestru. Wszelkie działania przy tych obiektach, w tym prace budowlane, remontowe, konserwatorskie, zmiany sposobu użytkowania czy przekształcenia zagospodarowania w ich otoczeniu wymagają każdorazowo uzyskania pisemnego pozwolenia właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Tabela 1 Zabytki nieruchome wpisane do wojewódzkiego rejestru zabytków.

Lp.	miejscowość	rodzaj obiektu	obiekt/ zespół	nr rejestu	data
1	Chwałków	pałac	pałac	759/Wł	8.11.1980
2	Chwałków	park	park	758/Wł	8.11.1980
3	Gola Świdnicka	kościół	kościół fil. p.w. św. Marcina	1676	12.05.1966
4	Gola Świdnicka	dwór	dwór, ob. dom mieszkalny	1143/Wł	25.10.1985
5	Gruszów	pałac	pałac	765/Wł	8.11.1980
6	Gruszów	park	park	764/Wł	8.11.1980
7	Kątki	pałac	pałac	761/Wł	8.11.1980
8	Kątki	park	park	762/Wł	8.11.1980

Lp.	miejscowość	rodzaj obiektu	obiekt/ zespół	nr rejestu	data
9	Kątki	aleja	aleja dębowo-jesionowa wzdłuż drogi do Zebrzydowa	1317/Wł	7.03.1991
10	Krasków	pałac	pałac, ob. hotel	233	14.07.1950
11	Krasków	oficyna pałacowa	oficyna mieszkalna w zespole pałacowym, ob. hotel	1463/Wł	20.11.1996
12	Krasków	gospodarczy	stajnia i wozownia, ob. bud. gosp. z częścią mieszkalną w zespole pałacowym	1462/Wł	20.11.1995
13	Krasków	aleja	aleja lipowa dwurzędowa dojazdowa do parku	1318/Wł	7.03.1991
14	Marcinowice	kościół	kościół fil. p.w. św. Wacława	920/Wł	31.12.1982
15	Marcinowice	dworzec	zespół bud. Dworca kolejowego (dworzec, łącznik, magazyn spedycji kolejowej)	1489/Wł	25.03.1996
16	Mysłaków	kościół	kościół paraf. p.w. św. Katarzyny	A/1148	6.03.2009
17	Strzelce	kościół	kościół paraf. p.w. Wszystkich Świętych	1044	24.01.1964
18	Strzelce	park	park pałacowy	1327/Wł	20.03.1991
19	Szczepanów	kościół	kościół par. p.w. MB Różańcowej	1689	12.05.1966
20	Szczepanów	pałac	pałac ob. w stanie ruiny	A/5222/912/Wł	31.12.1982
21	Szczepanów	park	park	A/5223/717/Wł	17.02.1979
22	Śmiałowice	kościół	kościół paraf. p.w. św. Wawrzyńca	1198	14.12.1964
23	Śmiałowice	pałac	pałac	753/Wł	8.11.1980
24	Śmiałowice	park	park	752/Wł	8.11.1960
25	Tąpadła	dwór	dwór, ob. dom mieszkalny	1035/Wł	10.09.1984
26	Tworzyjanów	pałac	pałac	744/Wł	8.11.1980
27	Tworzyjanów	park	park	743/Wł	8.11.1980
28	Wiry	kościół	kościół paraf. pw. św. Michała Archanioła	1690	22.05.1966
29	Wiry	dwór	dwór, ob. ruina	625/Wł	22.05.1976
30	Wiry	park	park	997/Wł	29.03.1984
31	Zebrzydów	kościół	kościół fil. p.w. MB Szkaplerznej	1692	12.05.1966
32	Zebrzydów	dwór	dwór, ob. dom mieszkalny	A/5224/1142/Wł	25.10.1985

Tabela 2 Zabytki archeologiczne.

Lp.	Miejscowość	Wykaz obszarów zabytkowych	Wykaz	zabytków archeologicznych
1	BIAŁA	historyczny układ ruralistyczny	X	obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska
2	BIAŁA	X	9 w granicach wsi, poza w/w obszarem	X
3	CHWAŁKÓW	układ przestrzenny zespołu dworu z parkiem i folwarkiem	X	obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska

Marcinowice.2026-2029

Lp.	Miejscowość	Wykaz obszarów zabytkowych	Wykaz	zabytków archeologicznych
4	CHWAŁKÓW	X	14 w granicach wsi, poza w/w obszarem	X
5	GOLA ŚWIDNICKA	historyczny układ ruralistyczny	X	obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska , w tym ochrony archeologicznej terenu przykościelnego
6	GOLA ŚWIDNICKA	X	1 w granicach wsi, poza w/w obszarem	X
7	GRUSZÓW	historyczny układ ruralistyczny	X	obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska
8	GRUSZÓW	X	1	obszar ochrony archeologicznej grodziska
9	GRUSZÓW	X	1 w granicach wsi, poza w/w obszarem	X
10	KĄTKI	historyczny układ ruralistyczny	X	obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska
11	KLECIN	X	3 w granicach wsi	X
12	KRASKÓW	założenie rezydencjonalne	X	X
13	KRASKÓW	X	X	obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska
14	MARCINOWICE	historyczny układ ruralistyczny	X	obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska
15	MARCINOWICE	X	5 w granicach wsi, poza w/w obszarem	X
16	MYSŁAKÓW	historyczny układ ruralistyczny	X	obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska
17	MYSŁAKÓW	X	6 w granicach wsi, poza w/w obszarem	X
18	SADY	historyczny układ ruralistyczny	X	X
19	SADY		3 w granicach wsi, poza w/w obszarem	X
20	SZCZEPANÓW	układ przestrzenny zespołu dworu z parkiem i folwarkiem	X	X
21	SZCZEPANÓW	X	X	obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska , w tym ochrony archeologicznej terenu przykościelnego
22	SZCZEPANÓW	X	2 w granicach wsi, poza w/w obszarem	X
23	STEFANOWICE	X	1 w granicach wsi	X
24	STRZELCE	historyczny układ ruralistyczny	X	obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska, w tym ochrony archeologicznej terenu

Lp.	Miejscowość	Wykaz obszarów zabytkowych	Wykaz	zabytków archeologicznych
				przykościelnego
25	STRZELCE	X	8 w granicach wsi, poza w/w obszarem	X
26	ŚMIAŁOWICE	historyczny układ ruralistyczny	X	obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska , w tym ochrony archeologicznej terenu przykościelnego
27	ŚMIAŁOWICE	X	1 w granicach wsi, poza w/w obszarem	X
28	TĄPADŁA	historyczny układ ruralistyczny	X	obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska
29	TĄPADŁA	X	9 w granicach wsi, poza w/w obszarem	X
30	TWORZYJANÓW	X		obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska
31	TWORZYJANÓW	X	5 w granicach wsi, poza w/w obszarem	X
32	WIRKI	historyczny układ ruralistyczny	X	obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska
33	WIRY	historyczny układ ruralistyczny	X	obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska
34	WIRY	X	14 w granicach wsi, poza w/w obszarem	X
35	ZEBRZYDÓW	historyczny układ ruralistyczny	X	obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska, w tym ochrony archeologicznej terenu przykościelnego
36	ZEBRZYDÓW	X	6 w granicach wsi, poza w/w obszarem	X

5.5.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zabytki ruchome to przede wszystkim obiekty wchodzące w skład wyposażenia kościołów i kaplic. Zasoby sztuki sakralnej obejmują wszystkie kategorie zabytków: malarstwo, rzeźbę oraz rzemiosło artystyczne z całym jego zróżnicowaniem (złotnictwo, sprzęty stolarskie, tkaniny, szkło, witrażownictwo, ludwisarstwo). Zabytki ruchome to również elementy wystroju budowli, posiadające cechy indywidualnych wytworów artystycznych lub rzemieślniczych, a także niektóre obiekty małej architektury (np. rzeźby ogrodowe, pomniki, obeliski, słupy, krzyże i kapliczki przydrożne, nagrobki). Na terenie gminy znajduje się grupa szczególnie charakterystycznych dla Dolnego Śląska zabytków ruchomych, krzyży pokutnych, stanowiących unikatowe świadectwo średniowiecznego prawa zwyczajowego i materialnych form zadośćuczynienia.

Na dzień sporządzania niniejszego Programu do rejestru zabytków ruchomych z obszaru Gminy Marcinowice wpisano krzyże pokutne, które stanowią jedyną kategorię ruchomych obiektów objętych ustawową ochroną poprzez indywidualne decyzje konserwatorskie. Tabela 3 Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków.

Tabela 4 Krzyże pokutne

Miejscowość	obiekt	wpis do rejestru
Biała	krzyż pokutny, przy bramie majątku, kam.,	B/1255/497 z 10.06.1983
Gola Świdnicka	krzyż pokutny, za wsią po lewej stronie drogi do Kraskowa, kam.	B/1319/537 z 2.11.1983
Gruszów	krzyż pokutny, przy drodze do Stefanowic, kam., nr rej	B/1320/576 z 20.12.1983
Mysłaków	3 krzyże pokutne, wmurowane w ogrodzenie kościoła, kam.,	1254/498 z 10.06.1983
Szczepanów	krzyż pokutny, w centru wsi, kam., XIV-XVI,	B/49 z 7.02.2001
Zebrzydów	2 krzyże pokute, w murze terenu przykościelnego, kam., XIV-XVI,	B/48 7.02.2001

5.5.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami wykonawczymi określa z kolei procedurę sporządzania gminnych aktów planowania przestrzennego oraz zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Obie te ustawy dają gminie podstawowe narzędzie ochrony dziedzictwa, jakim jest miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, a także stanowią podstawę uczestnictwa Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w procedurze planistycznej.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszystkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanych w planie dla całego obszaru opracowania. Zgodnie z art. 18 i 19 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ochronę zabytków i opiekę nad nimi uwzględnia się przy określaniu ustaleń gminnych aktów planowania przestrzennego. W planach miejscowych w szczególności:

- uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- ustala się przeznaczenie terenów oraz zasady ich zagospodarowania z uwzględnieniem opieki nad zabytkami;
- uwzględnia się ochronę:
    - zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru oraz ich otoczenia,
    - innych zabytków nieruchomych ujętych w gminnej ewidencji zabytków
    - parków kulturowych (jeżeli zostały ustanowione);

- uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
- w zależności od potrzeb ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują ograniczenia, zakazy i nakazy mające na celu ochronę znajdujących się tam zabytków.

Zgodnie z powyższym, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego Gminy Marcinowice, jako akty prawa miejscowego, stanowią podstawę prowadzenia polityki przestrzennej gminy i mają nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. W obowiązujących planach dla poszczególnych wsi (m.in. Marcinowice, Sady, Tąpadła, Chwałków, Tworzyjanów, Krasków, Kątki, Gola Świdnicka, Strzelce, Śmiałowice, Wiry, Zebrzydów i inne wskazane w zakładce „Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego" BIP Gminy Marcinowice) wyznaczono zasady ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków i dóbr kultury współczesnej, w tym odpowiednie strefy ochrony konserwatorskiej oraz szczegółowe parametry zabudowy i zagospodarowania w otoczeniu obiektów zabytkowych.

Uchwalane w ostatnich latach plany , m.in. dla części wsi Sady (uchwała nr XXXI/182/21 z 26.03.2021 r.), obszaru we wsi Chwałków (uchwała nr LV/321/22 z 28.11.2022 r.), obrębu wsi Tąpadła (uchwała nr XX/113/20 z 6.03.2020 r.), części wsi Marcinowice (uchwała nr IX/62/15 z 19.08.2015 r.) oraz wsi Tworzyjanów w rejonie drogi powiatowej (uchwała nr LXX/421/24 z 30.01.2024 r.), zawierają szczegółowe zapisy dotyczące ochrony krajobrazu kulturowego, zachowania historycznej struktury ruralistycznej wsi, ekspozycji obiektów zabytkowych oraz ograniczeń intensywności i formy nowej zabudowy w ich sąsiedztwie.

Ustalenia te powinny sprzyjać ochronie otoczenia zabytków przed zbyt intensywną działalnością gospodarczą, przed presją zabudowy nieadekwatnej pod względem skali i formy, a także umożliwiać unikanie inwestycji, które mogłyby zubożyć lub zdeformować krajobraz kulturowy gminy. Aktualne zestawienie obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego na obszarze Gminy Marcinowice, wraz z numerami uchwał, datami podjęcia i zakresem przestrzennym, przedstawiono w tabeli poniżej.

Lp.	Data uchwalenia	Nr uchwały	Nazwa planu
1	15.07.1997	XXXIX/211/97	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części wsi Wiry
2	15.07.1997	XXXIX/212/97	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części wsi Mysłaków
3	14.11.1997	XLII/234/97	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obszaru „Wiry–Tąpadła – Wiatrak"
4	26.04.2005	XXVI/153/05	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wsi Chwałków
5	23.09.2005	XXXI/185/05	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wsi Mysłaków

Marcinowice.2026-2029

Lp.	Data uchwalenia	Nr uchwały	Nazwa planu
6	23.09.2005	XXXI/186/05	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wsi Wiry
7	23.09.2005	XXXI/187/05	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wsi Wirki
8	12.04.2006	XXXVII/220/06	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wsi Marcinowice
9	12.04.2006	XXXVII/221/06	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wsi Szczepanów
10	12.04.2006	XXXVII/222/06	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wsi Tworzyjanów
11	25.04.2006	XXXVIII/233/06	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wsi Biała
12	25.04.2006	XXXVIII/234/06	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wsi Sady
13	25.04.2006	XXXVIII/235/06	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wsi Strzelce
14	12.05.2006	XXXIX/237/06	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wsi Zebrzydów
15	12.05.2006	XXXIX/238/06	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wsi Kątki
16	19.08.2015	IX/62/15	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części wsi Marcinowice
17	28.10.2015	XII/82/15	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części wsi Szczepanów
18	31.08.2016	XXIII/167/16	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wsi Gola Świdnicka
19	31.08.2016	XXIII/168/16	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wsi Gruszów
20	31.08.2016	XXIII/169/16	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wsi Klecin
21	31.08.2016	XXIII/170/16	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wsi Stefanowice
22	01.12.2016	XXVI/176/16	MPZP dla obszaru położonego na skrzyżowaniu ulic Asnyka– Kruczkowskiego we wsi Marcinowice
23	24.03.2017	XXX/205/17	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części wsi Krasków
24	24.03.2017	XXX/206/17	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części wsi Zebrzydów
25	23.06.2017	XXXII/217/17	MPZP obszaru położonego przy ul. Świdnickiej w obrębie wsi Marcinowice
26	30.10.2017	XXXVII/234/17	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla wsi Śmiałowice
27	23.02.2018	XLI/267/18	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części wsi Zebrzydów
28	23.02.2018	XLI/268/18	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części wsi Mysłaków
29	25.05.2018	XLV/279/18	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla wsi Kątki (nowy plan)
30	25.05.2018	XLV/280/18	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla wsi Wiry (nowy plan)
31	25.05.2018	XLV/281/18	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla wsi Tworzyjanów (nowy plan)
32	22.02.2019	IV/20/19	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla wsi Strzelce
33	06.03.2020	XX/113/20	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla obszaru położonego w obrębie wsi Tąpadła

Lp.	Data uchwalenia	Nr uchwały	Nazwa planu
34	12.10.2020	XXVI/143/20	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części wsi Biała
35	30.12.2020	XXVIII/161/20	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wsi Tworzyjanów (zmiana uchwały nr XXXVII/222/06)
36	26.03.2021	XXXI/182/21	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części wsi Sady
37	28.11.2022	LV/321/22	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obszaru położonego we wsi Chwałków, gm. Marcinowice

5.6. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do zadań własnych gminy należy ochrona zabytków znajdujących się na jej obszarze. Zakres obowiązków w tym zakresie określa art. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, nakładając na jednostki samorządu terytorialnego obowiązek zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków, ich utrzymanie, zagospodarowanie oraz przeciwdziałanie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla ich wartości.

Gminna ewidencja zabytków (GEZ) pełni funkcję kluczowego narzędzia ochrony zabytków w procesach planistycznych i inwestycyjnych. Zgodnie z ustawą, w GEZ ujmuje się:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków,
- zabytki nieruchome ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- inne zabytki nieruchome wskazane przez wójta.

Zasady prowadzenia ewidencji określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

Ujęcie obiektu w GEZ wiąże się z obowiązkiem uzgadniania z wojewódzkim konserwatorem zabytków wszelkich decyzji administracyjnych dotyczących jego otoczenia lub planowanych działań inwestycyjnych, w tym decyzji o warunkach zabudowy, lokalizacji inwestycji celu publicznego czy zezwoleń drogowych. Właściciele obiektów wpisanych do GEZ są zobowiązani do informowania konserwatora o zagrożeniach dla zabytku oraz uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych, jeśli takie są wymagane.

Informacja o zamiarze włączenia, sporządzenia lub wyłączenia karty ewidencyjnej zabytku publikowana jest na stronie BIP oraz przekazywana właścicielowi co najmniej 14 dni przed planowaną zmianą.

Marcinowice.2026-2029

Aktualizacja gminnej ewidencji zabytków stanowi podstawę opracowania i realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.

Gmina Marcinowice w grudniu 2025 r. zakończyła aktualizację gminnej ewidencji zabytków. Zestawienie obejmuje łącznie 422 obiekty, w tym:

- zabytki nieruchome – 315
- stanowiska archeologiczne – 107

Ewidencja ma charakter dokumentu otwartego i będzie podlegała dalszej weryfikacji oraz bieżącej aktualizacji wynikającej z nowych ustaleń konserwatorskich, badań archeologicznych i zmian stanu zachowania obiektów.

5.6.1. Zabytki nieruchome wpisane do ewidencji zabytków

Poniżej w tabeli wskazano obiekty nieruchome wpisane do gminnej ewidencji zabytków, w tym układy ruralistyczne oraz układy zespołów pałacowych i folwarcznych wpisanych do gminnej ewidencji zabytków.

Tabela 5 Obiekty nieruchome wpisane do gminnej ewidencji zabytków

numer ewidencyjny GEZ	Miejscowość	Rodzaj obiektu	Adres	Czas powstania
1	Biała	Dom	Biała nr 3	ok. 1880 r.
2	Biała	Dom	Biała nr 9	ok. 1900 r.
3	Biała	Stodoła	Biała nr 9	ok. 1900 r.
4	Biała	Budynek gospodarczy	Biała nr 9	ok. 1900 r.
5	Biała	Dom	Biała nr 11	ok. 1860
6	Biała	Dom	Biała nr 12	ok. 1860
7	Biała	Dom	Biała nr 13	ok. 1860
8	Biała	Dom	Biała nr 16	ok. 1890
9	Biała	Stodoła/wozownia	Biała nr 16	ok. 1890
10	Biała	Budynek gospodarczy I	Biała nr 16	ok. 1880 r.
11	Biała	Budynek gospodarczy II	Biała nr 16	ok. 1880 r.
12	Biała	Budynek bramny	Biała nr 16	ok. 1880 r.
13	Biała	Dom	Biała nr 18	p. XX w.
14	Biała	Dwór	Biała nr 22	ok. 1820
15	Biała	Dom	Biała nr 30	ok.1880 r.
16	Biała	Budynek gospodarczy	Biała nr 30	k. XIX w.
17	Biała	Brama wjazdowa	Biała nr 39	ok. poł. XIX w
18	Biała	Dom	Biała nr 39	ok. 1840 r.
19	Biała	Budynek gospodarczy	Biała nr 39	ok. 1850
20	Biała	Budynek gospodarczy	Biała nr 39	ok. 1890

numer ewidencyjny GEZ	Miejscowość	Rodzaj obiektu	Adres	Czas powstania
21	Biała	Szkoła	Biała nr 43	ok. 1880 r.
22	Biała	Budynek gospodarczy	Biała nr 43	p. XX w.
23	Biała	Dom	Biała nr 49	ok. 1880 r.
24	Biała	Budynek gospodarczy	Biała nr 49	ok. 1880 r.
25	Biała	Historyczny układ ruralistyczny	Biała obszar AZP: 84-25	XIII-XIX w.
36	Chwałków	Dom	Chwałków nr 3	k. XIX w.
37	Chwałków	Dom	Chwałków nr 9	ok.1880 r.
38	Chwałków	Budynek gospodarczy	Chwałków nr 9	ok. 1880 r.
39	Chwałków	Kapliczka	Chwałków przy domu nr 11	ok. 1880 r.
40	Chwałków	Dom	Chwałków nr 21	ok. 1870 r.
41	Chwałków	Zespół Pałacowo-parkowy z folwarkiem	Chwałków nr 22-25	XIX w.
42	Chwałków	Dom	Chwałków nr 22g	XIX w.
43	Chwałków	Ogrodzenie z bramą	Chwałków nr 25	1895 r.
44	Chwałków	Pałac	Chwałków nr. 25	poł. XIX w.
45	Chwałków	Budynek gospodarczy III/ stajnie	Chwałków nr 25	k. XIX w.
46	Chwałków	Budynek gospodarczy I/ stodoła	Chwałków nr 25	pocz. XX w.
47	Chwałków	Budynek Gospodarczy II	Chwałków nr 25	k. XIX w.
48	Chwałków	Dom	Chwałków nr 34	ok. 1870 r.
49	Chwałków	Park	Chwałków od str. Wschodniej pałacu	XIX w.
50	Chwałków	Układ przestrzenny zespołu dworu z parkiem i folwarkiem	Chwałków obszar AZP:84-25	XIX w.
66	Gola Świdnicka	Dom	Gola Św. Nr 8	ok. 1880 r.
67	Gola Świdnicka	Gorzelnia z kominem	Gola Św. Nr 8	ok. 1880 r.
68	Gola Świdnicka	Zespół dworu z folwarkiem	Gola Św. Nr 9	XIX/XX w.
69	Gola Świdnicka	Dwór	Gola Św. Nr 9	1860 r.
70	Gola Świdnicka	Mur z bramą	Gola Św. Nr. 9	pocz. XX w.
71	Gola Świdnicka	Dom	Gola Św. Nr. 13a	ok. 1900 r.
72	Gola Świdnicka	Dom	Gola Św. nr 17	ok. 1860 r.
73	Gola Świdnicka	Budynek gospodarczy	Gola Św. Nr 32	ok. 1905 r.
74	Gola Świdnicka	Dom	Gola Św. Nr 35	k. XIX w.
75	Gola Świdnicka	Dom	Gola Św. Nr. 36	ok. 1880 r.
76	Gola Świdnicka	Dom	Gola Św. Nr 41	ok. 1880 r.
77	Gola Świdnicka	Kościół filialny	Gola Św.	ok. 1500 r.
78	Gola Świdnicka	Mur z bramą	Gola Św.	XVII w.
79	Gola Świdnicka	Cmentarz przykościelny	Gola Św.	XIV-XX w.
80	Gola Świdnicka	Historyczny układ ruralistyczny	Gola Św. Obszar	XIII-XIX w.

Marcinowice.2026-2029

numer ewidencyjny GEZ	Miejscowość	Rodzaj obiektu	Adres	Czas powstania
			AZP:84-24	
83	Gruszów	Pałac	Gruszów nr 10	ok. 1830 r.
84	Gruszów	Oficyna pałacowa	Gruszów nr 10	ok. 1832 r.
85	Gruszów	Dom	Gruszów nr 13	pocz. XX w.
86	Gruszów	Dom mieszkalny	Gruszów nr 22	pocz. XX w.
87	Gruszów	Dom mieszkalno- gospodarczy	Gruszów nr 22	ok. 1840 r.
88	Gruszów	Budynek gospodarczy	Gruszów nr. 22	ok. 1870 r.
89	Gruszów	Stodoła	Gruszów nr. 22	ok. 1870 r.
90	Gruszów	Budynek Gospodarczy II	Gruszów nr 22	k. XIX w.
91	Gruszów	Budynek gospodarczy III	Gruszów nr 22	k. XIX w.
92	Gruszów	Cmentarz ewangelicki	Gruszów	2 poł. XIX w.
93	Gruszów	Park	Gruszów	lata 70-te XIX w.
94	Gruszów	Historyczny układ ruralistyczny	Gruszów obszar AZP: 84-24	XIV-XIX w.
99	Kątki	Zespół Pałacowo - Parkowy	Kątki nr. 6	XVII-XIX w.
100	Kątki	Pałac	Kątki nr. 6	pocz. XVII w.
101	Kątki	Oficyna mieszkalna I	Kątki nr. 6h	ok. 1870 r.
102	Kątki	Wozownia I	Kątki nr 6e	ok. 1860 r.
103	Kątki	Obora	Kątki nr 6f	1 poł. XIX-k. XIX w.
104	Kątki	Stodoła I	Kątki nr 6	2 poł. XIX w.
105	Kątki	Stodoła II	Kątki nr 6	2 poł. XIX w.
106	Kątki	Stajnia	Kątki nr 6	2 poł. XIX w.
107	Kątki	Oficyna mieszkalna II	Katki nr 6b	pocz. XX w.
108	Kątki	Budynek mieszkalno-gospodarczy I	Kątki nr 6	2 poł. XIX w.
109	Kątki	Budynek mieszkalno-gospodarczy II	Kątki nr 6	ok. 1860 r.
110	Kątki	Dom ogrodnika	Katki nr 6d	pocz. XX w.
111	Kątki	Stacja trafo	Kątki nr 6	pocz. XX w.
112	Kątki	Park	Kątki	ok. poł. XIX w.
113	Kątki	Aleja Dębowo- jesionowa	Kątki	2 poł. XIX w.
114	Kątki	Cmentarz ewangelicki	Kątki	k. XIX w.
115	Kątki	Historyczny układ ruralistyczny	Kątki obszar AZP: 85-24	XIV-XIX w.
117	Klecin	Kapliczka	Klecin	ok. 1850 r.
118	Klecin	Dom	Klecin nr 7	2 poł. XIX w.
119	Klecin	Dom	Klecin nr 10	ok. 1870 r.
120	Klecin	Budynek Gospodarczy I	Klecin nr 10	pocz. XX w.
121	Klecin	Budynek gospodarczy II	Klecin nr 10	pocz. XX w.
122	Klecin	Stodoła	Klecin nr 11	pocz. XX w.

numer ewidencyjny GEZ	Miejscowość	Rodzaj obiektu	Adres	Czas powstania
126	Krasków	Zespół pałacow- parkowy z folwarkiem	Krasków nr 12	XVIII-XIX w.
127	Krasków	Pałac	Krasków nr 12	1746 r.
128	Krasków	Oficyna pałacowa	Krasków nr 12	1746 r.
129	Krasków	Stajnia i wozownia	Krasków nr 12	2 poł. XVIII w.
130	Krasków	Dom	Krasków nr 12	k. XVIII w.
131	Krasków	Brama zewnętrzna I	Krasków nr 12	2 poł. XIX w.
132	Krasków	Brama Zewnętrzna II	Krasków nr 12	2 poł. XIX w.
133	Krasków	Brama wewnętrzna	Krasków nr 12	2 poł. XIX w.
134	Krasków	Budynek gospodarczy	Krasków nr 12	ok. 1820 r.
135	Krasków	Stajnia II	Krasków nr 12	poł. XIX w.
136	Krasków	Stodoła	Krasków nr 12	k. XIX w.
137	Krasków	Młyn	Krasków nr 12	1869 r.
138	Krasków	Budynek gospodarczy młyna	Krasków nr 12	ok. 1870 r.
139	Krasków	Budynek gospodarczo-mieszkalny młyna	Krasków nr 12	ok. 1870 r.
140	Krasków	Leśniczówka	Krasków nr 12	ok. 1860 r.
141	Krasków	park	Krasków	ok. 1850-1865
142	Krasków	Aleja Lipowa	Krasków	XIX w.
143	Krasków	Założenie rezydencjonalne	Krasków, obszar AZP: 84-24	XVIII-XIX w.
145	Marcinowice	Dom	Marcinowice, Kolejowa 2	poł. XIX w.
146	Marcinowice	Dom	Marcinowice, Kolejowa 4	ok.1860 r.
147	Marcinowice	Brama z ogrodzeniem	Marcinowice, Kolejowa 4	pocz.XX w.
148	Marcinowice	Budynek gospodarczy	Marcinowice, Kolejowa 4	ok. 1880 r.
149	Marcinowice	Zespół budynku dworca kolejowego	Marcinowice, Kolejowa 20	1898 r.
150	Marcinowice	Budynek dworca kolejowego	Marcinowice, Kolejowa 21	1899 r.
151	Marcinowice	Magazyn	Marcinowice, Kolejowa 22	p. XX w.
152	Marcinowice	Dom	Marcinowice, Kolejowa 11	pocz. XX w.
153	Marcinowice	Dom	Marcinowice, Kolejowa 14	1864 r.
154	Marcinowice	Budynek gospodarczy	Marcinowice, Kolejowa 14	p. XX w.
155	Marcinowice	Dom	Marcinowice, Kolejowa 16	ok. 1850 r
156	Marcinowice	Szkoła	Marcinowice, Kolejowa 18a	p. XX w.

Marcinowice.2026-2029

numer ewidencyjny GEZ	Miejscowość	Rodzaj obiektu	Adres	Czas powstania
157	Marcinowice	Dom	Marcinowice, kwiatowa 1	ok. 1880 r.
158	Marcinowice	Dom	Marcinowice, kwiatowa 3	ok. 1880 r.
159	Marcinowice	Dom	Marcinowice, Spółdzielcza 15	ok. 1830 r.
160	Marcinowice	Budynek gospodarczy	Marcinowice, Spółdzielcza 15	ok. 1870 r.
161	Marcinowice	Budynek gospodarczy	Marcinowice, Spółdzielcza 15	poł XIX w.
162	Marcinowice	Budynek gospodarczy	Marcinowice, Spółdzielcza 15	ok. 1870 r.
163	Marcinowice	Dom	Marcinowice, Świdnicka 1	ok. 1860 r.
164	Marcinowice	Kapliczka	Marcinowice, Tuwima	ok. 1830 r.
165	Marcinowice	Kościół filialny	Marcinowice	1 poł. XVIII w.
166	Marcinowice	Cmentarz przykościelny	Marcinowice	XV-XX w.
167	Marcinowice	Mur kościelny	Marcinowice	XV-XX w.
168	Marcinowice	Historyczny układ ruralistyczny	Marcinowice, obszar ZAP: 85-24	XIII-XIX w.
175	Mysłaków	Kapliczka I	Mysłaków, przy posesji nr 11	ok. 1890 r.
176	Mysłaków	Dom	Mysłaków, nr 12	ok. 1890 r.
177	Mysłaków	Dom	Mysłaków, nr 16	ok. 1900 r.
178	Mysłaków	Dom	Mysłaków, nr 21	ok. 1900 r.
179	Mysłaków	Kapliczka III	Mysłaków	ok. 1890 r.
180	Mysłaków	Dom	Mysłaków, nr 74	ok. 1870 r.
181	Mysłaków	Dom	Mysłaków, nr 83	ok. 1880 r.
182	Mysłaków	Budynek Wagi	Mysłaków, nr 83	p. XX w.
183	Mysłaków	Budynek gospodarczy III w zespole	Mysłaków, nr 83	p. XX w.
184	Mysłaków	Budynek gospodarczy II w zespole	Mysłaków, nr 83	p. XX w.
185	Mysłaków	Budynek gospodarczy I w zespole	Mysłaków, nr 83	p. XX w.
186	Mysłaków	Kapliczka IV	Mysłaków	p. XX w.
187	Mysłaków	Dawniej Plebania	Mysłaków nr 87	p. XX w.
188		Dom	Mysłaków nr 89	p. XX w.
189	Mysłaków	Kapliczka II	Mysłaków	ok. 1890 r.
190	Mysłaków	Kościół Parafialny	Mysłaków	1857 r.
191	Mysłaków	Cmentarz przykościelny	Mysłaków	XIII-XIX w.
192	Mysłaków	Kaplica cmentarna	Mysłaków	k. XIX w.
193	Mysłaków	Mur otaczający cmentarz	Mysłaków	k. XIX w.
194	Mysłaków	Historyczny układ ruralistyczny	Mysłaków, obszar	XIII-XIX w.

numer ewidencyjny GEZ	Miejscowość	Rodzaj obiektu	Adres	Czas powstania
			AZP: 85-25	
202	Sady	Dom	Sady, nr 3	ok. 1890 r.
203	Sady	Szkoła	Sady, nr 16	pocz. XX w.
204	Sady	Dom	Sady, nr 18	k. XIX w.
205	Sady	Dom	Sady, nr 19	pocz. XX w.
206	Sady	Dom	Sady, nr 29	ok. 1890 r.
207	Sady	Dom	Sady, nr 36	ok. 1870 r.
208	Sady	Dom	Sady, nr 39	ok. 1880 r.
209	Sady	Dom	Sady, nr 41	ok. 1870 r.
210	Sady	Dom	Sady, nr 44	pocz. XX w.
211	Sady	Dom	Sady, nr 52	pocz. XX w.
212	Sady	Historyczny układ ruralistyczny	Sady, obszar AZP:85-25	XIII-XIX w.
217	Strzelce	Oficyna dworska	Strzelce, nr 3	ok. 1870 r.
218	Strzelce	Oficyna dworska	Strzelce, nr 3	2 poł. XIX w.
219	Strzelce	Oficyna dworska	Strzelce, nr 3	ok. 1870 r.
220	Strzelce	Park pałacowy	Strzelce, nr 3	XIX w.
221	Strzelce	Dom	Strzelce, nr 5	poł. XIX w.
222	Strzelce	Dom	Strzelce, nr 8	1841 r.
223	Strzelce	Dom	Strzelce, nr 9	1842 r.
224	Strzelce	Stodoła	Strzelce, nr 9	ok. 1870 r.
225	Strzelce	budynek gospodarczy	Strzelce, nr 9	poł. XIX w.
226	Strzelce	Kapliczka	obok domu nr, 13	1850 r.
227	Strzelce	Dom	Strzelce, nr. 18	pocz. XX w.
228	Strzelce	Budynek stacji kolejowej	Strzelce, nr. 19	pocz. XX w.
229	Strzelce	Magazyn	Strzelce, nr. 19	l.20.XX w.
230	Strzelce	Budynek wc	Strzelce	l. 20. XX w.
231	Strzelce	Dom	Strzelce nr 20	l. 20. XX w.
232	Strzelce	Dom	Strzelce nr 25	ok. 1850 r.
233	Strzelce	Kapliczka	Stzrelce	ok. 1860 r.
234	Strzelce	Dom	Stzrelce nr 54	ok. 1840 r.
235	Strzelce	Dom	Stzrelce nr 56	ok. 1840 r.
236	Strzelce	Dom	Stzrelce nr 63	k. XIX w.
237	Strzelce	Kuźnia	Stzrelce nr 67	k. XIX w.
238	Strzelce	Dom	Stzrelce nr 70	ok. 1840 r.
239	Strzelce	Dom	Stzrelce nr 72	k. XIX w.

Marcinowice.2026-2029

numer ewidencyjny GEZ	Miejscowość	Rodzaj obiektu	Adres	Czas powstania
240	Strzelce	Kapliczka	Strzelce	1850 r.
241	Strzelce	dom	Strzelce nr. 73	ok. 1880 r.
242	Strzelce	Cmentarz przykościelny	w centrum Wsi	XIV-XX w.
243	Strzelce	Kościół Parafialny	w centrum Wsi	1 poł. XIV w.
244	Strzelce	Mur otaczający cmentarz	w centrum Wsi	XIX w.
245	Strzelce	Historyczny układ ruralistyczny	obszar AZP: 84-25	XIII-XIX w.
255	Szczepanów	Dom	Szczepanów, nr 3	ok. 1925 r.
256	Szczepanów	Dom	Szczepanów, nr 8a	ok. 1880 r.
257	Szczepanów	Dom	Szczepanów, nr 9	ok. 1880 r.
258	Szczepanów	Młyn	Szczepanów, nr 48	ok. 1840 r.
259	Szczepanów	aleja drzew mieszanych	centrum wsi	l. 20. XX w.
260	Szczepanów	Cmentarz	centrum wsi	2 poł XIX w.
261	Szczepanów	Cmentarz przykościelny	centrum wsi	XIV-XX w.
262	Szczepanów	Cmentarz	na polu	pocz. XX w.
263	Szczepanów	Dom	w centrum Wsi	k. XIX w.
264	Szczepanów	Dworzec kolejowy		pocz. XX w.
265	Szczepanów	Kościół parafialny	w centrum Wsi	pocz. XVI w.
266	Szczepanów	Mauzoleum		pocz. XX w.
267	Szczepanów	Mur	przy kościele	XVII w.
268	Szczepanów	Mur graniczny	centrum wsi	XVII-XIX w.
269	Szczepanów	Pałac	centrum wsi	XVI w.
270	Szczepanów	Park	centrum wsi	XVII-XIX w.
271	Szczepanów	Spichlerz	centrum wsi	2 poł. XIX w.
272	Szczepanów	Stodoła	centrum wsi	2 poł. XIX w.
273	Szczepanów	Zespół Pałacowo-parkowy z folwarkiem	centrum wsi	XVI-XIX w.
274	Szczepanów	Układ przestrzenny zespołu dworu z parkiem i folwarkiem	obszar AZP: 84-24	XVI-XIX w.
278	Śmiałowice	Dom	Śmiałowice, nr 14	k. XIX w.
279	Śmiałowice	Budynek gospodarczy	Śmiałowice, nr 14	K. XIX w.
280	Śmiałowice	Pałac	Śmiałowice, nr 19	XVII w.
281	Śmiałowice	Zespół Pałacowo-parkowy z folwarkiem	Śmiałowice, przy nr 19	XVII-XX w.
282	Śmiałowice	Oficyna gospodarcza	Śmiałowice, przy nr 19	k. XIX w.
283	Śmiałowice	Oficyna gospodarcza	Śmiałowice, przy nr 19	k. XIX w.
284	Śmiałowice	Park	Śmiałowice, przy nr 19	l. 20. XIX w.

numer ewidencyjny GEZ	Miejscowość	Rodzaj obiektu	Adres	Czas powstania
285	Śmiałowice	Pakownia	Śmiałowice	pocz. XX w.
286	Śmiałowice	Elewator	Śmiałowice	pocz. XX w.
287	Śmiałowice	Młyn	Śmiałowice	pocz. XX w.
288	Śmiałowice	Remiza strażacka	Śmiałowice, nr 23a	pocz.XX w.
289	Śmiałowice	Aleja wielorzędowa mieszana	na północ od centrum wsi	1 poł. XX w.
290	Śmiałowice	Ogrodzenie cmentarza parafialnego	na północ od centrum wsi	1 poł. XX w.
291	Śmiałowice	Dom	Śmiałowice, nr 29	pocz. XX w.
292	Śmiałowice	Budynek gospodarczy	Śmiałowice, nr 32	ok. 1900 r.
293	Śmiałowice	Plebania	Śmiałowice, nr 32	ok. 1900 r.
294	Śmiałowice	Szkoła, ob.. Świetlica wiejska	Śmiałowice, nr 34	k. XIX w.
295	Śmiałowice	Cmentarz parafialny	na północ od centrum wsi	2 poł. XIX w.
296	Śmiałowice	Cmentarz przykościelny	w centrum Wsi	XIII-XIX w.
297	Śmiałowice	Grobowiec		1 poł. XX w.
298	Śmiałowice	Kościół parafialny	w centrum wsi	2 poł. XIII w.
299	Śmiałowice	Mur cmentarza przykościelnego	w centrum wsi	1 ćw. XVII w.
300	Śmiałowice	Historyczny Układ Ruralistyczny	obszar AZP: 84-24	XIII – XIX w.
303	Tąpadła	Dom	Tąpadła, nr 11	1904 r.
304	Tąpadła	Dom	Tąpadła, nr 14	ok. 1880 r.
305	Tąpadła	Kapliczka	Tąpadła,przy nr 15	ok. 1920 r.
306	Tąpadła	Zespół dworsko- folwarczny	Tąpadła,przy nr 16	k. XVIII w.
307	Tąpadła	Dwór	Tąpadła,przy nr 16	k. XVIII w.
308	Tąpadła	Wozownia	Tąpadła,przy nr 16	1910-1920 r.
309	Tąpadła	Mur z bramką	Tąpadła,przy nr 16	1910 r.
310	Tąpadła	Stodoła	Tąpadła,przy nr 16	1910-1925 r.
311	Tąpadła	studnia	Tąpadła,przy nr 16	1910-1920 r.
312	Tąpadła	Dom	Tąpadła,przy nr 17	ok. 1800 r.
313	Tąpadła	Obora	Tąpadła,przy nr 17	ok. 1730 r.
314	Tąpadła	Dom	Tąpadła,przy nr 20	k. XIX w.
315	Tąpadła	Dom	Tąpadła,przy nr 47	ok. 1870 r.
316	Tąpadła	Dom	Tąpadła,przy nr 54	ok. 1870 r.
317	Tąpadła	Historyczny układ ruralistyczny	obszar AZP: 85-25	XIII-XIX w.
328	Tworzyjanów	Oficyna dworska	Tworzyjanów, nr 19	ok. 1870 r.
329	Tworzyjanów	Budynek gospodarczy	Tworzyjanów, nr 20	ok. 1870 r.
330	Tworzyjanów	Pałac	Tworzyjanów,nr 20	XVII w.

Marcinowice.2026-2029

numer ewidencyjny GEZ	Miejscowość	Rodzaj obiektu	Adres	Czas powstania
331	Tworzyjanów	Park	Tworzyjanów, nr 19,20	ok. 1890 r.
332	Tworzyjanów	Zespół Pałacowo-parkowy z folwarkiem	Tworzyjanów, nr 19,20	XVII w.
333	Tworzyjanów	Cmentarz ewangelicki	w pół. części wsi	2 poł. XIX w.
334	Tworzyjanów	Aleja na cmentarzu	w pół. części wsi	2 poł. XIX w.
342	Wirki	Dom	Wirki, nr 8	ok. 1860 r.
343	Wirki	Brama	Wirki, przy nr 8	pocz. XX w.
344	Wirki	Dom	Wirki, nr 9	1874 r.
345	Wirki	Dom ludowy	Wirki, nr 11	ok. 1880 r.
346	Wirki	Dom	Wirki, nr 12	ok. 1890 r.
347	Wirki	Zespół folwarku	Wirki, nr 17	XIX w.
348	Wirki	Dom	Wirki, nr 17	ok. 1820 r.
349	Wirki	Obora	Wirki, nr 17	ok. 1870 r.
350	Wirki	Budynki gospodarcze I	Wirki, nr 17	ok. 1870 r.
351	Wirki	Budynki gospodarcze II	Wirki, nr 17	ok. 1870 r.
352	Wirki	Kapliczka	Wirki, przy nr 17	pocz. XIX w.
353	Wirki	Dom	Wirki, nr 18	ok. 1890 r.
354	Wirki	Budynek gospodarczy	Wirki, nr 18	ok. 1890 r.
355	Wirki	Budynek gospodarczy	Wirki, nr 18	ok. 1890 r.
356	Wirki	Budynek gospodarczy	Wirki, nr 18	ok. 1890 r.
357	Wirki	Szkoła	Wirki, nr 38	1861 r.
358	Wirki	Historyczny układ ruralistyczny	obszar AZP: 85-25	XIII-XIX w.
360	Wiry	Pałac	Wiry nr 1	XVI/XVII w.
361	Wiry	Park	Wiry przy nr 1	l. 60. XIX w.
362	Wiry	Dom	Wiry nr 3	ok. 1880 r.
363	Wiry	Dom	Wiry nr 40	ok. 1870 r.
364	Wiry	Dom	Wiry nr 12	pocz. XX w.
365	Wiry	Dom	Wiry nr 27	ok. 1830 r.
366	Wiry	Dom	Wiry nr 37	ok. 1850 r.
367	Wiry	Dom	Wiry nr 42	ok. 1890 r.
368	Wiry	Kapliczka	Wiry przy nr 43	poł. XIX w.
369	Wiry	Dom	Wiry nr 45	ok. 1860 r.
370	Wiry	Plebania	Wiry nr 54	ok. 1860 r.
371	Wiry	Budynek bo byłej szkole	Wiry nr 61	p. XX w.
372	Wiry	Cmentarz parafialny	w centrum wsi	2 poł. XIX w.
373	Wiry	Kościół parafialny P.W. Św. Michała Anioła	w centrum wsi	ok. 1500 r.
374	Wiry	Cmentarz przykościelny	w centrum wsi	XIII w.

numer ewidencyjny GEZ	Miejscowość	Rodzaj obiektu	Adres	Czas powstania
375	Wiry	Kaplica na cmentarzu przykościelnym	w centrum wsi	pocz. XX w.
376	Wiry	Mur cmentarny	w centrum wsi	XVII w.
377	Wiry	Kapliczka		1 poł. XIX w.
378	Wiry	Szpaler Drzew otaczających cmentarz parafialny	w centrum wsi	1 poł. XX w.
379	Wiry	Historyczny układ ruralistyczny	obszar AZP: 85-25	XIII-XIX w.
379	Wiry	Historyczny układ ruralistyczny	obszar AZP: 85-25	XIII-XIX w.
395	Zebrzydów	Dom	Zebrzydów, nr 2	ok. 1826 r.
396	Zebrzydów	Zespół dworski	Zebrzydów, nr 4, 4a	XIX w.
397	Zebrzydów	Dwór, ob. Dom	Zebrzydów, nr 4	ok. 1860 r.
398	Zebrzydów	Oficyna	Zebrzydów, nr 4a	ok. 1870 r.
399	Zebrzydów	Oficyna I	Zebrzydów, nr 4a	ok. 1880 r.
400	Zebrzydów	Dom	Zebrzydów, nr 8b	ok. 1870 r.
401	Zebrzydów	Dom	Zebrzydów, nr 28	ok. 1840 r.
402	Zebrzydów	Dom	Zebrzydów, nr 34	ok. 1840 r.
403	Zebrzydów	Budynek mieszkalno-gospodarczy	Zebrzydów, nr 34	2 poł. XIX w.
404	Zebrzydów	Dom	Zebrzydów, nr 35	ok. 1860 r.
405	Zebrzydów	Dom	Zebrzydów, nr 38	ok. 1840 r.
406	Zebrzydów	Była szkoła	Zebrzydów, nr 45	pocz. XX w.
407	Zebrzydów	Ogrodzenie z bramą	Zebrzydów, nr 45	pocz. XX w.
408	Zebrzydów	Ogrodzenie	Zebrzydów, nr 45	2 poł. XIX w.
409	Zebrzydów	Cmentarz ewangelicki	Zebrzydów, nr 45	2 poł. XIX w.
410	Zebrzydów	Dom	Zebrzydów, nr 55	ok. 1870 r.
411	Zebrzydów	Cmentarz przykościelny	w centrum wsi	poł. XVIII w.
412	Zebrzydów	Kościół	w centrum wsi	pocz. XVI w.
413	Zebrzydów	Mur cmentarny	przy kościele	XVII w.
414	Zebrzydów	Kaplica cmentarna	przy kościele	ok. 1800 r.
415	Zebrzydów	Historyczny układ ruralistyczny	obszar AZP: 85-25	XIII-XIX w.

5.6.2. Stanowiska archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków

Na terenie całej Polski, w tym również Gminy Marcinowice, prowadzony jest od końca lat 70. XX wieku ogólnokrajowy program Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP), będący systematyczną inwentaryzacją dziedzictwa archeologicznego. W ramach programu dokonano podziału kraju na arkusze AZP, w obrębie których prowadzi się badania powierzchniowe, a ich wyniki stanowią

podstawę dalszych działań konserwatorskich i badawczych. Dodatkowo, bardziej szczegółowe rozpoznanie terenu następuje poprzez badania oraz nadzory archeologiczne towarzyszące inwestycjom budowlanym.

Ewidencjonowane stanowiska, które posiadają znaczną wartość naukową lub kulturową, są wpisywane do rejestru zabytków lub ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków. Należy zaznaczyć, że zbiory te nie mają charakteru zamkniętego, istnieje możliwość odkrycia nowych reliktów w toku dalszych badań oraz w trakcie prowadzonych prac ziemnych. Dane pozyskane w ramach AZP stanowią źródło wiedzy o przeszłości danego obszaru oraz fundament do planowania ochrony dziedzictwa kulturowego, zwłaszcza w ramach prac planistycznych.

Zabytki archeologiczne dzielą się na ruchome i nieruchome. Do pierwszej grupy należą przedmioty pochodzące z wykopalisk, jak naczynia, broń, ozdoby, czy narzędzia. Z kolei zabytki nieruchome to ślady struktur osadniczych, cmentarzysk, grodzisk, dróg, mostów, czy miejsc kultu, z których część, szczególnie te o własnej formie terenowej, posiada znaczący potencjał turystyczny i edukacyjny, jeśli zostaną odpowiednio zabezpieczone i zagospodarowane.

W granicach Gminy Marcinowice zidentyfikowano rozbudowany zasób dziedzictwa archeologicznego. W ramach programu AZP przebadano teren w obrębie arkuszy: 83-25, 84-24, 84-25, 85-24 oraz 85-25. Wynikiem tych działań było zinwentaryzowanie ponad 100 stanowisk archeologicznych o zróżnicowanej chronologii i charakterze. Obejmują one m.in. ślady osadnictwa z epoki kamienia, neolitu, epoki brązu, okresu halsztackiego, okresu wpływów rzymskich, a także z wczesnego i późnego średniowiecza aż po czasy nowożytne.

Obiekty te zostały ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków, w tym również obszary obserwacji archeologicznej, szczególnie w granicach historycznych siedlisk wiejskich, a także liczne stanowiska o wartości naukowej, takie jak osady, cmentarzyska, grodziska czy znaleziska luźne. Przykładowo, w miejscowościach Biała, Chwałków, Gola Świdnicka, Gruszów, Marcinowice, Mysłaków, Strzelce, Szczepanów, Śmiałowice czy Zebrzydów, występuje szereg obiektów chronionych, datowanych od epoki kamienia aż po wiek XIX. Znaczącą grupę stanowią stanowiska wielowarstwowe, zawierające ślady osadnictwa z kilku okresów historycznych.

Ze względu na możliwość występowania niezidentyfikowanych jeszcze stanowisk, istotne jest również uwzględnienie potencjalnych stref ochrony archeologicznej w dokumentach planistycznych. Zgodnie z ustawą, inwestycje na terenach, gdzie przypuszcza się istnienie dziedzictwa archeologicznego, powinny być poprzedzone badaniami wstępnymi lub nadzorem archeologicznym, a ich realizacja wymaga zezwoleń właściwych organów ochrony zabytków.

W przypadku stanowisk przeznaczonych do trwałego zachowania, rekomenduje się przypisanie funkcji zieleni urządzonej lub użytków zielonych, ograniczając tym samym ingerencję w strukturę gruntu, która mogłaby zagrozić substancji zabytkowej. W lasach natomiast konieczne jest dostosowanie gospodarki leśnej do potrzeb ochrony dziedzictwa archeologicznego.

Tabela 6 Zabytki archeologiczne wpisane do GEZ.

numer ewidencyjny GEZ	Miejscowość	Nazwa	Adres	Czas powstania
26	Biała	Obszar obserwacji	Biała obszar AZP: 84-25	XIII-XIX w.
27	Biała	Stanowisko Archeologiczne	Biała obszar AZP: 84-25	neolit-znalezisko luźne
28	Biała	Stanowisko Archeologiczne	Biała obszar AZP: 84-25	neolit-znalezisko luźne
29	Biała	Stanowisko Archeologiczne	Biała obszar AZP: 84-25	neolit-znalezisko luźne
30	Biała	Stanowisko Archeologiczne	Biała obszar AZP: 84-25	Średniowiecze
31	Biała	Stanowisko Archeologiczne	Biała obszar AZP: 84-25	Średniowiecze
32	Biała	Stanowisko Archeologiczne	Biała obszar AZP: 84-25	Pradzieje-ślad osadnictwa
33	Biała	Stanowisko Archeologiczne	Biała obszar AZP: 84-25	Pradzieje, wczesne Średniowiecze
34	Biała	Stanowisko Archeologiczne	Biała obszar AZP: 84-25	Pradzieje, wczesne Średniowiecze
35	Biała	Stanowisko Archeologiczne	Biała obszar AZP: 84-25	Średniowiecze
51	Chwałków	obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska	Chwałków obszar AZP:84-25	XIII-XIX w.
52	Chwałków	Stanowisko Archeologiczne	Chwałków obszar AZP:84-25	wczesne średniowiecze, średniowiecze
53	Chwałków	Stanowisko Archeologiczne	Chwałków obszar AZP:84-25	Neolit-znalezisko luźne
54	Chwałków	Stanowisko Archeologiczne	Chwałków obszar AZP:84-25	neolit-znalezisko luźne
55	Chwałków	Stanowisko Archeologiczne	Chwałków obszar AZP:84-25	neolit-znalezisko luźne
56	Chwałków	Stanowisko Archeologiczne	Chwałków obszar AZP:84-25	neolit-znalezisko luźne
57	Chwałków	Stanowisko Archeologiczne	Chwałków obszar AZP:84-25	epoka brązu? Cmentarzysko?
58	Chwałków	Stanowisko Archeologiczne	Chwałków obszar AZP:84-25	wczesne średniowiecze-osada
59	Chwałków	Stanowisko Archeologiczne	Chwałków obszar AZP:84-25	Sredniowiecze-nieokreslona
60	Chwałków	Stanowisko Archeologiczne	Chwałków obszar AZP:84-25	wczesne średniowiecze-osada, średniowiecze-ślad osadnictwa

Marcinowice.2026-2029

numer ewidencyjny GEZ	Miejscowość	Nazwa	Adres	Czas powstania
61	Chwałków	Stanowisko Archeologiczne	Chwałków obszar AZP:84-25	Pradzieje, średniowiecze
62	Chwałków	Stanowisko Archeologiczne	Chwałków obszar AZP:84-25	epoka kamienia, pradzieje
63	Chwałków	Stanowisko Archeologiczne	Chwałków obszar AZP:84-25	epoka brązu, średniowiecze
64	Chwałków	Stanowisko Archeologiczne	Chwałków obszar AZP:84-25	pradzieje
65	Chwałków	Stanowisko Archeologiczne	Chwałków obszar AZP:84-25	Sredniowiecze-nieokreslona
81	Gola Świdnicka	Obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska w tym ochrony archeologicznej terenu przykoscielnego	Gola Św. Obszar AZP: 84-24	XIII-XIX w.
82	Gola Świdnicka	Stanowisko Archeologiczne	Gola Św. Obszar AZP: 84-24	późne średniowiecze XIX-XV w.
95	Gruszów	Obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granichach nowożytnego siedliska	Gruszów obszar AZP: 84-24	XIV-XIX w.
96	Gruszów	obszar ochrony archeologicznej grodziska	Gruszów obszar AZP: 84-24	IX-XII w.
97	Gruszów	Stanowisko Archeologiczne	Gruszów obszar AZP: 84-24	Średniowiecze
98	Gruszów	Stanowisko Archeologiczne	Gruszów obszar AZP: 84-24	późne średniowiecze XIX-XV w.
116	Kątki	obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska	Kątki bszar AZP: 85-24	XIV-XIX w.
123	Klecin	Stanowisko Archeologiczne	Klecin obszar AZP: 84-24	późne średniowiecze XIX-XV w.
124	Klecin	Stanowisko Archeologiczne	Klecin obszar AZP: 84-24	późne średniowiecze XIV-XV w.
125	Klecin	Stanowisko Archeologiczne	Klecin obszar AZP: 84-24	późne średniowiecze XVI-XV w.
144	Krasków	Obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska	Krasków, obszar AZP: 84-24	XIV-XIX w.
169	Marcinowice	Obszar obserwacji archeologicznej	Marcinowice, obszar ZAP: 85-24	XIII-XIX w.
170	Marcinowice	stanowisko Archeologiczne	Marcinowice, obszar ZAP: 85-24	epoka kamienia- znalezisko luźne pradzieje- nieokreślona okres halsztacki- osada wczesne średniowiecze IX – X w.- osada późne średniowiecze XIV – XV w.- osada
171	Marcinowice	stanowisko Archeologiczne	Marcinowice,	wczesne i późne

numer ewidencyjny GEZ	Miejscowość	Nazwa	Adres	Czas powstania
			obszar ZAP: 85-24	sredniowiecze
172	Marcinowice	stanowisko Archeologiczne	Marcinowice, obszar ZAP: 85-24	okres wpływów rzymskich
173	Marcinowice	stanowisko Archeologiczne	Marcinowice, obszar ZAP: 85-24	okres wpływów rzymskich
174	Marcinowice	stanowisko Archeologiczne	Marcinowice, obszar ZAP: 85-24	wczesne i późne sredniowiecze
195	Mysłaków	Obszar obserwacji archeologicznej	Mysłaków, obszar AZP: 85-25	XIII-XIX w.
196	Mysłaków	Stanowisko archeologiczne	Mysłaków, obszar AZP: 85-25	nieokreślone
197	Mysłaków	Stanowisko archeologiczne	Mysłaków, obszar AZP: 85-25	pradzieje
198	Mysłaków	Stanowisko archeologiczne	Mysłaków, obszar AZP: 85-25	późne średniowiecze
199	Mysłaków	Stanowisko archeologiczne	Mysłaków, obszar AZP: 85-25	późne średniowiecze
200	Mysłaków	Stanowisko archeologiczne	Mysłaków, obszar AZP: 85-25	późne średniowiecze
201	Mysłaków	Stanowisko archeologiczne	Mysłaków, obszar AZP: 85-25	wczesne średniowiecze
213	Sady	Stanowisko archeologiczne	Sady, obszar AZP:85-25	Pradzieje, późne średniowiecze
214	Sady	Stanowisko archeologiczne	Sady, obszar AZP:85-25	epoka brązu
215	Sady	Stanowisko archeologiczne	Sady, obszar AZP:85-25	późne średniowiecze
216	Stefanowice	Stanowisko archeologiczne	Sady, obszar AZP:85-24	późne średniowiecze
246	Strzelce	obszar obserwacji archeologicznej	obszar AZP: 84-25	XIII-XIX w.
247	Strzelce	stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 84-25	Średniowiecze
248	Strzelce	stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 84-25	Pradzieje, epoka brązu
249	Strzelce	stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 84-25	Średniowiecze
250	Strzelce	stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 84-25	wczesne średniowiecze, średniowiecze
251	Strzelce	stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 84-25	Średniowiecze
252	Strzelce	stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 84-25	Pradzieje, wczesne Średniowiecze
253	Strzelce	stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 84-25	pradzieje
254	Strzelce	stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 84-25	Średniowiecze
275	Szczepanów	Obszar obserwacji archeologicznej	obszar AZP: 84-24	XIII-XIX w.
276	Szczepanów	Stanowisko archeologiczne	obszar AZP: 84-24	późne średniowiecze
277	Szczepanów	Stanowisko archeologiczne	obszar AZP: 84-24	późne średniowiecze
301	Śmiałowice	Obszar obserwacji archeologicznej	obszar AZP: 84-24	XIII-XIX w.
302	Śmiałowice	stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 84-24	późne średniowiecze

Marcinowice.2026-2029

numer ewidencyjny GEZ	Miejscowość	Nazwa	Adres	Czas powstania
318	Tąpadła	Obszar obserwacji archeologicznej	obszar AZP: 85-25	XIII-XIX w.
319	Tąpadła	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 85-25	epoka brązu
320	Tąpadła	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 85-25	późne średniowiecze
321	Tąpadła	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 85-25	późne średniowiecze
322	Tąpadła	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 85-25	wczesne średniowiecze
323	Tąpadła	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 85-25	epoka kamienia
324	Tąpadła	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 85-25	późne średniowiecze
325	Tąpadła	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 85-25	późne średniowiecze, okres nowożytny
326	Tąpadła	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 85-25	Późne średniowiecze
327	Tąpadła	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 85-25	epoka brązu
335	Tworzyjanów	Obszar obserwacji archeologicznej	obszar AZP: 83-25	XIII-XIX w.
336	Tworzyjanów	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 83-25	epoka brązu III-V
337	Tworzyjanów	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 83-25	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze
338	Tworzyjanów	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 83-25	Epoka brązu, późne średniowiecze
339	Tworzyjanów	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 83-25	pradzieje, późne średniowiecze
340	Tworzyjanów	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 83-25	pradzieje, późne średniowiecze
341	Tworzyjanów	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 83-25	późne średniowiecze, epoka brązu
359	Wirki	Obszar obserwacji archeologicznej	obszar AZP: 85-25	XIII-XIX w.
380	Wiry	obszar obserwacji archeologicznej	obszar AZP: 85-25	XIII-XIX w.
381	Wiry	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 85-25	neolit
382	Wiry	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 85-25	późne średniowiecze
383	Wiry	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 85-25	pradzieje, późne średniowiecze
384	Wiry	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 85-25	późne średniowiecze
385	Wiry	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 85-25	wczesne średniowiecze
386	Wiry	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 85-25	pradzieje, średniowiecze
387	Wiry	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 85-25	późne średniowiecze
388	Wiry	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 85-25	późne średniowiecze
389	Wiry	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 85-25	późne średniowiecze XVI w.
390	Wiry	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 85-25	nieokreślona
391	Wiry	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 85-25	późne średniowiecze
392	Wiry	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 85-25	późne średniowiecze
393	Wiry	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 85-25	późne średniowiecze

numer ewidencyjny GEZ	Miejscowość	Nazwa	Adres	Czas powstania
394	Wiry	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 85-25	epoka kamienia, późne średniowiecze
416	Zebrzydów	Obszar obserwacji archeologicznej	obszar AZP: 85-25	XIII-XIX w.
417	Zebrzydów	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 85-25	okres wpływów rzymskich
418	Zebrzydów	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 85-25	epoka kamienia/ epoka brązu
419	Zebrzydów	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 85-25	średniowiecze
420	Zebrzydów	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 85-25	średniowiecze
421	Zebrzydów	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 85-25	wczesne średniowiecze
422	Zebrzydów	Stanowisko Archeologiczne	obszar AZP: 85-25	pradzieje, wczesne Średniowiecze, późne średniowiecze

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT

Analiza SWOT jest jednym z kluczowych narzędzi diagnostycznych wykorzystywanych w planowaniu strategicznym, służącym do uporządkowania informacji oraz oceny sytuacji danej jednostki terytorialnej w określonym obszarze funkcjonowania. Umożliwia całościowe spojrzenie na potencjał wewnętrzny wspólnoty lokalnej oraz na czynniki zewnętrzne, które mogą wpływać na realizację celów rozwojowych. Nazwa metody pochodzi od pierwszych liter angielskich terminów: Strengths (mocne strony), Weaknesses (słabe strony), Opportunities (szanse) i Threats (zagrożenia), stanowiących cztery podstawowe kategorie analizy.

Czynniki te klasyfikowane są według dwóch głównych osi: pochodzenia (wewnętrzne, z którymi społeczność ma realny wpływ, oraz zewnętrzne, wynikające z otoczenia) oraz charakteru oddziaływania (pozytywne – mocne strony szanse, oraz negatywne słabe strony i zagrożenia). Takie podejście pozwala w sposób kompleksowy określić zarówno zasoby, jak i bariery rozwojowe oraz zaplanować odpowiednie kierunki działań.

W tabeli przedstawiono mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia związane z zasobem dziedzictwa kulturowego Gminy Marcinowice. Uwzględniono warunki organizacyjno-prawne, finansowe i przestrzenne dla ochrony oraz zagospodarowania zabytków nieruchomych i ruchomych, a także możliwości ich wykorzystania w procesie promocji, edukacji oraz aktywizacji lokalnej społeczności.

Marcinowice.2026-2029

Mocne strony	Słabe strony
– miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego oraz przygotowywany plan ogólny gminy, uwzględniające ochronę dziedzictwa kulturowego i krajobrazu wiejskiego; – obowiązująca uchwała określająca zasady udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru oraz ujętych w ewidencji zabytków, z corocznymi naborami wniosków; – opracowana i aktualizowana gminna ewidencja zabytków, obejmująca szeroki katalog obiektów nieruchomych, w tym stanowiska archeologiczne; – duże nasycenie gminy obiektami zabytkowymi - zespoły pałacowo-parkowe (m.in. Krasków, Kątki, Gruszów, Chwałków, Śmiałowice, Tworzyjanów), historyczne kościoły, cmentarze, dwory, dworzec kolejowy, aleje i krzyże pokutne; – atrakcyjny krajobraz kulturowo-przyrodniczy – położenie na Przedgórzu Sudeckim, w dolinie Bystrzycy, w bezpośrednim sąsiedztwie i otulinie Ślężańskiego Parku Krajobrazowego (Biała, Chwałków, Tąpadła, Wiry, Wirki, Mysłaków, Sady); – funkcjonujące Centrum Kulturalno-Biblioteczne z filiami, koordynujące podstawową infrastrukturę i ofertę kulturalną na poziomie gminy; – cykliczne wydarzenia o zasięgu ponadlokalnym (np. „Tradycje Stołu Wielkanocnego”, obchody świąt narodowych, wakacyjne programy animacyjne), wzmacniające tożsamość lokalną i promujące gminę; – przebieg istotnych tras rowerowych (w tym międzynarodowej trasy EuroVelo 9 przez Sady i Mysłaków) oraz powiązanie ze szlakami w rejonie Masywu Ślęży, co tworzy fundament pod rozwój turystyki kulturowo-aktywnej.	– brak jednolitego, rozpoznawalnego produktu turystyki kulturowej (np. „Szlak Pałaców i Parków Gminy Marcinowice”) - oferta oparta głównie na rozproszonych atrakcjach i incydentalnych wydarzeniach; – niewystarczające oznakowanie i ekspozycja części zabytków w przestrzeni (brak lub rozproszony system tablic informacyjnych, opisów historycznych i ścieżek tematycznych); – ograniczona infrastruktura towarzysząca dla ruchu turystycznego (miejsca odpoczynku, parkingi, mała architektura, punkty widokowe) w relacji do potencjału szlaków pieszych i rowerowych wokół Ślęży oraz trasy EuroVelo 9; – zły lub przeciętny stan techniczny części obiektów zabytkowych, w tym rezydencji w ruinie (m.in. Wiry, Szczepanów) oraz zdegradowanych założeń parkowych; – ograniczone środki finansowe w budżecie gminy przeznaczane na ochronę, rewaloryzację i promocję dziedzictwa kulturowego - konieczność silnego opierania się na środkach zewnętrznych; – brak wyodrębnionej, wyspecjalizowanej jednostki informacji turystycznej - działania promocyjne realizowane rozproszenie (urząd gminy, CKB, inne podmioty); – niewystarczające wykorzystanie potencjału stanowisk archeologicznych i historycznych układów ruralistycznych w ofercie edukacyjnej, turystycznej i promocyjnej gminy.

Szanse	Zagrożenia
– możliwość pozyskiwania środków zewnętrznych (krajowych i unijnych, w tym z poziomu województwa dolnośląskiego) na prace konserwatorskie, restauratorskie, rewitalizacyjne oraz adaptację zabytków do nowych funkcji; – rosnąca popularność turystyki lokalnej, pieszej i rowerowej w otoczeniu Masywu Ślęży – szansa na włączenie gminy w główne strumienie ruchu turystycznego regionu; – przebieg międzynarodowej trasy rowerowej EuroVelo 9 przez Sady i Mysłaków – możliwość tworzenia dedykowanej oferty (miejsca odpoczynku, mała infrastruktura, pakiety tematyczne „rower + zabytki + produkt lokalny”); – opracowywana Strategia Rozwoju Gminy Marcinowice na lata 2024–2032, stwarzająca przestrzeń do wpisania dziedzictwa kulturowego jako jednego z kluczowych filarów rozwoju społeczno-gospodarczego; – wykorzystanie Centrum Kulturalno-Bibliotecznego, bibliotek i świetlic wiejskich jako lokalnych centrów animacji dziedzictwa (edukacja regionalna, warsztaty rękodzielnicze, projekty archiwum społecznego); – budowa wspólnego produktu turystycznego w partnerstwie z gminami „ślężańskimi” (Sobótka, Mietków itp.) – m.in. szlaki wokół Ślęży, oferty weekendowe „ze Ślężą w tle”; – rozwój nowoczesnych narzędzi promocji (mapy interaktywne MPZP, geoportale, aplikacje turystyczne) wspierających ekspozycję zabytków i krajobrazu kulturowego; – systematyczna aktualizacja dokumentów planistycznych (Studium, MPZP, plan ogólny) jako narzędzie do wzmacniania ochrony widoków na Ślężę, osi kompozycyjnych pałaców i parków oraz historycznych układów wsi.	– dalsza degradacja najbardziej zagrożonych obiektów (ruiny pałaców, opuszczone zespoły dworsko-parkowe), prowadząca do nieodwracalnej utraty substancji zabytkowej i ograniczenia możliwości ich adaptacji w przyszłości; – wysokie koszty prac konserwatorskich i remontowych w stosunku do potencjału finansowego właścicieli (osoby prywatne, parafie, gmina) oraz rosnące ceny usług specjalistycznych; – presja inwestycyjna w miejscowościach położonych w atrakcyjnym krajobrazowo otoczeniu Ślężańskiego Parku Krajobrazowego i przy głównych szlakach komunikacyjnych – ryzyko rozproszonej, nieuporządkowanej zabudowy i utraty ładu przestrzennego; – możliwość prowadzenia inwestycji z pominięciem walorów krajobrazu kulturowego (m.in. niekontrolowana zmiana skali, formy i kolorystyki zabudowy sąsiadującej z zabytkami); – odpływ młodej, wykwalifikowanej kadry do większych ośrodków miejskich, osłabienie więzi z miejscem oraz spadek zainteresowania dziedzictwem lokalnym; – zmiany legislacyjne dotyczące ochrony zabytków, gminnej ewidencji zabytków oraz systemu planowania przestrzennego, mogące wpływać na poziom ochrony i zakres obowiązków właścicieli; – ryzyko niszczenia lub nieujawnienia nowych stanowisk archeologicznych w toku realizacji inwestycji liniowych i kubaturowych, w przypadku braku odpowiednich badań i nadzorów archeologicznych; – sezonowość ruchu turystycznego w rejonie Ślęży, powodująca koncentrację natężenia w krótkich okresach roku i trudność w budowaniu całorocznej oferty w oparciu o dziedzictwo kulturowe.

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

Ochrona dziedzictwa kulturowego Gminy Marcinowice wpisuje się w ramy określone ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która wyznacza podstawowe cele i priorytety działań podejmowanych przez jednostki samorządu terytorialnego. Ustawa nakłada obowiązek prowadzenia polityki ochrony zabytków jako integralnej części lokalnego systemu planowania i zarządzania przestrzenią, a także jako elementu rozwijania tożsamości społeczności lokalnej.

Cele GPOnZ obejmują w szczególności:

- włączenie zagadnień ochrony dziedzictwa do strategicznych kierunków rozwoju przestrzennego i społeczno-gospodarczego gminy,
- uwzględnienie uwarunkowań związanych z ochroną krajobrazu kulturowego, historycznych układów osadniczych i dziedzictwa archeologicznego, w powiązaniu z formami ochrony przyrody oraz zasadami zrównoważonego rozwoju,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do trwałej poprawy ich stanu technicznego,
- wyeksponowanie wartości architektonicznych, krajobrazowych i historycznych zabytków oraz zachowanie ich otoczenia,
- zwiększenie wykorzystania zabytków w działaniach społecznych, edukacyjnych, turystycznych i kulturalnych,
- wzmocnienie współpracy z właścicielami zabytków w celu eliminacji konfliktów inwestycyjnych i zapewnienia zgodności działań z zasadami ochrony,
- tworzenie warunków sprzyjających rozwojowi lokalnych miejsc pracy w sektorach związanych z opieką nad zabytkami, turystyką kulturową, rzemiosłem tradycyjnym i usługami towarzyszącymi.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Marcinowice jest dokumentem kierunkowym, komplementarnym wobec lokalnych dokumentów strategicznych, w tym Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Program uwzględnia specyfikę gminy, jej położenie w otoczeniu masywu Ślęży, zróżnicowaną strukturę krajobrazową, historyczne układy ruralistyczne, liczne obiekty sakralne, zespoły pałacowo-parkowe, krzyże pokutne oraz bogate zasoby archeologiczne. Gmina dysponuje rozbudowaną gminną ewidencją zabytków, obejmującą zarówno zabytki nieruchome, jak i stanowiska archeologiczne, co stanowi podstawę do planowania działań ochronnych.

Program został opracowany w perspektywie wieloletniej, wykraczającej poza czteroletni okres obowiązywania GPOnZ. Wyznaczone cele strategiczne i operacyjne podlegają realizacji etapowej, powiązanej z ustawowym obowiązkiem przygotowania co dwa lata sprawozdania z wykonania programu. Ocena realizacji będzie obejmowała: stopień wykonania zaplanowanych działań, skuteczność zastosowanych narzędzi ochronnych, adekwatność podejmowanych interwencji do zidentyfikowanych zagrożeń oraz wpływ działań na poprawę stanu zabytków i rozwój świadomości lokalnej.

W rozdziale wyznaczono priorytety oraz cele szczegółowe wraz z przypisanymi działaniami, uwzględniając zarówno konieczność ochrony istniejących zasobów, jak i wykorzystanie dziedzictwa kulturowego jako elementu trwałego i zrównoważonego rozwoju Gminy Marcinowice.

Priorytet I: Zachowanie i ochrona istniejących zasobów dziedzictwa kulturowego

Priorytet obejmuje działania ukierunkowane na powstrzymanie degradacji zabytków oraz poprawę ich stanu technicznego i ekspozycji. W szczególności dotyczy to obiektów ujętych w rejestrze zabytków, a także licznych obiektów z gminnej ewidencji zabytków, zwłaszcza znajdujących się w złym stanie technicznym (m.in. pałace w Szczepanowie i Wirach, relikty założeń dworsko-parkowych, obiekty poprzemysłowe oraz historyczna zabudowa wiejska).

Zakres działań priorytetowych:

- systematyczne monitorowanie stanu zachowania zabytków nieruchomych i stanowisk archeologicznych,
- inicjowanie i wspieranie prac remontowych, konserwatorskich i zabezpieczających,
- eliminacja zaniedbań przy obiektach prywatnych poprzez współpracę z właścicielami,
- przeciwdziałanie dewastacji i rozbiórkom samowolnym,
- zabezpieczanie ruin i obiektów zagrożonych utratą substancji,
- zapewnienie zgodności inwestycji i przekształceń przestrzennych z zasadami ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego,
- ochrona otoczenia zabytków oraz historycznych układów ruralistycznych,
- zapewnienie właściwej opieki nad stanowiskami archeologicznymi, w tym ich oznakowanie i zabezpieczenie.

Priorytet I: Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego jako czynnika rozwoju społecznego, turystycznego i edukacyjnego

Dziedzictwo kulturowe Gminy Marcinowice, w tym zabytkowe zespoły pałacowo-parkowe, obiekty sakralne, krzyże pokutne, dawne układy wsi, stanowiska archeologiczne oraz tradycje lokalne, stanowi

istotny potencjał rozwojowy. Jego właściwe zagospodarowanie może przyczynić się do zwiększenia atrakcyjności gminy, wzmacniania tożsamości lokalnej oraz budowania przewag turystycznych w otoczeniu Ślężańskiego Parku Krajobrazowego.

Zakres działań priorytetowych:

- rozwój produktów turystycznych opartych na dziedzictwie (np. szlak pałaców i parków, szlak krzyży pokutnych, trasy kulturowo-krajobrazowe),
- poprawa infrastruktury informacyjnej i oznakowania obiektów zabytkowych,
- współpraca z właścicielami zabytków w zakresie udostępniania obiektów do celów turystycznych i społecznych,
- wsparcie inicjatyw edukacyjnych i kulturalnych popularyzujących historię gminy,
- wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w promocji gminy i budowaniu marki lokalnej,
- tworzenie warunków dla przedsiębiorczości w obiektach zabytkowych (np. turystyka, rzemiosło, gastronomia, funkcje społeczne),
- aktywizacja społeczności lokalnej na rzecz opieki nad zabytkami.

W ramach powyższych priorytetów określono cele szczegółowe, które mają być uzyskane przez konkretne, przypisane do nich szczegółowe działania.

Priorytet I:	**Zachowanie i ochrona istniejących zasobów dziedzictwa kulturowego**	
CELE SZCZEGÓŁOWE	**DZIAŁANIA**	**SPOSÓB WERYFIKACJI**
1. **Uporządkowanie i aktualizacja systemu ochrony zabytków gminy**	Regularna aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków (nieruchome, stanowiska archeologiczne)	Liczba zaktualizowanych kart; nowe/wycofane obiekty; kompletność danych.
	Przygotowywanie okresowych (co 2 lata) sprawozdań z realizacji GPOnZ i przedstawianie ich Radzie Gminy.	Czy sprawozdanie złożono; opinia Rady Gminy.
	Współpraca z WUOZ w zakresie wskazywania obiektów wymagających objęcia ochroną (stanowiska archeologiczne, parki, zabudowa folwarczna, krzyże pokutne).	Liczba rekomendowanych obiektów; liczba decyzji o ochronie.
	Sporządzenie Gminnego Planu Ochrony Zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego lub sytuacji	Czy aktualizacja została przeprowadzona; zakres zmian.

Priorytet I:	Zachowanie i ochrona istniejących zasobów dziedzictwa kulturowego	
CELE SZCZEGÓŁOWE	**DZIAŁANIA**	**SPOSÓB WERYFIKACJI**
	kryzysowych.	
2. **Podniesienie standardu opieki nad najcenniejszymi obiektami gminy**	Realizowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach gminnych (cmentarze komunalne, kapliczki, miejsca pamięci, elementy małej architektury, krzyże pokutne niebędące własnością parafii).	Liczba wykonanych prac; stopień poprawy stanu zachowania.
	Współpraca z parafiami przy konserwacji wyposażenia sakralnego i obiektów kościelnych poprzez wsparcie doradcze i pomoc w pozyskiwaniu środków.	Liczba wspólnych projektów; wysokość pozyskanego dofinansowania.
	Monitorowanie stanu zachowania zespołów folwarcznych i rezydencjonalnych oraz inicjowanie kontaktu z właścicielami w celu zapobiegania degradacji.	Liczba przeprowadzonych kontroli terenowych; liczba interwencji.
3. **Zapewnienie finansowania ochrony zabytków na poziomie lokalnym**	Coroczne zabezpieczanie środków w budżecie na dotacje konserwatorskie dla obiektów wpisanych do rejestru i GEZ.	Liczba udzielonych dotacji; wartość środków; liczba beneficjentów.
	Aktywne aplikowanie o środki zewnętrzne (MKiDN, FEA, RPO, WFOŚiGW, Fundusz Kościelny).	Liczba złożonych wniosków; liczba projektów z dofinansowaniem.
4. **Utrzymanie i porządkowanie obiektów zabytkowych w przestrzeni gminnej**	Prace porządkowe i konserwatorskie w otoczeniu zabytków: cmentarze, parki, pomniki, krzyże pokutne, kapliczki.	Liczba wykonanych działań; zakres prac.
	Współpraca ze społecznościami wiejskimi (sołectwa, KGW, OSP) w zakresie dbania o lokalne dziedzictwo.	Liczba inicjatyw oddolnych; liczba zaangażowanych partnerów.
	Ograniczanie negatywnych zmian w krajobrazie kulturowym poprzez regulacje planistyczne oraz współpracę z inwestorami.	Czy uwzględniono zapisy ochronne w MPZP; liczba uzgodnień konserwatorskich.

Marcinowice.2026-2029

Priorytet II:	**Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego jako czynnika rozwoju społecznego, turystycznego i edukacyjnego**	
CELE SZCZEGÓŁOWE	**DZIAŁANIA**	**SPOSÓB WERYFIKACJI**
1. **Zwiększenie dostępności i rozpoznawalności dziedzictwa gminy**	Montaż tablic informacyjnych i QR przy obiektach wpisanych do rejestru oraz obiektach kluczowych z GEZ (szczególnie krzyże pokutne i zabytki sakralne).	Liczba nowych tablic; liczba obiektów oznakowanych.
	Opracowanie i promocja materiałów informacyjnych: przewodniki, mapy szlaków, aplikacje cyfrowe, audioprzewodniki.	Liczba publikacji; liczba pobrań / nakład; liczba odbiorców.
	Organizacja wydarzeń kulturalnych i edukacyjnych w zabytkowych przestrzeniach (koncerty, wystawy, rekonstrukcje historyczne).	Liczba wydarzeń; liczba uczestników.
2. **Wzmocnienie kompetencji kulturowych mieszkańców – szczególnie dzieci i młodzieży**	Lekcje terenowe, spacery edukacyjne, gry terenowe z wykorzystaniem zabytków i historii wsi gminy.	Liczba przeprowadzonych działań; liczba uczestników; opinie szkół.
	Konkursy szkolne dotyczące dziedzictwa lokalnego i historii regionu.	Liczba konkursów; liczba uczestników; zaangażowanie szkół.
	Warsztaty z tradycji lokalnych (rzemiosło, kulinaria, obrzędowość).	Liczba warsztatów; liczba partnerów; efekty edukacyjne.
3. **Rozwój turystyki kulturowej opartej na lokalnym dziedzictwie**	Budowa, modernizacja i utrzymanie tras rowerowych i pieszych powiązanych z obiektami zabytkowymi (kościoły, rezydencje, krzyże pokutne, stanowiska archeologiczne).	Liczba km nowych tras; odwiedzalność; opinie użytkowników.
	Tworzenie nowych szlaków tematycznych: „Szlak Krzyży Pokutnych Gminy Marcinowice”, „Szlak Rezydencji i Parków”, „Szlak Dziedzictwa Sakralnego”.	Liczba szlaków; ich promocja; liczba turystów.
	Partnerstwa z LGD, organizacjami turystycznymi i gminami	Liczba partnerstw; liczba

Priorytet II:	Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego jako czynnika rozwoju społecznego, turystycznego i edukacyjnego	
CELE SZCZEGÓŁOWE	**DZIAŁANIA**	**SPOSÓB WERYFIKACJI**
	sąsiednimi w celu budowania oferty ponadlokalnej.	wspólnych projektów.
4. **Wspieranie aktywności społecznej wokół dziedzictwa**	Angażowanie organizacji pozarządowych, KGW, OSP, szkół i parafii w projekty dotyczące zabytków i tradycji.	Liczba inicjatyw; liczba partnerów społecznych.
	Udzielanie wsparcia merytorycznego mieszkańcom w przygotowaniu projektów, wniosków dotacyjnych i wydarzeń kulturalnych.	Liczba udzielonych konsultacji; liczba projektów przygotowanych przy wsparciu gminy.

8. Instrumentarium realizacji Programu

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Marcinowice realizowany będzie poprzez wdrażanie zadań określonych w części programowej dokumentu, ukierunkowanych na osiągnięcie przyjętych celów i kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz wynikające z nich narzędzia ekonomiczno-prawne, społeczne, koordynacyjne i kontrolne.

Realizacja GPOnZ opiera się na założeniu, że skuteczna ochrona dziedzictwa kulturowego wymaga zarówno odpowiedniego zaplecza prawnego, jak i współpracy międzyinstytucjonalnej oraz aktywnego zaangażowania społeczności lokalnej.

Zadania ujęte w GPOnZ Gminy Marcinowice będą wykonywane przy wykorzystaniu następujących grup instrumentów:

- Instrumenty prawne, wynikające z obowiązujących przepisów, w szczególności:
  - wpis do rejestru zabytków oraz wynikające z niego formy ochrony konserwatorskiej,
  - decyzje administracyjne właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
  - ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
  - ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
  - ustawa Prawo budowlane,
  - ustawa Prawo ochrony środowiska,
  - ustawa o ochronie przyrody,
  - ustawa o gospodarce nieruchomościami,
  - ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
  - ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.

Instrumenty te umożliwiają egzekwowanie ustaleń dotyczących ochrony wartości zabytkowych, parametryzowanie zagospodarowania przestrzennego oraz wprowadzenie ograniczeń i nakazów wynikających z potrzeb ochrony krajobrazu kulturowego i ładu przestrzennego.

- Instrumenty finansowe, obejmujące m.in.:
  - dotacje udzielane na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków,
  - korzystanie z programów finansowanych ze środków Unii Europejskiej, budżetu państwa, samorządu województwa oraz funduszy celowych (np. RPO, MKiDN, środki NFOŚiGW),

- współpraca z sektorem prywatnym poprzez realizację wspólnych inwestycji w formule partnerstwa publiczno-prywatnego (PPP).

Instrumenty finansowe są kluczowym narzędziem wspierającym właścicieli obiektów zabytkowych oraz umożliwiającym prowadzenie działań rewitalizacyjnych i konserwatorskich na terenie gminy.

- Instrumenty społeczne, obejmujące:
  - współpracę z właścicielami, zarządcami oraz użytkownikami zabytków (w tym parafiami, organizacjami społecznymi, osobami fizycznymi),
  - działania edukacyjne, informacyjne i popularyzujące dziedzictwo kulturowe Gminy Marcinowice,
  - budowanie poparcia społecznego dla ochrony dziedzictwa oraz wzmacnianie tożsamości lokalnej,
  - współdziałanie z lokalnymi stowarzyszeniami, KGW, OSP, organizacjami pozarządowymi oraz instytucjami kultury.

Instrumenty społeczne odgrywają fundamentalną rolę w procesie ochrony dziedzictwa, kształtując świadomość mieszkańców i wzmacniając partycypację społeczną.

- Instrumenty koordynacji, w tym:
  - realizacja dokumentów strategicznych gminy i ich spójność z GPOnZ, w szczególności: Strategii Rozwoju Gminy Marcinowice, Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, programów ochrony środowiska, programów rewitalizacji i lokalnych planów rozwoju,
  - współpraca z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków,
  - współpraca z sąsiednimi gminami, powiatem oraz instytucjami kultury w zakresie ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego.

Instrumenty koordynacyjne zapewniają spójność działań pomiędzy różnymi organami administracji oraz umożliwiają wykorzystanie potencjału sieciowego działań regionalnych.

- Instrumenty kontrolne, obejmujące m.in.:
  - systematyczną aktualizację Gminnej Ewidencji Zabytków (GEZ) oraz bieżącą weryfikację stanu zachowania obiektów,
  - monitoring zmian w zagospodarowaniu przestrzennym Gminy Marcinowice pod kątem ochrony krajobrazu kulturowego,
  - sporządzanie co dwa lata sprawozdań z realizacji GPOnZ oraz ich przedstawianie Radzie Gminy,
  - aktualizację GPOnZ zgodnie z ustawowym cyklem czteroletnim,

- prowadzenie stałej obserwacji procesów istotnych dla dziedzictwa kulturowego, w tym zagrożeń takich jak presja inwestycyjna, degradacja obiektów czy utrata wartości krajobrazowych.

9. Źródła finansowania Programu

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek obejmuje zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków, ich właściwe zagospodarowanie, utrzymanie oraz udostępnianie społeczne. Do podstawowych form opieki należą w szczególności:

- zapewnienie stabilnych warunków finansowych umożliwiających prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków oraz przeciwdziałanie ich niszczeniu,
- kontrola stanu zachowania i sposobu użytkowania zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu oraz nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- uwzględnianie potrzeb ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.

W przypadku obiektów zabytkowych stanowiących własność jednostki samorządu terytorialnego, opieka nad nimi stanowi zadanie własne gminy. Ochrona i opieka nad zabytkami mogą być finansowane z różnych źródeł, w zależności od rodzaju prowadzonych prac oraz formy własności obiektu.

Rozdział ten przedstawia dostępne możliwości finansowania działań wynikających z Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Marcinowice, ze szczególnym uwzględnieniem źródeł zewnętrznych, które mogą stanowić istotne wsparcie dla właścicieli obiektów zabytkowych oraz samej gminy. Kluczowe znaczenie ma również zabezpieczenie w budżecie gminy środków umożliwiających realizację zadań programowych oraz zapewnienie wkładu własnego przy ubieganiu się o wsparcie ze źródeł krajowych i europejskich. Główny ciężar odpowiedzialności za stan zachowania obiektów zabytkowych spoczywa jednak na ich właścicielach i użytkownikach, którzy mają obowiązek prowadzenia prac zabezpieczających i konserwatorskich zgodnie z przepisami prawa.

Źródła finansowania działań w zakresie ochrony zabytków można podzielić na:

1. Źródła krajowe

- Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

  W ramach programów priorytetowych, m.in.:

- „Ochrona zabytków”,
- „Ochrona zabytków archeologicznych”,
- „Infrastruktura kultury”,
- „Polski Ład dla Kultury”.

Środki dedykowane są na prace konserwatorskie, restauratorskie, roboty budowlane, dokumentację, badania i zabezpieczenia obiektów.

- Dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

  Finansują:
  - prace konserwatorskie i restauratorskie,
  - nadzory, ekspertyzy, dokumentacje,
  - badania archeologiczne.

- Dotacje samorządu województwa i powiatu

Często wspierają niewielkie zakresy prac, w tym prace przy zabytkach sakralnych lub obiektach małej architektury.

- Dotacje gminne

Gmina Marcinowice może udzielać dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy: zabytkach wpisanych do rejestru zabytków i obiektach ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków (GEZ). Wymaga to corocznego zabezpieczenia środków w budżecie oraz przyjęcia stosownej uchwały.

- Fundusz Termomodernizacji i Remontów

Wspiera inwestycje przy obiektach zabytkowych pod kątem poprawy efektywności energetycznej i remontów.

- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)

  Możliwości finansowania dotyczą m.in.:
  - zieleni zabytkowej,
  - ochrony krajobrazu,
  - retencji i zagospodarowania wód na terenach zabytkowych.

- Wojewódzkie Fundusze Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (WFOŚiGW)

  Finansują m.in.:
  - rewitalizację zabytkowych parków i ogrodów,
  - prace związane z ochroną przyrody w zabytkowych założeniach krajobrazowych.

- Fundusz Kościelny

Przeznaczony przede wszystkim na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach sakralnych.

- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków

Wspiera szczególnie zagrożone obiekty zabytkowe, wymagające pilnych prac ratunkowych.

- Fundacje prywatne i społeczne - np.: Fundacja Most the Most, Fundacja Polskiego Funduszu Rozwoju, Fundacje korporacyjne (energetyczne, bankowe). Finansują działania kulturalne, konserwatorskie lub edukacyjne.

2. Źródła pozostałe

- Fundusze Unii Europejskiej

W perspektywie 2021–2027 wsparcie dla zabytków jest dostępne m.in.:

- w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Dolnośląskiego,
- programów transgranicznych,
- FEnIKS (Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat i Środowisko),
- KPO – w obszarze kultury, turystyki i rewitalizacji.

Środki te mogą finansować:

- rewitalizację zespołów zabytkowych,
- adaptację obiektów na cele społeczne, edukacyjne, turystyczne,
- rozbudowę infrastruktury kultury,
- działania związane z dziedzictwem niematerialnym.

9.1. Dotacje

Dotacje stanowią jedno z kluczowych narzędzi umożliwiających realizację zadań w zakresie ochrony zabytków oraz prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy obiektach zabytkowych. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przewiduje możliwość udzielenia dotacji osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru bądź znajdującego się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja może być udzielona na prace planowane do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub w roku następnym, jak również, na zasadzie refundacji na nakłady poniesione w okresie do 3 lat przed złożeniem wniosku.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa katalog działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących prac:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,

- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania zabytku,
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie z uwzględnieniem historycznej kolorystyki,
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji,
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, ościeżnic, okiennic, odrzwi, drzwi zewnętrznych, więźby dachowej, pokrycia dachu, rynien i rur spustowych,
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub posiadających oryginalne elementy drewniane,
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych o czytelnej formie terenowej,
- działania zmierzające do wyeksponowania historycznego układu parku lub ogrodu,
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych niezbędnych do wykonania prac,
- zakup i montaż instalacji przeciwpożarowej, przeciwwłamaniowej oraz odgromowej.

Standardowa wysokość dotacji wynosi do 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac. W uzasadnionych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową, gdy wymagane są złożone technologicznie prace lub gdy stan zachowania obiektu wymaga pilnego podjęcia działań wysokość dotacji może wynieść do 100% nakładów koniecznych.

Dotacje mogą być przyznawane zarówno na wniosek właścicieli zabytków, jak i jednostek organizacyjnych realizujących zadania publiczne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. Wysokość dotacji oraz jej przyznanie uzależnione są od możliwości finansowych organu udzielającego dofinansowania, obowiązujących zasad, a także spełnienia przez wnioskodawcę wymogów formalnych i merytorycznych.

W Gminie Marcinowice zasady udzielania dotacji określa Uchwała Nr XLV/270/2022 Rady Gminy Marcinowice z dnia 27 stycznia 2022 r., która reguluje tryb udzielania dotacji na prace

konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków. Uchwała ta zastąpiła uchwałę obowiązującą od 2006 r. i określa aktualne zasady przyznawania wsparcia finansowego ze środków budżetu gminy.

Wniosek o dotację składa się na każdy obiekt oddzielnie, zgodnie z zasadami określonymi w uchwale. Decyzję o przyznaniu dotacji podejmuje Rada Gminy Marcinowice na wniosek Wójta. Wójt posiada również uprawnienie do kontroli sposobu realizacji zadania oraz wydatkowania przyznanych środków.

Oprócz środków gminnych, właściciele zabytków mogą ubiegać się o dofinansowanie także z innych źródeł krajowych i zagranicznych, w szczególności:

- dotacji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- dotacji Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- dotacji z budżetu Województwa Dolnośląskiego,
- dotacji powiatowych,
- funduszy celowych, w tym NFOŚiGW, WFOŚiGW, Funduszu Kościelnego,
- środków programów Unii Europejskiej w perspektywie 2021-2027.

Zgodnie z ustawą, obowiązek finansowania bieżących prac konserwatorskich i utrzymaniowych spoczywa przede wszystkim na właścicielach i użytkownikach zabytków. System dotacji stanowi wsparcie uzupełniające, umożliwiające właściwe prowadzenie prac zgodnie z wymaganiami ochrony konserwatorskiej.

9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe

Źródła zewnętrznego finansowania stanowią ważne uzupełnienie środków własnych gminy i właścicieli zabytków, umożliwiając realizację działań konserwatorskich, restauratorskich, inwestycyjnych oraz edukacyjnych. W ramach dostępnych instrumentów krajowych funkcjonują programy i mechanizmy finansowe dedykowane zarówno obiektom zabytkowym, jak i szeroko rozumianemu dziedzictwu kulturowemu.

Poniżej przedstawiono najważniejsze krajowe źródła finansowania, z których mogą korzystać właściciele, posiadacze oraz jednostki organizacyjne działające na terenie Gminy Marcinowice.

- Konkurs „Zabytek Zadbany”

  „Zabytek Zadbany” to konkurs ogłaszany corocznie przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, realizowany przez Narodowy Instytut Dziedzictwa. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Jego celem jest popularyzacja dobrych praktyk w zakresie właściwego utrzymania i użytkowania zabytków oraz upowszechnianie wzorów

prawidłowego postępowania konserwatorskiego. Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Udział w konkursie umożliwia promocję właściwego zarządzania zasobem zabytkowym oraz prezentację rezultatów przeprowadzonych prac. Zgłoszenia przyjmowane są w siedmiu kategoriach:

- Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu,
- Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia pałacowo-parkowe i dworskie),
- Adaptacja obiektów zabytkowych,
- Architektura i budownictwo drewniane,
- Zabytki techniki,
- Zabytek dostępny,
- Kategoria specjalna - właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem.

- Fundusz Termomodernizacji i Remontów

  Fundusz Termomodernizacji i Remontów, funkcjonujący na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów, umożliwia uzyskanie wsparcia na przedsięwzięcia termomodernizacyjne oraz remontowe. Jego celem jest poprawa efektywności energetycznej budynków, podnoszenie standardu użytkowania oraz ograniczenie kosztów zużycia energii. Beneficjentami mogą być m.in.:

  - gminy,
  - wspólnoty mieszkaniowe,
  - spółdzielnie mieszkaniowe,
  - właściciele budynków mieszkalnych.

  Dofinansowanie ma formę premii spłacającej część kredytu zaciągniętego na realizację inwestycji. Obsługę funduszu prowadzi Bank Gospodarstwa Krajowego.

- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)

  NFOŚiGW wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska tworzy system finansowania inwestycji służących poprawie jakości środowiska naturalnego. W ramach dostępnych programów możliwe jest uzyskanie wsparcia na prowadzenie termomodernizacji budynków zabytkowych, w tym obiektów o szczególnym znaczeniu historycznym.

  Realizowane w ramach funduszu przedsięwzięcia mogą obejmować m.in.:

  - poprawę izolacyjności obiektu,
  - modernizację instalacji energetycznych,
  - redukcję zużycia energii elektrycznej i cieplnej,

- działania o charakterze konserwatorskim wynikające z prowadzenia prac energetycznych.

- Program „Kultura – Interwencje”

  Program „Kultura – Interwencje”, realizowany przez Narodowe Centrum Kultury, służy wspieraniu inicjatyw, których celem jest upowszechnianie kultury oraz wzmacnianie tożsamości regionalnej i lokalnej. Program finansuje projekty związane z edukacją kulturową, animacją, organizacją wydarzeń kulturalnych, popularyzacją dziedzictwa oraz rozwijaniem aktywności społecznej.

  O wsparcie mogą ubiegać się:

  - samorządowe instytucje kultury,
  - organizacje pozarządowe,
  - inne podmioty prowadzące działalność kulturalną.

- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków

  Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jest państwowym funduszem celowym, utworzonym na podstawie ustawy z 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków. Fundusz finansowany jest z administracyjnych kar pieniężnych oraz nawiązek zasądzanych przez sądy za przestępstwa przeciwko zabytkom.

  Środki funduszu przeznaczane są m.in. na:

  - ratowanie obiektów uszkodzonych wskutek katastrof i zdarzeń losowych,
  - pilne prace zabezpieczające,
  - działania niezbędne do ochrony substancji zabytkowej.

  Dysponentem funduszu jest Generalny Konserwator Zabytków.

- Fundusz Kościelny

  Fundusz Kościelny, funkcjonujący na podstawie ustawy z 20 marca 1950 r., umożliwia udzielanie dotacji kościelnym osobom prawnym na konserwację i remonty obiektów sakralnych posiadających wartość zabytkową. Z funduszu mogą korzystać parafie i inne jednostki kościelne będące właścicielami zabytków. Zasady przyznawania dotacji określa Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji, publikując coroczne wytyczne w Biuletynie Informacji Publicznej MSWiA.

9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z kluczowych źródeł finansowania działań związanych z ochroną zabytków oraz opieką nad nimi są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Minister corocznie ogłasza programy operacyjne, w ramach których możliwe jest uzyskanie dofinansowania na prace konserwatorskie, restauratorskie, roboty budowlane, działania dokumentacyjne oraz zadania poprawiające dostępność i standard infrastruktury kultury. Programy te stanowią istotny mechanizm wspierający realizację przedsięwzięć na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym.

Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego – Ochrona Zabytków

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego poprzez wspieranie prac konserwatorskich, restauratorskich oraz robót budowlanych przy zabytkach nieruchomych i ruchomych, a także ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

1) Prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, planowanych do realizacji w roku złożenia wniosku.
2) Prac przy zabytkach wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomniki Historii, obejmujących zarówno obiekty indywidualne, jak i obszarowe.
3) Prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych zrealizowanych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku, po zakończeniu wszystkich prac przewidzianych w pozwoleniu wojewódzkiego konserwatora zabytków.
4) Zadań dotyczących prac zakończonych w ostatnich trzech latach przy zabytkach wpisanych na Listę UNESCO lub uznanych za Pomniki Historii.

Do programu nie kwalifikują się zadania współfinansowane ze środków europejskich.

O dofinansowanie mogą ubiegać się:

- osoby fizyczne,
- jednostki samorządu terytorialnego,
- kościoły i związki wyznaniowe,
- instytucje kultury,
- inne jednostki organizacyjne będące właścicielem, posiadaczem lub trwałym zarządcą zabytku wpisanego do rejestru.

Program „Infrastruktura kultury”

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji kultury oraz miejsc pełniących funkcje kulturalne. Program umożliwia uzyskanie dofinansowania na:

- modernizację i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną,

- inwestycje infrastrukturalne,
- dostosowanie obiektów do potrzeb działalności edukacyjnej i animacyjnej,
- przygotowanie dokumentacji projektowej niezbędnej do realizacji inwestycji.

Wsparcie służy podniesieniu standardów technicznych infrastruktury kultury oraz zapewnieniu odpowiednich warunków dla jej użytkowników.

Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne

Program obejmuje zadania mające na celu ochronę dziedzictwa archeologicznego poprzez:

- rozpoznanie i dokumentację zasobów archeologicznych,
- weryfikację terenową stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru,
- opracowanie i rozpowszechnienie wyników badań archeologicznych.

Realizacja programu opiera się na dwóch odrębnych typach zadań, których nie należy łączyć w jednym wniosku:

1) Weryfikacja terenowa zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków

   Dotyczy stanowisk:

   - o niepotwierdzonej lokalizacji,
   - o niejednoznacznym zasięgu lub chronologii,
   - wymagających aktualizacji dokumentacji.

W przypadku zabytków wpisanych wyłącznie do rejestru zabytków nieruchomych (A), celem weryfikacji jest przygotowanie dokumentacji uzasadniającej wpis do rejestru zabytków archeologicznych (C).

2) Opracowanie wyników badań archeologicznych wraz z publikacją

Program obejmuje szczególnie badania zakończone przed 2000 r., których rezultaty nie zostały opublikowane lub wymagają ponownego opracowania zgodnego z aktualnymi standardami naukowymi.

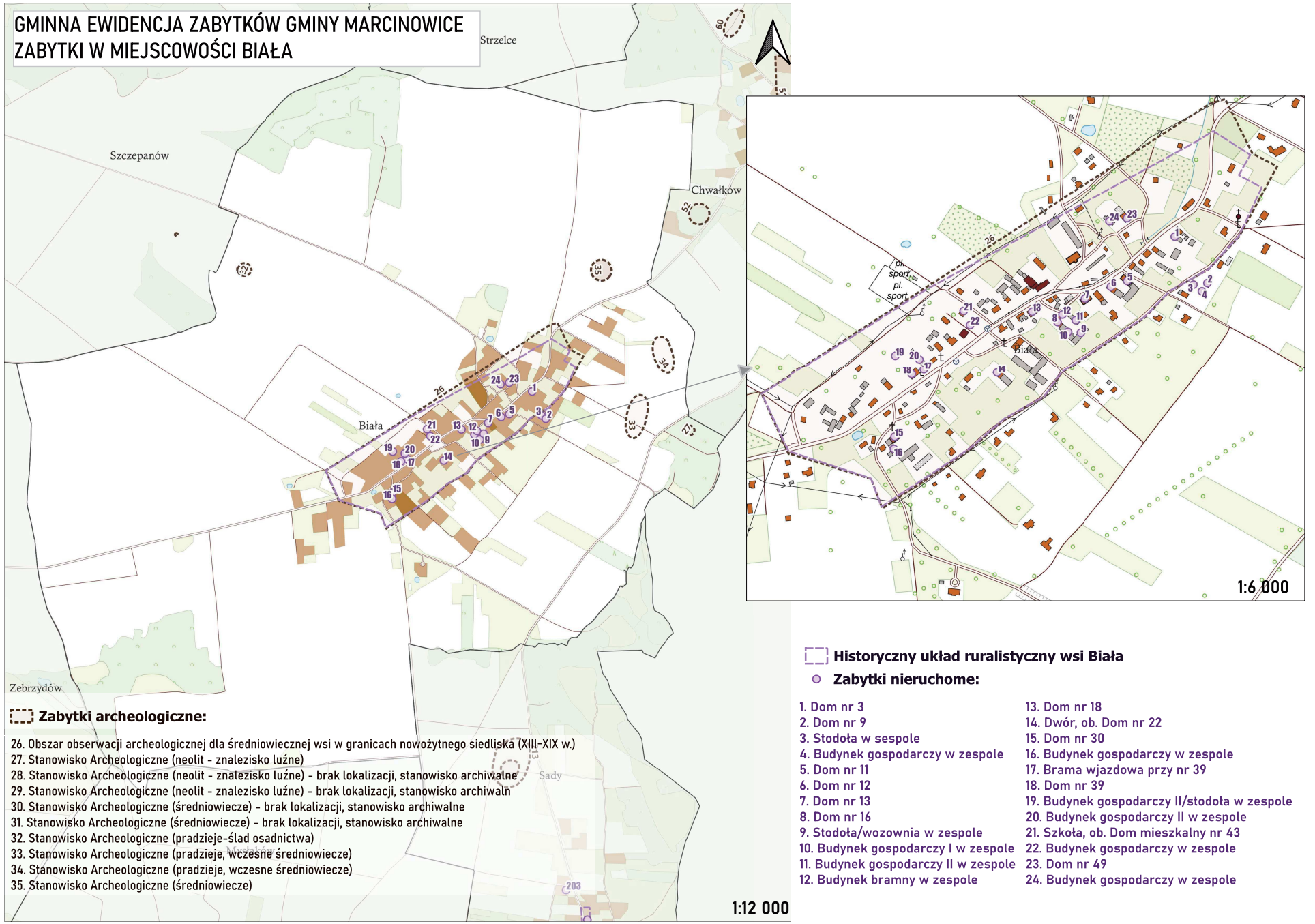
W ramach programu możliwe jest sfinansowanie m.in.:

- analiz specjalistycznych,
- opracowań kartograficznych i geodezyjnych,
- digitalizacji wyników badań,
- publikacji książkowych.

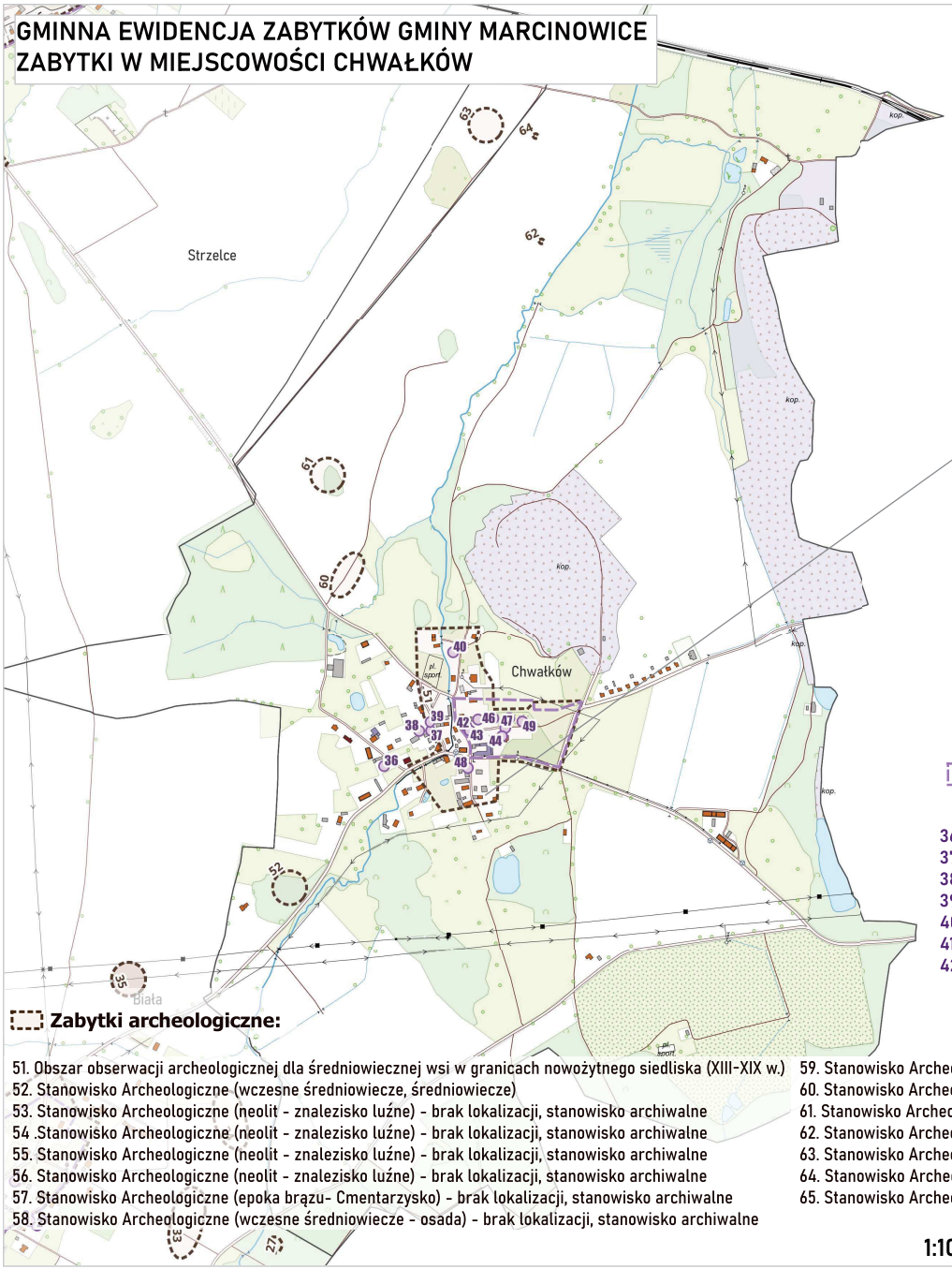
Spis tabel

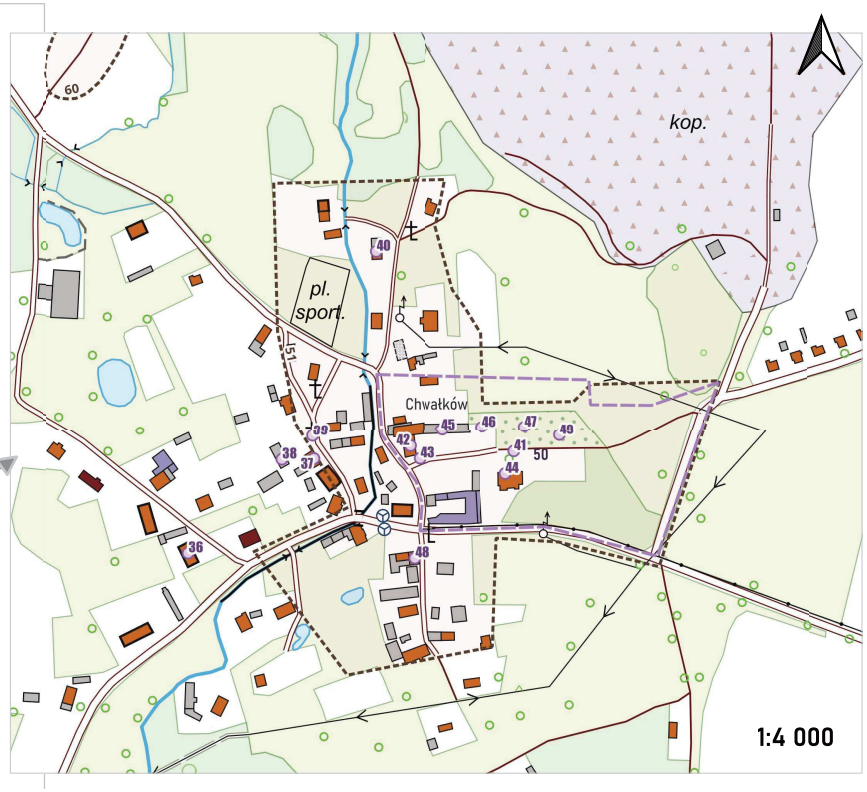
Tabela 1 Zabytki nieruchome wpisane do wojewódzkiego rejestru zabytków. *38*
Tabela 2 Zabytki archeologiczne. *39*
Na dzień sporządzania niniejszego Programu do rejestru zabytków ruchomych z obszaru Gminy Marcinowice wpisano krzyże pokutne, które stanowią jedyną kategorię ruchomych obiektów objętych ustawową ochroną poprzez indywidualne decyzje konserwatorskie. Tabela 3 Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków. *42*
Tabela 4 Krzyże pokutne *42*
Tabela 5 Obiekty nieruchome wpisane do gminnej ewidencji zabytków *46*
Tabela 6 Zabytki archeologiczne wpisane do GEZ *57*

Załącznik 1 Zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków – mapy topograficzne

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY MARCINOWICE
ZABYTKI W MIEJSCOWOŚCI BIAŁA
Strzelce
Szczepanów
Chwałków
Biała
Zebrzydów
Sady
1:12 000
1:6 000
Zabytki archeologiczne:
26. Obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska (XIII-XIX w.)
27. Stanowisko Archeologiczne (neolit - znalezisko luźne)
28. Stanowisko Archeologiczne (neolit - znalezisko luźne) - brak lokalizacji, stanowisko archiwalne
29. Stanowisko Archeologiczne (neolit - znalezisko luźne) - brak lokalizacji, stanowisko archiwaln
30. Stanowisko Archeologiczne (średniowiecze) - brak lokalizacji, stanowisko archiwalne
31. Stanowisko Archeologiczne (średniowiecze) - brak lokalizacji, stanowisko archiwalne
32. Stanowisko Archeologiczne (pradzieje-ślad osadnictwa)
33. Stanowisko Archeologiczne (pradzieje, wczesne średniowiecze)
34. Stanowisko Archeologiczne (pradzieje, wczesne średniowiecze)
35. Stanowisko Archeologiczne (średniowiecze)
Historyczny układ ruralistyczny wsi Biała
Zabytki nieruchome:
1. Dom nr 3
2. Dom nr 9
3. Stodoła w sespole
4. Budynek gospodarczy w zespole
5. Dom nr 11
6. Dom nr 12
7. Dom nr 13
8. Dom nr 16
9. Stodoła/wozownia w zespole
10. Budynek gospodarczy I w zespole
11. Budynek gospodarczy II w zespole
12. Budynek bramny w zespole
13. Dom nr 18
14. Dwór, ob. Dom nr 22
15. Dom nr 30
16. Budynek gospodarczy w zespole
17. Brama wjazdowa przy nr 39
18. Dom nr 39
19. Budynek gospodarczy II/stodoła w zespole
20. Budynek gospodarczy II w zespole
21. Szkoła, ob. Dom mieszkalny nr 43
22. Budynek gospodarczy w zespole
23. Dom nr 49
24. Budynek gospodarczy w zespole

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY MARCINOWICE
ZABYTKI W MIEJSCOWOŚCI CHWAŁKÓW

Układ przestrzenny zespołu dworu z parkiem i folwarkiem w Chwałkowie

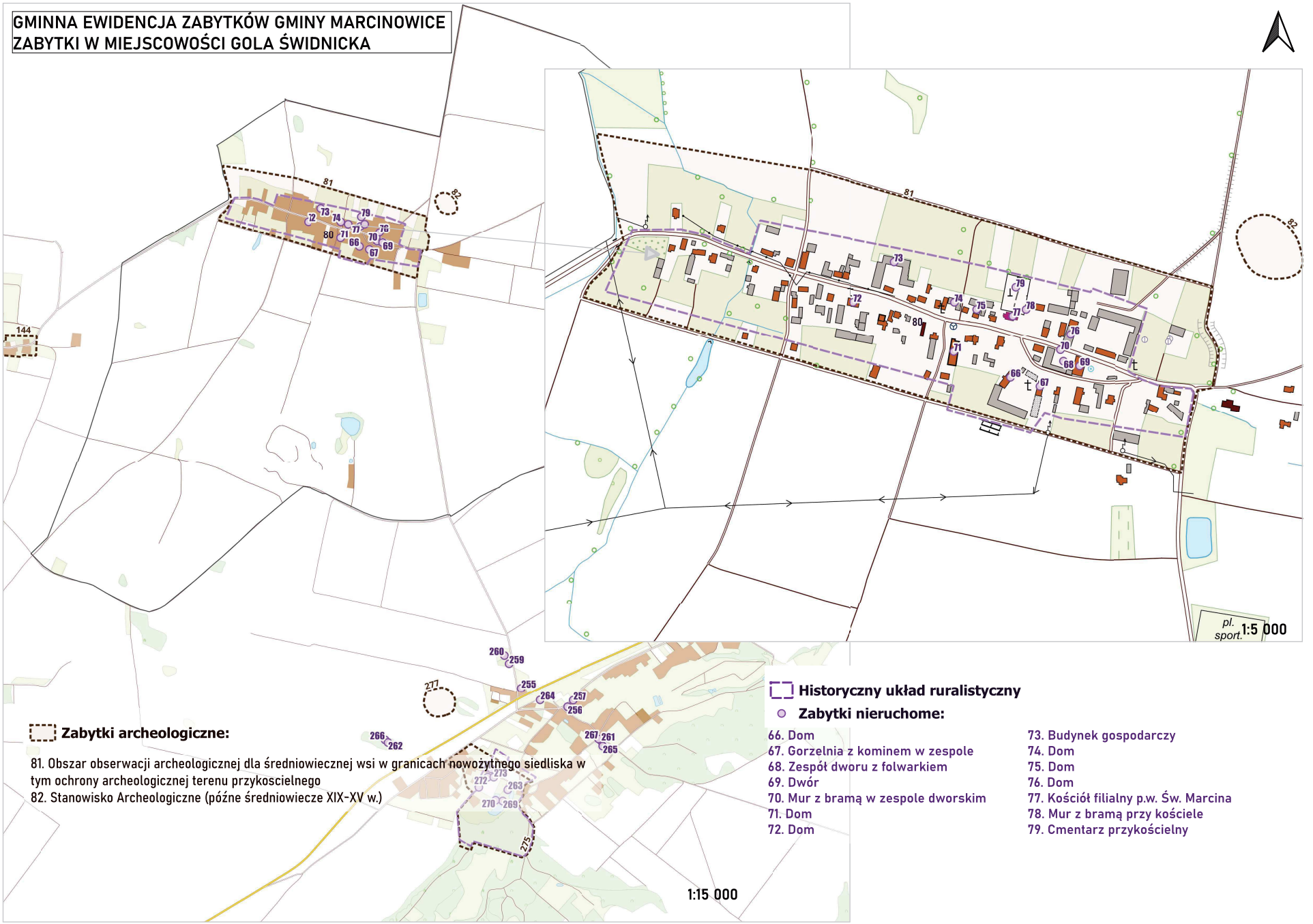
Zabytki nieruchome:

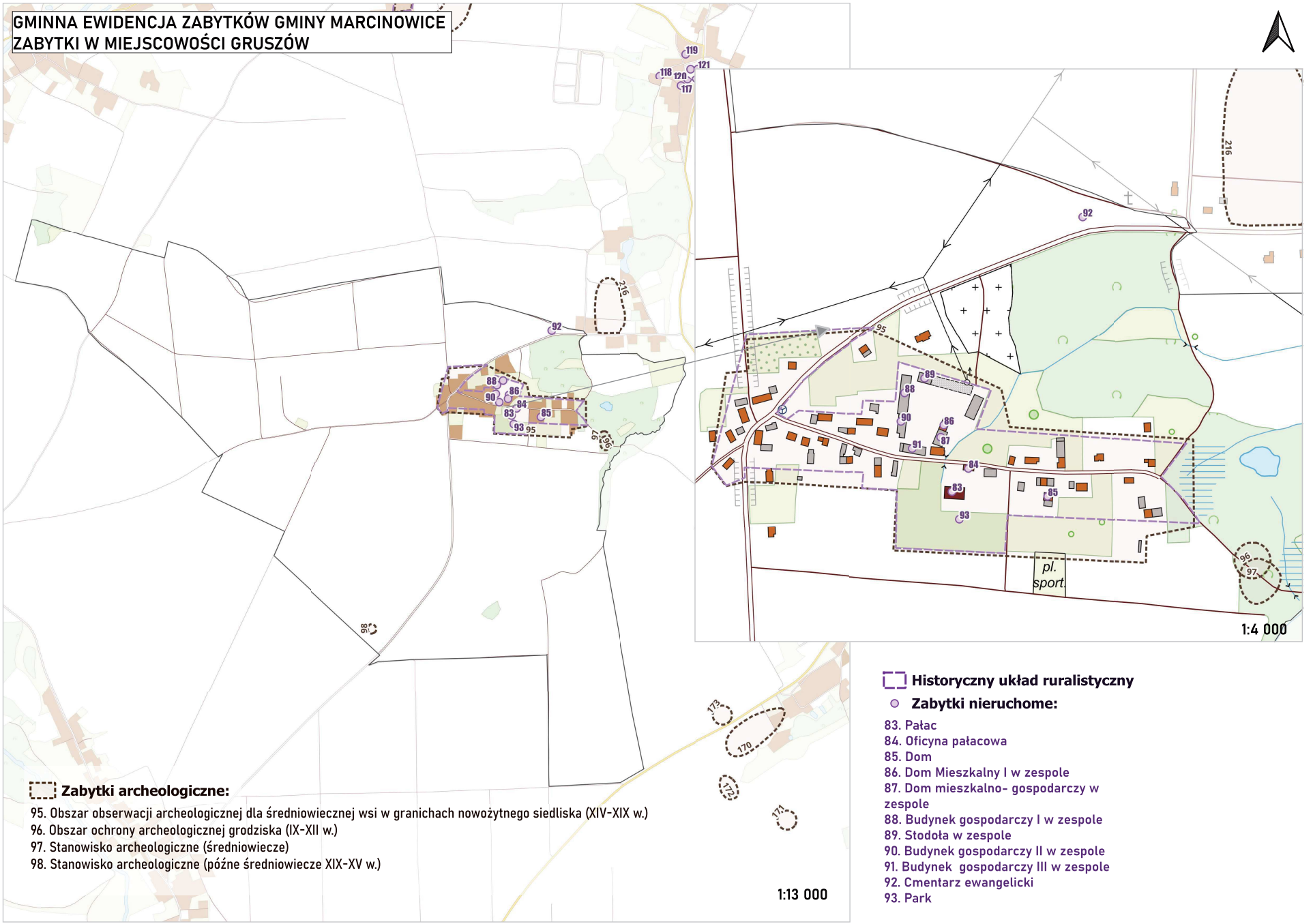
36. Dom
37. Dom
38. Budynek gospodarczy w zespole
39. Kapliczka
40. Dom
41. Zespół pałacowo-parkowy z folwarkiem
42. Dom
43. Ogrodzenie z bramą w zespole pałacowycm
44. Pałac
45. Budynek gospodarczy III/ stajnie w zespole pałacowym
46. Budynek gospodarczy I/ stodoła w zespole pałacowym
47. Budynek gospodarczy II w zespole pałacowym
48. Dom
49. Park

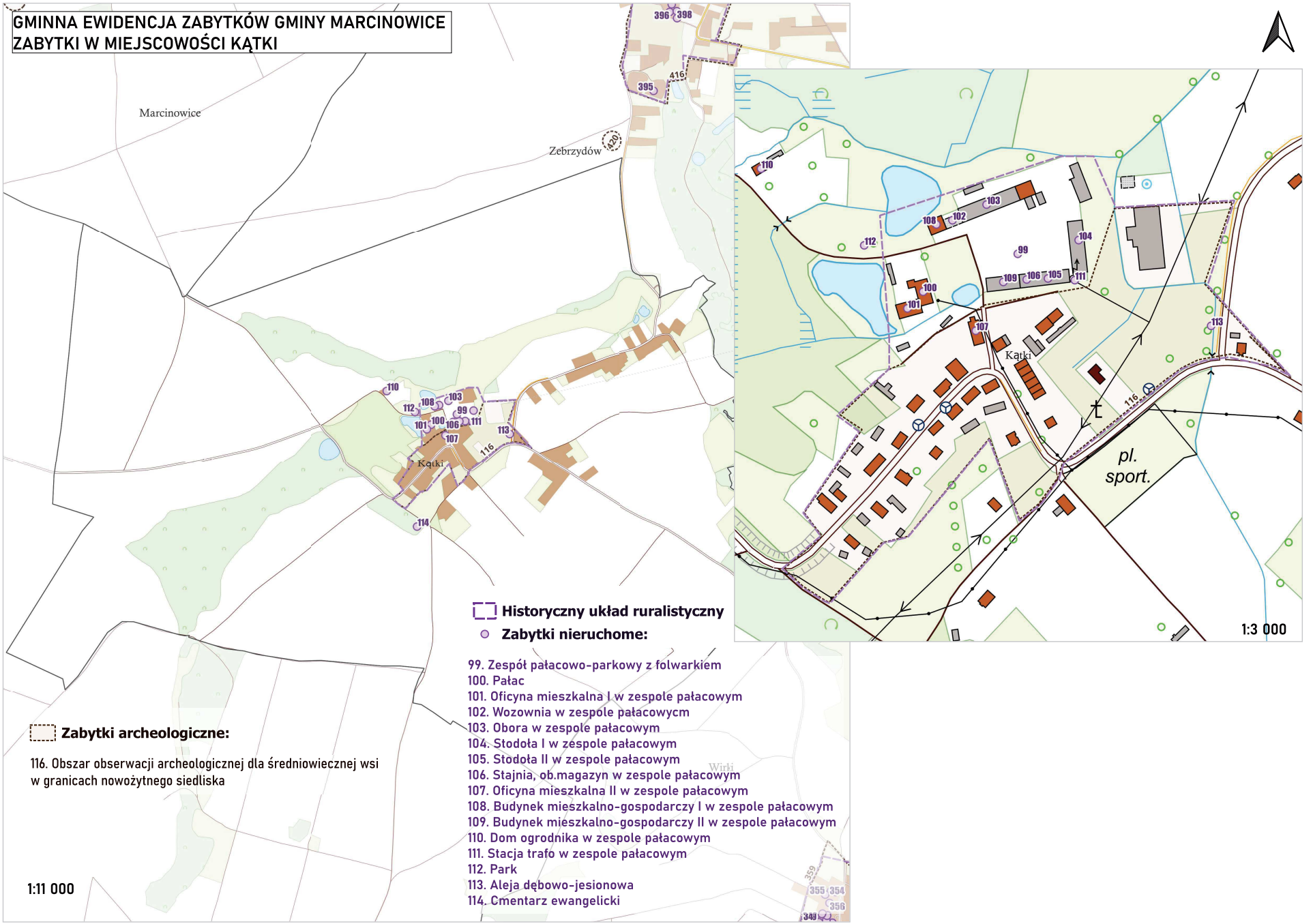
Zabytki archeologiczne:

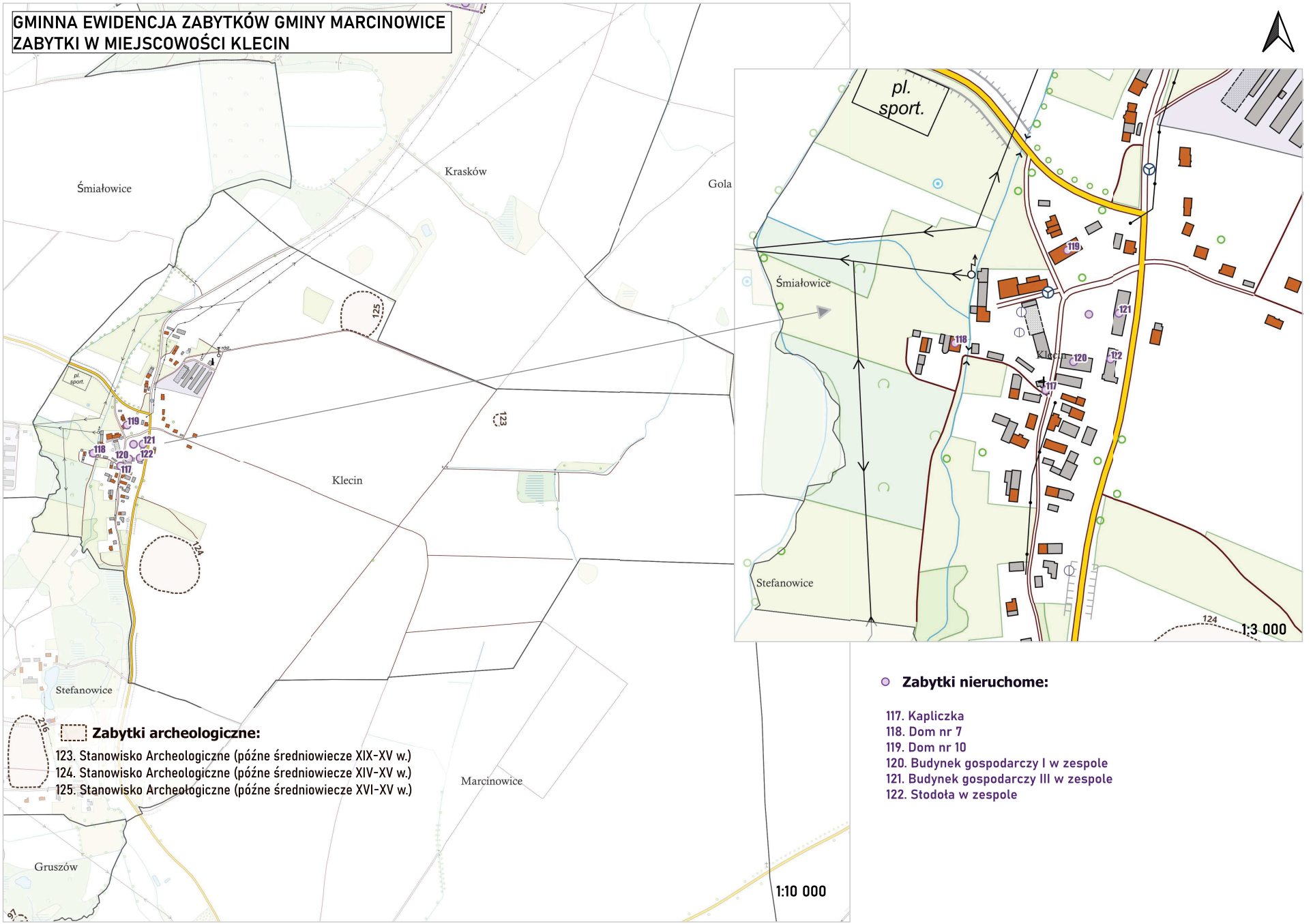
51. Obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska (XIII-XIX w.)
52. Stanowisko Archeologiczne (wczesne średniowiecze, średniowiecze)
53. Stanowisko Archeologiczne (neolit - znalezisko luźne) - brak lokalizacji, stanowisko archiwalne
54 .Stanowisko Archeologiczne (neolit - znalezisko luźne) - brak lokalizacji, stanowisko archiwalne
55. Stanowisko Archeologiczne (neolit - znalezisko luźne) - brak lokalizacji, stanowisko archiwalne
56. Stanowisko Archeologiczne (neolit - znalezisko luźne) - brak lokalizacji, stanowisko archiwalne
57. Stanowisko Archeologiczne (epoka brązu- Cmentarzysko) - brak lokalizacji, stanowisko archiwalne
58. Stanowisko Archeologiczne (wczesne średniowiecze - osada) - brak lokalizacji, stanowisko archiwalne
59. Stanowisko Archeologiczne (średniowiecze) - brak lokalizacji, stanowisko archiwalne
60. Stanowisko Archeologiczne (wczesne średniowiecze - osada, średniowiecze - ślad osadnictwa)
61. Stanowisko Archeologiczne (pradzieje, średniowiecze)
62. Stanowisko Archeologiczne (epoka kamienia, pradzieje)
63. Stanowisko Archeologiczne (epoka brązu, średniowiecze)
64. Stanowisko Archeologiczne (pradzieje)
65. Stanowisko Archeologiczne (średniowiecze - nieokreślona)

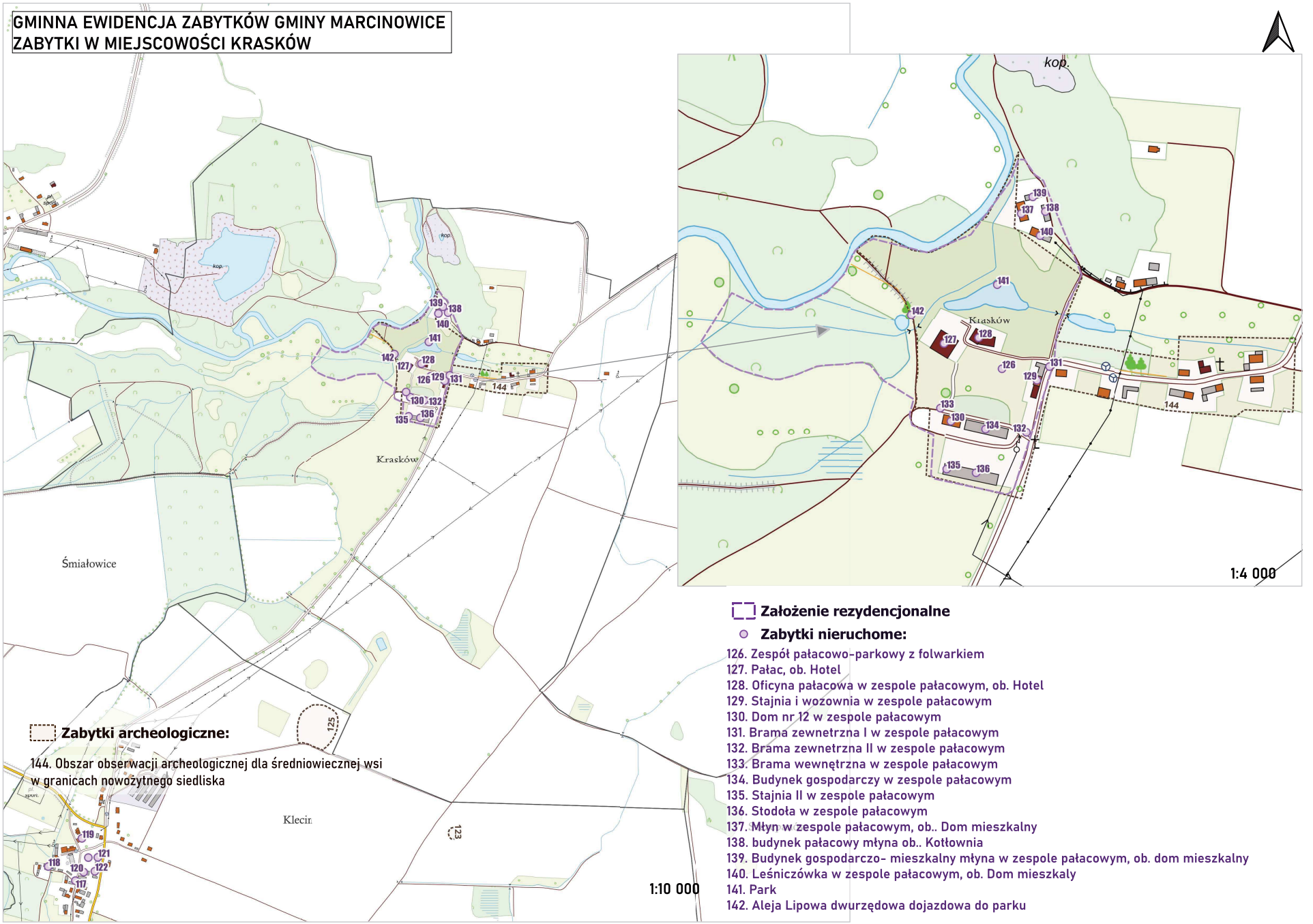
1:10 000

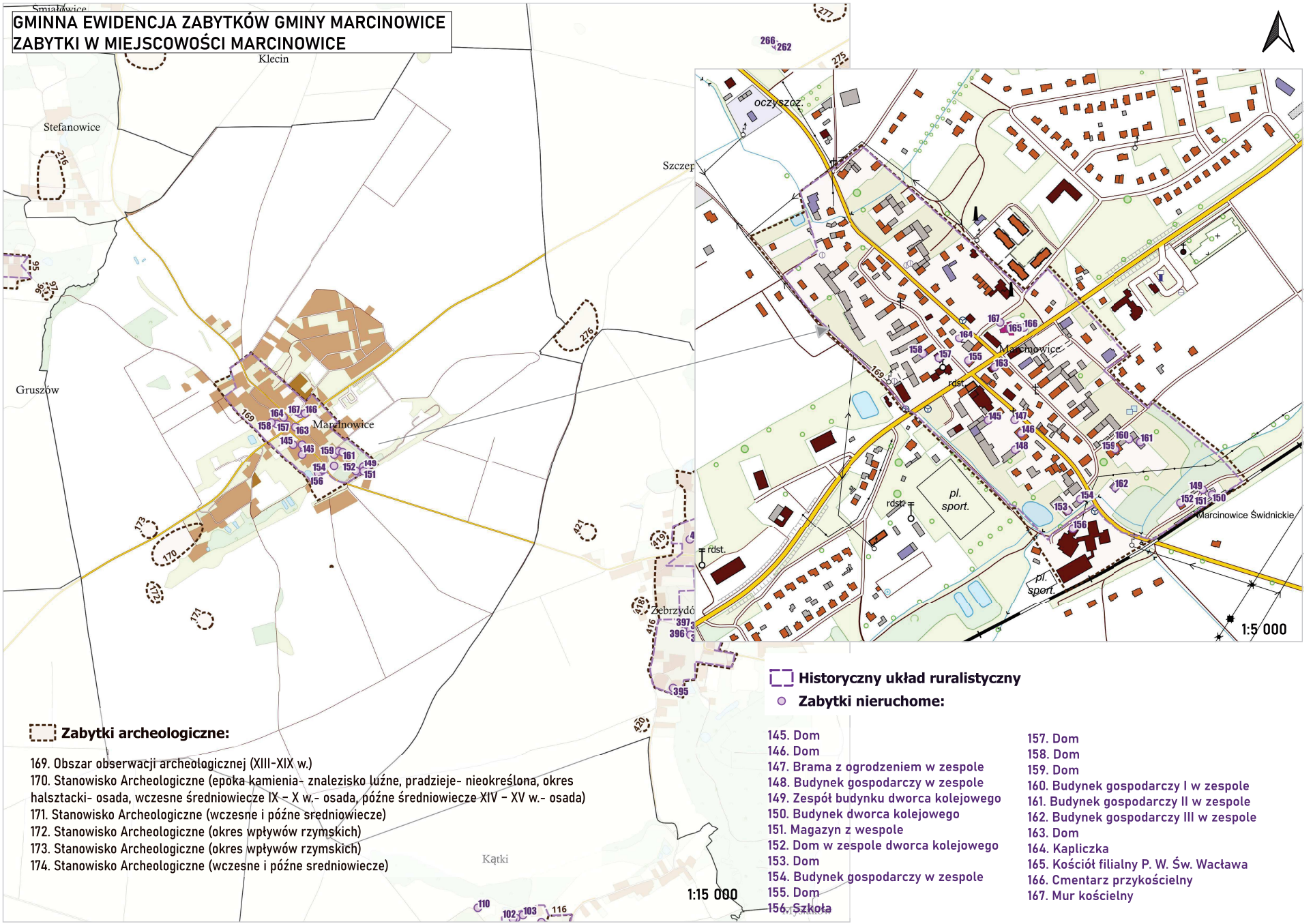

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY MARCINOWICE
ZABYTKI W MIEJSCOWOŚCI GOLA ŚWIDNICKA
1:5 000
1:15 000
Historyczny układ ruralistyczny
Zabytki nieruchome:
66. Dom
67. Gorzelnia z kominem w zespole
68. Zespół dworu z folwarkiem
69. Dwór
70. Mur z bramą w zespole dworskim
71. Dom
72. Dom
73. Budynek gospodarczy
74. Dom
75. Dom
76. Dom
77. Kościół filialny p.w. Św. Marcina
78. Mur z bramą przy kościele
79. Cmentarz przykościelny
Zabytki archeologiczne:
81. Obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska w tym ochrony archeologicznej terenu przykoscielnego
82. Stanowisko Archeologiczne (późne średniowiecze XIX-XV w.)

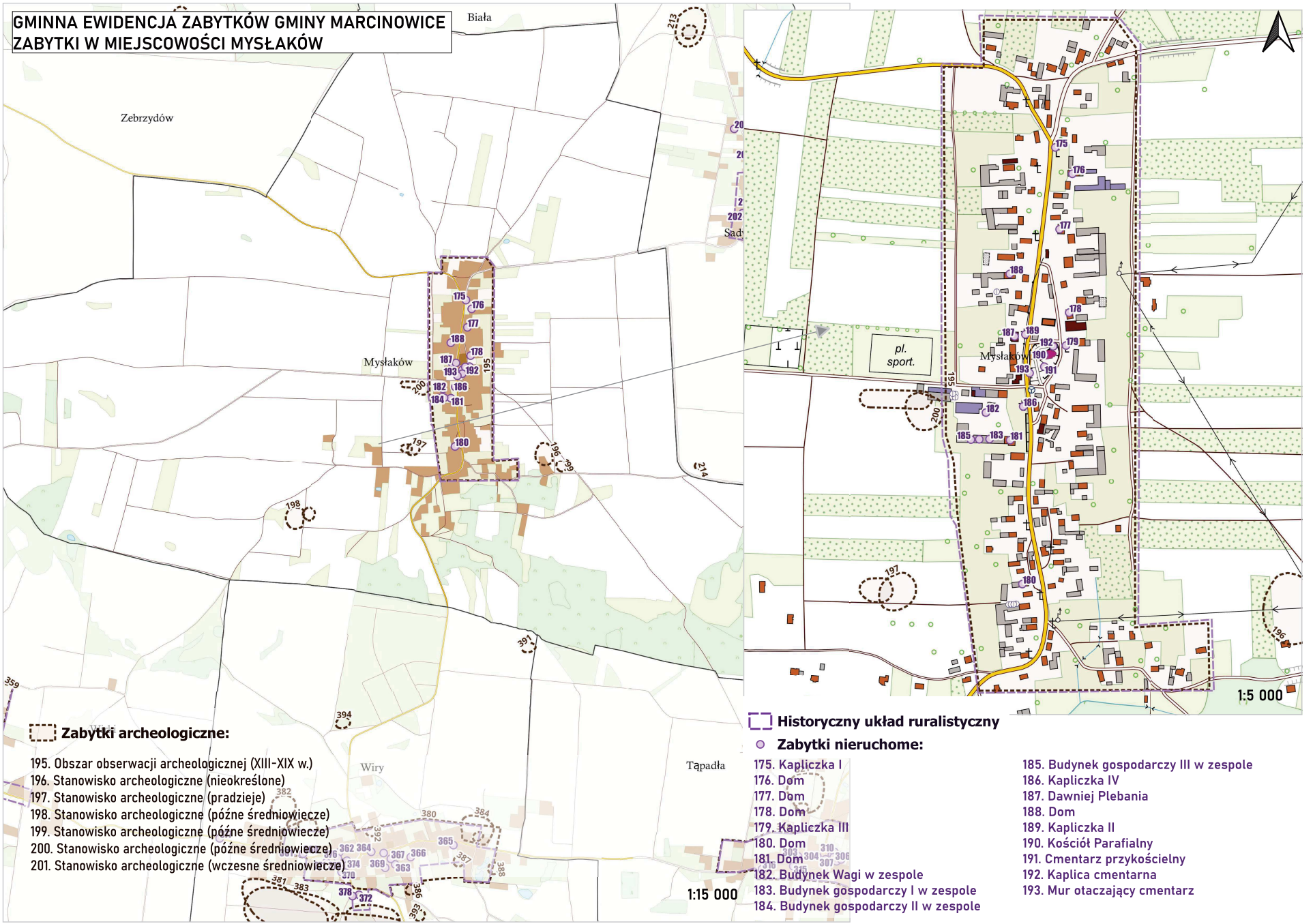

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY MARCINOWICE
ZABYTKI W MIEJSCOWOŚCI GRUSZÓW
Zabytki archeologiczne:
95. Obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granichach nowożytnego siedliska (XIV-XIX w.)
96. Obszar ochrony archeologicznej grodziska (IX-XII w.)
97. Stanowisko archeologiczne (średniowiecze)
98. Stanowisko archeologiczne (późne średniowiecze XIX-XV w.)
1:13 000
pl. sport.
1:4 000
Historyczny układ ruralistyczny
Zabytki nieruchome:
83. Pałac
84. Oficyna pałacowa
85. Dom
86. Dom Mieszkalny I w zespole
87. Dom mieszkalno- gospodarczy w zespole
88. Budynek gospodarczy I w zespole
89. Stodoła w zespole
90. Budynek gospodarczy II w zespole
91. Budynek gospodarczy III w zespole
92. Cmentarz ewangelicki
93. Park

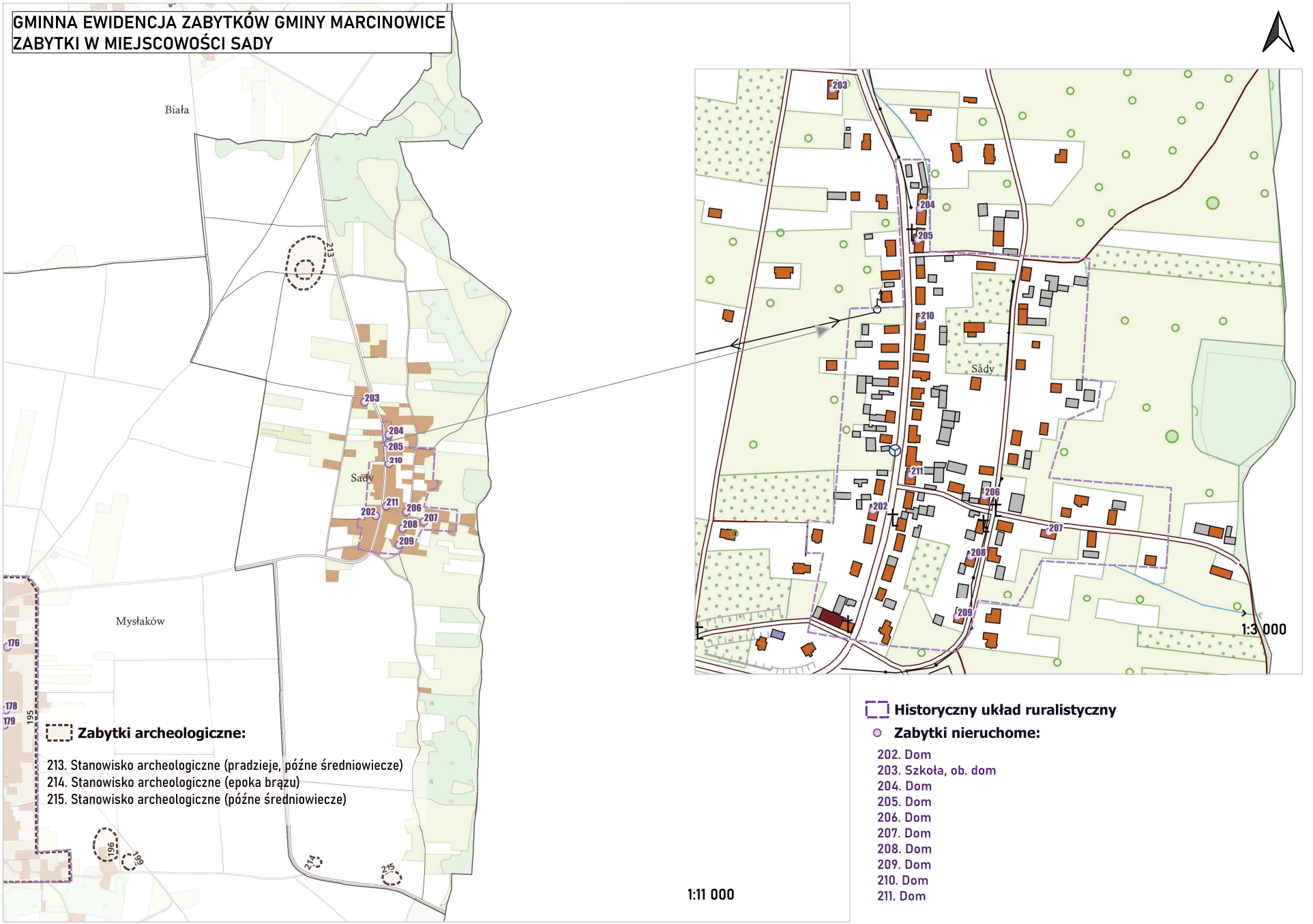

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY MARCINOWICE
ZABYTKI W MIEJSCOWOŚCI KĄTKI
Marcinowice
Zebrzydów
Kątki
Wirki
pl. sport.
1:3 000
1:11 000
Historyczny układ ruralistyczny
Zabytki nieruchome:
99. Zespół pałacowo-parkowy z folwarkiem
100. Pałac
101. Oficyna mieszkalna I w zespole pałacowym
102. Wozownia w zespole pałacowycm
103. Obora w zespole pałacowym
104. Stodoła I w zespole pałacowym
105. Stodoła II w zespole pałacowym
106. Stajnia, ob.magazyn w zespole pałacowym
107. Oficyna mieszkalna II w zespole pałacowym
108. Budynek mieszkalno-gospodarczy I w zespole pałacowym
109. Budynek mieszkalno-gospodarczy II w zespole pałacowym
110. Dom ogrodnika w zespole pałacowym
111. Stacja trafo w zespole pałacowym
112. Park
113. Aleja dębowo-jesionowa
114. Cmentarz ewangelicki
Zabytki archeologiczne:
116. Obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska

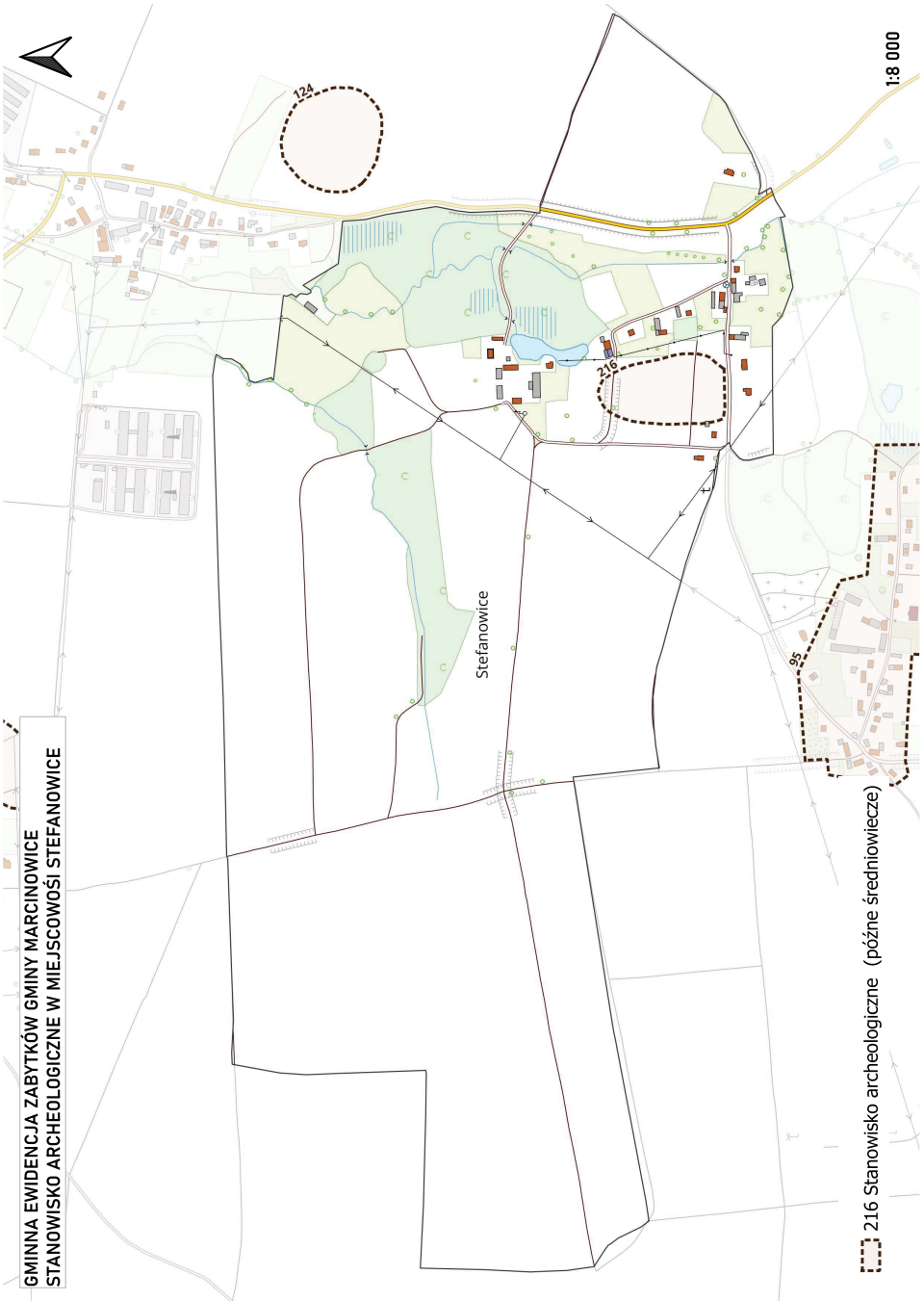

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY MARCINOWICE
ZABYTKI W MIEJSCOWOŚCI KLECIN
Śmiałowice
Krasków
Gola
Klecin
Stefanowice
Marcinowice
Gruszów
pl. sport.
123
124
125
216
117
118
119
120
121
122
1:10 000
Zabytki archeologiczne:
123. Stanowisko Archeologiczne (późne średniowiecze XIX-XV w.)
124. Stanowisko Archeologiczne (późne średniowiecze XIV-XV w.)
125. Stanowisko Archeologiczne (późne średniowiecze XVI-XV w.)
1:3 000
Zabytki nieruchome:
117. Kapliczka
118. Dom nr 7
119. Dom nr 10
120. Budynek gospodarczy I w zespole
121. Budynek gospodarczy III w zespole
122. Stodoła w zespole

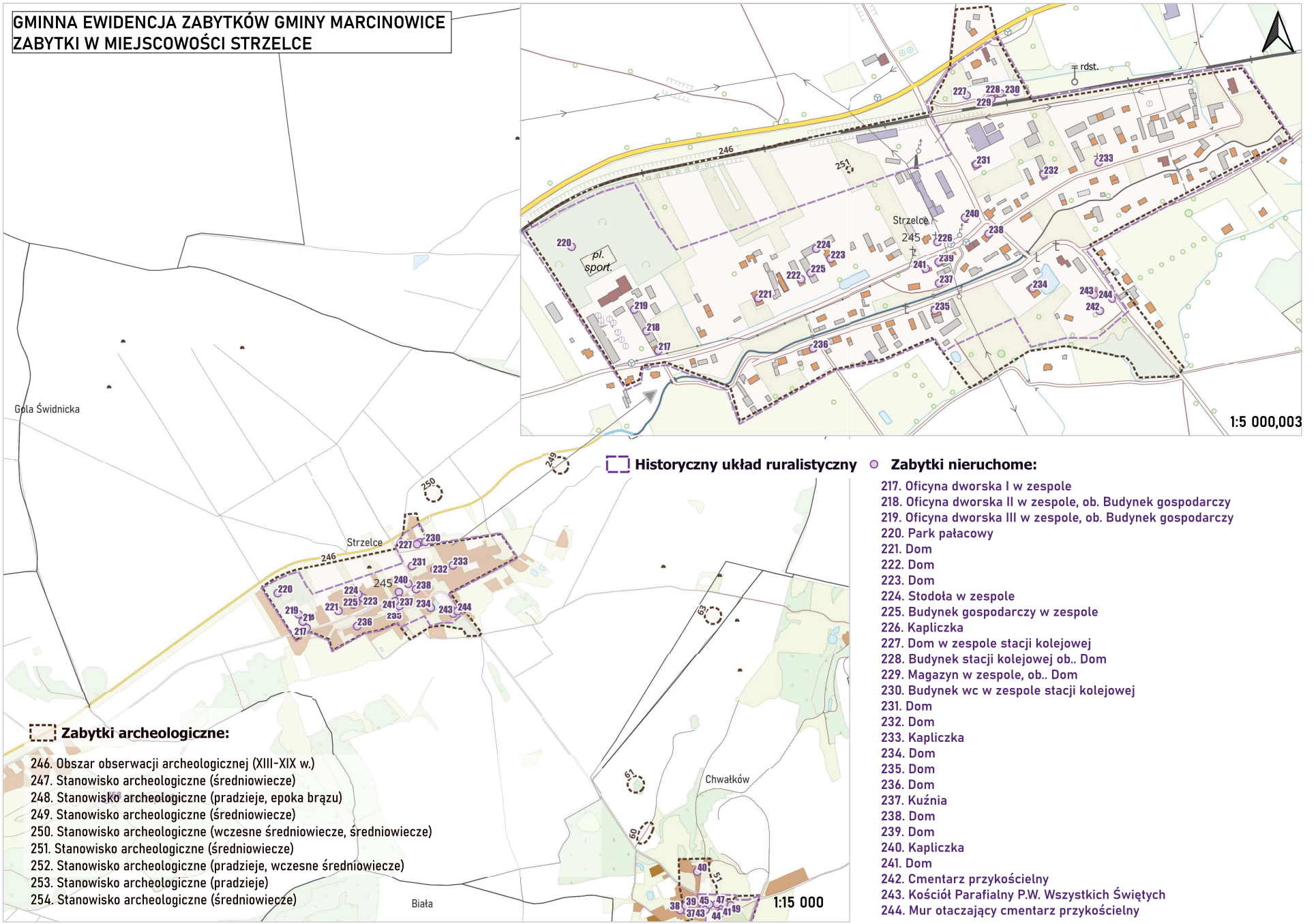

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY MARCINOWICE
ZABYTKI W MIEJSCOWOŚCI KRASKÓW
Krasków
Śmiałowice
Klecin
kop.
1:10 000
1:4 000
Założenie rezydencjonalne
Zabytki nieruchome:
126. Zespół pałacowo-parkowy z folwarkiem
127. Pałac, ob. Hotel
128. Oficyna pałacowa w zespole pałacowym, ob. Hotel
129. Stajnia i wozownia w zespole pałacowym
130. Dom nr 12 w zespole pałacowym
131. Brama zewnetrzna I w zespole pałacowym
132. Brama zewnetrzna II w zespole pałacowym
133. Brama wewnętrzna w zespole pałacowym
134. Budynek gospodarczy w zespole pałacowym
135. Stajnia II w zespole pałacowym
136. Stodoła w zespole pałacowym
137. Młyn w zespole pałacowym, ob.. Dom mieszkalny
138. budynek pałacowy młyna ob.. Kotłownia
139. Budynek gospodarczo- mieszkalny młyna w zespole pałacowym, ob. dom mieszkalny
140. Leśniczówka w zespole pałacowym, ob. Dom mieszkaly
141. Park
142. Aleja Lipowa dwurzędowa dojazdowa do parku
Zabytki archeologiczne:
144. Obszar obserwacji archeologicznej dla średniowiecznej wsi w granicach nowożytnego siedliska

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY MARCINOWICE
ZABYTKI W MIEJSCOWOŚCI MARCINOWICE
Klecin
Stefanowice
Gruszów
Marcinowice
Kątki
Zebrzydó
Szczep
oczyszcz.
rdst.
pl. sport.
Marcinowice Świdnickie
1:15 000
1:5 000
Zabytki archeologiczne:
169. Obszar obserwacji archeologicznej (XIII-XIX w.)
170. Stanowisko Archeologiczne (epoka kamienia- znalezisko luźne, pradzieje- nieokreślona, okres halsztacki- osada, wczesne średniowiecze IX – X w.- osada, późne średniowiecze XIV – XV w.- osada)
171. Stanowisko Archeologiczne (wczesne i późne średniowiecze)
172. Stanowisko Archeologiczne (okres wpływów rzymskich)
173. Stanowisko Archeologiczne (okres wpływów rzymskich)
174. Stanowisko Archeologiczne (wczesne i późne średniowiecze)
Historyczny układ ruralistyczny
Zabytki nieruchome:
145. Dom
146. Dom
147. Brama z ogrodzeniem w zespole
148. Budynek gospodarczy w zespole
149. Zespół budynku dworca kolejowego
150. Budynek dworca kolejowego
151. Magazyn z wespole
152. Dom w zespole dworca kolejowego
153. Dom
154. Budynek gospodarczy w zespole
155. Dom
156. Szkoła
157. Dom
158. Dom
159. Dom
160. Budynek gospodarczy I w zespole
161. Budynek gospodarczy II w zespole
162. Budynek gospodarczy III w zespole
163. Dom
164. Kapliczka
165. Kościół filialny P. W. Św. Wacława
166. Cmentarz przykościelny
167. Mur kościelny

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY MARCINOWICE
ZABYTKI W MIEJSCOWOŚCI MYSŁAKÓW
Biała
Zebrzydów
Mysłaków
Wiry
Tąpadła
pl. sport.
1:15 000
1:5 000
Zabytki archeologiczne:
195. Obszar obserwacji archeologicznej (XIII-XIX w.)
196. Stanowisko archeologiczne (nieokreślone)
197. Stanowisko archeologiczne (pradzieje)
198. Stanowisko archeologiczne (późne średniowiecze)
199. Stanowisko archeologiczne (późne średniowiecze)
200. Stanowisko archeologiczne (późne średniowiecze)
201. Stanowisko archeologiczne (wczesne średniowiecze)
Historyczny układ ruralistyczny
Zabytki nieruchome:
175. Kapliczka I
176. Dom
177. Dom
178. Dom
179. Kapliczka III
180. Dom
181. Dom
182. Budynek Wagi w zespole
183. Budynek gospodarczy I w zespole
184. Budynek gospodarczy II w zespole
185. Budynek gospodarczy III w zespole
186. Kapliczka IV
187. Dawniej Plebania
188. Dom
189. Kapliczka II
190. Kościół Parafialny
191. Cmentarz przykościelny
192. Kaplica cmentarna
193. Mur otaczający cmentarz

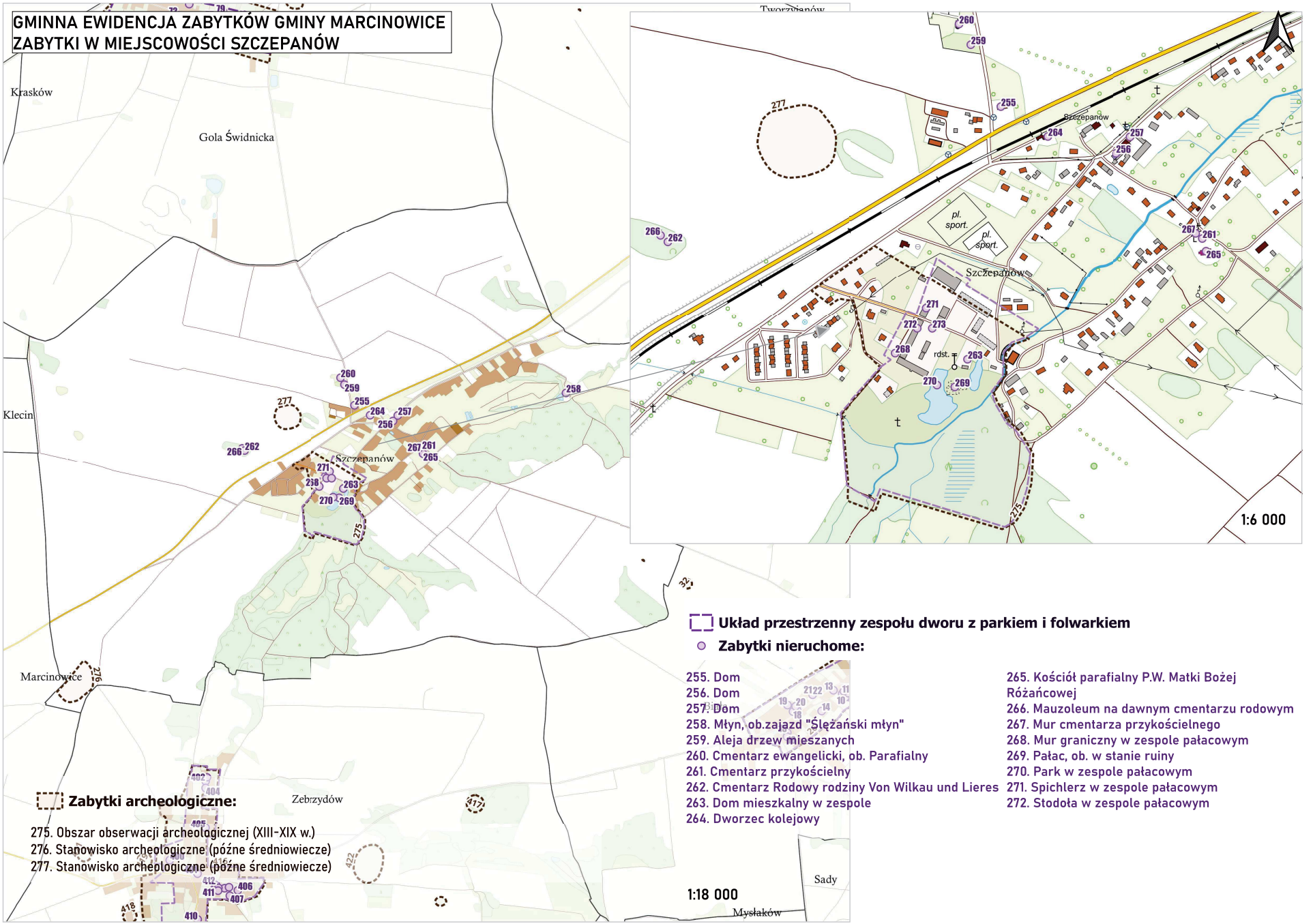

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY MARCINOWICE
ZABYTKI W MIEJSCOWOŚCI SADY
Biała
Sądy
Mysłaków
Zabytki archeologiczne:
213. Stanowisko archeologiczne (pradzieje, późne średniowiecze)
214. Stanowisko archeologiczne (epoka brązu)
215. Stanowisko archeologiczne (późne średniowiecze)
1:11 000
1:3 000
Historyczny układ ruralistyczny
Zabytki nieruchome:
202. Dom
203. Szkoła, ob. dom
204. Dom
205. Dom
206. Dom
207. Dom
208. Dom
209. Dom
210. Dom
211. Dom

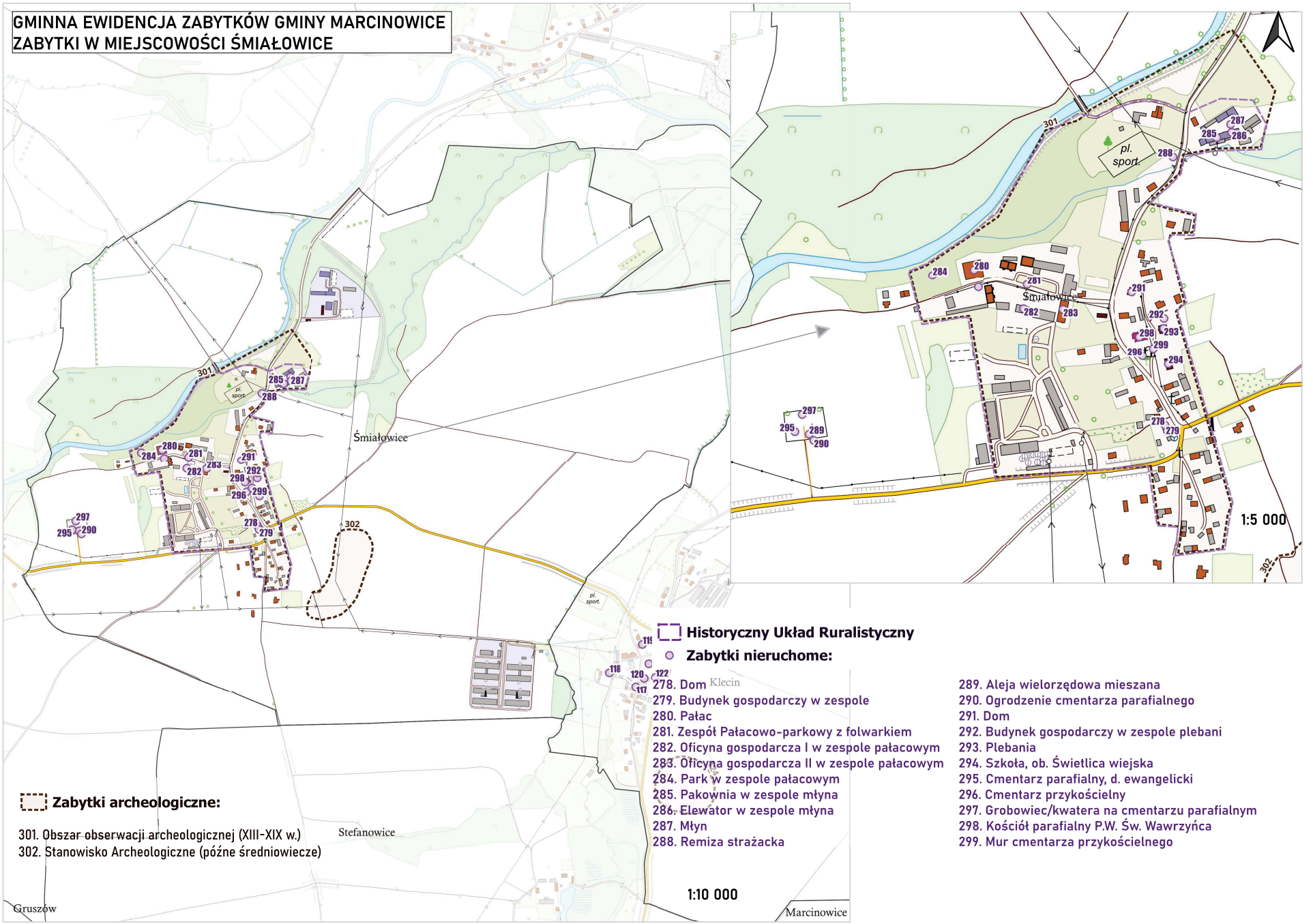

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY MARCINOWICE
STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE W MIEJSCOWOŚI STEFANOWICE
1:8 000
Stefanowice
124
216
95
216 Stanowisko archeologiczne (późne średniowiecze)

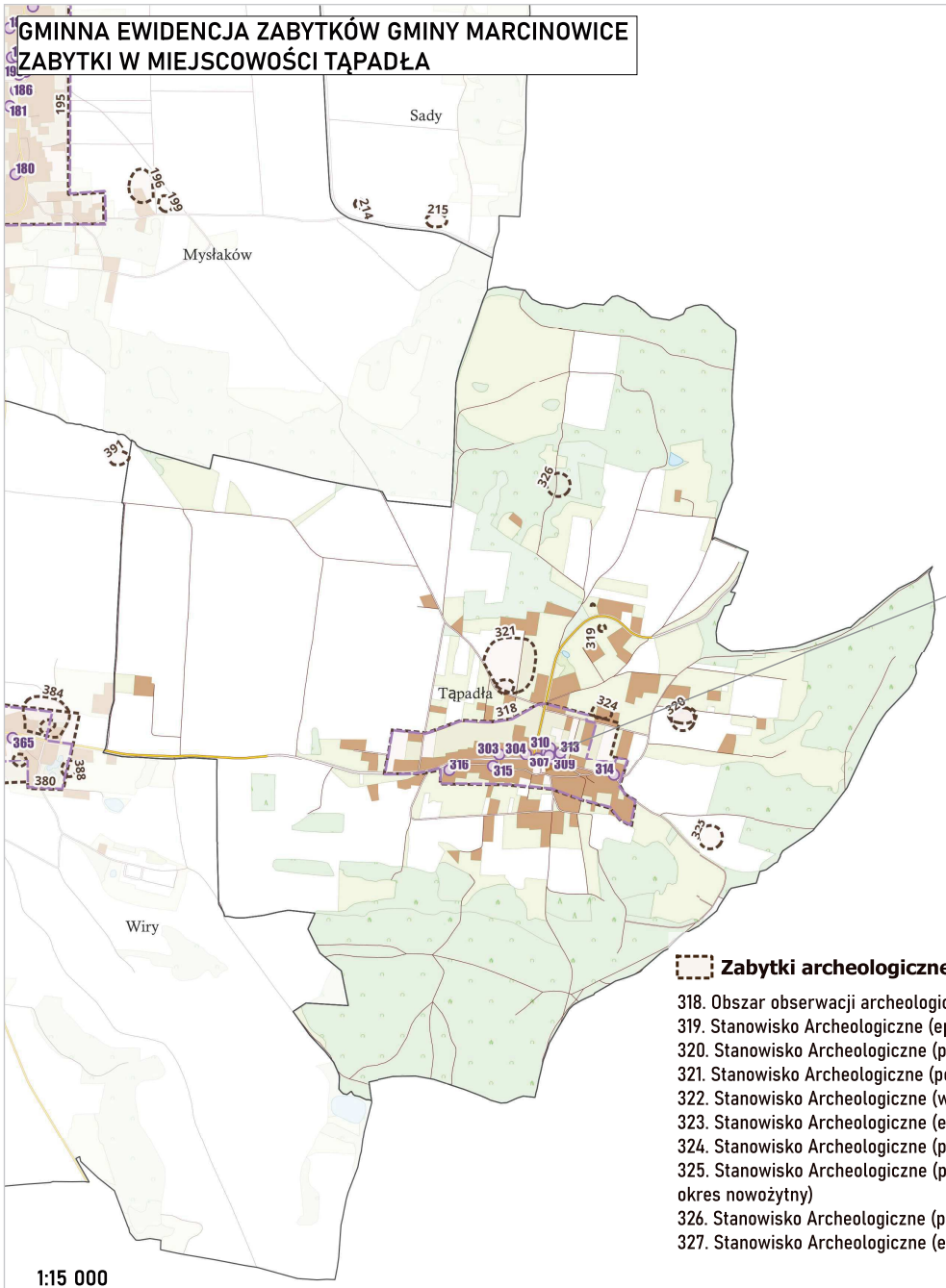
Zabytki nieruchome:

217. Oficyna dworska I w zespole
218. Oficyna dworska II w zespole, ob. Budynek gospodarczy
219. Oficyna dworska III w zespole, ob. Budynek gospodarczy
220. Park pałacowy
221. Dom
222. Dom
223. Dom
224. Stodoła w zespole
225. Budynek gospodarczy w zespole
226. Kapliczka
227. Dom w zespole stacji kolejowej
228. Budynek stacji kolejowej ob.. Dom
229. Magazyn w zespole, ob.. Dom
230. Budynek wc w zespole stacji kolejowej
231. Dom
232. Dom
233. Kapliczka
234. Dom
235. Dom
236. Dom
237. Kuźnia
238. Dom
239. Dom
240. Kapliczka
241. Dom
242. Cmentarz przykościelny
243. Kościół Parafialny P.W. Wszystkich Świętych
244. Mur otaczający cmentarz przykościelny

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY MARCINOWICE
ZABYTKI W MIEJSCOWOŚCI SZCZEPANÓW
Krasków
Gola Świdnicka
Klecin
Marcinowice
Zebrzydów
Sady
Mysłaków
Szczepanów
1:18 000
1:6 000
Zabytki archeologiczne:
275. Obszar obserwacji archeologicznej (XIII-XIX w.)
276. Stanowisko archeologiczne (późne średniowiecze)
277. Stanowisko archeologiczne (późne średniowiecze)
Układ przestrzenny zespołu dworu z parkiem i folwarkiem
Zabytki nieruchome:
255. Dom
256. Dom
257. Dom
258. Młyn, ob.zajazd "Ślężański młyn"
259. Aleja drzew mieszanych
260. Cmentarz ewangelicki, ob. Parafialny
261. Cmentarz przykościelny
262. Cmentarz Rodowy rodziny Von Wilkau und Lieres
263. Dom mieszkalny w zespole
264. Dworzec kolejowy
265. Kościół parafialny P.W. Matki Bożej Różańcowej
266. Mauzoleum na dawnym cmentarzu rodowym
267. Mur cmentarza przykościelnego
268. Mur graniczny w zespole pałacowym
269. Pałac, ob. w stanie ruiny
270. Park w zespole pałacowym
271. Spichlerz w zespole pałacowym
272. Stodoła w zespole pałacowym

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY MARCINOWICE
ZABYTKI W MIEJSCOWOŚCI ŚMIAŁOWICE
Śmiałowice
Stefanowice
Gruszów
Marcinowice
Klecin
pl. sport.
1:10 000
1:5 000
Historyczny Układ Ruralistyczny
Zabytki nieruchome:
278. Dom
279. Budynek gospodarczy w zespole
280. Pałac
281. Zespół Pałacowo-parkowy z folwarkiem
282. Oficyna gospodarcza I w zespole pałacowym
283. Oficyna gospodarcza II w zespole pałacowym
284. Park w zespole pałacowym
285. Pakownia w zespole młyna
286. Elewator w zespole młyna
287. Młyn
288. Remiza strażacka
289. Aleja wielorzędowa mieszana
290. Ogrodzenie cmentarza parafialnego
291. Dom
292. Budynek gospodarczy w zespole plebani
293. Plebania
294. Szkoła, ob. Świetlica wiejska
295. Cmentarz parafialny, d. ewangelicki
296. Cmentarz przykościelny
297. Grobowiec/kwatera na cmentarzu parafialnym
298. Kościół parafialny P.W. Św. Wawrzyńca
299. Mur cmentarza przykościelnego
Zabytki archeologiczne:
301. Obszar obserwacji archeologicznej (XIII-XIX w.)
302. Stanowisko Archeologiczne (późne średniowiecze)

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY MARCINOWICE
ZABYTKI W MIEJSCOWOŚCI TĄPADŁA

Zabytki archeologiczne:

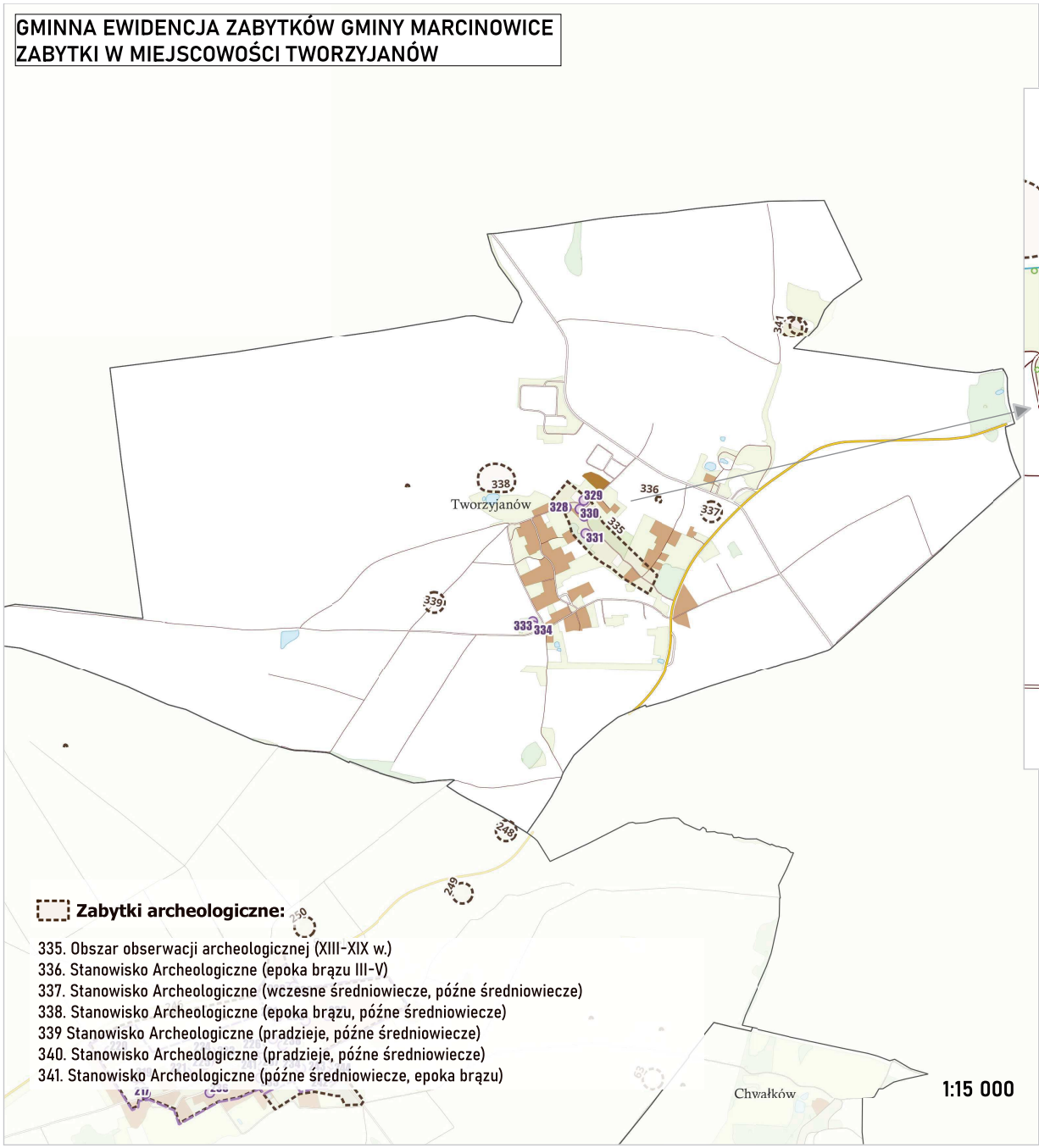
318. Obszar obserwacji archeologicznej (XIII-XIX w.)
319. Stanowisko Archeologiczne (epoka brązu)
320. Stanowisko Archeologiczne (późne średniowiecze)
321. Stanowisko Archeologiczne (późne średniowiecze)
322. Stanowisko Archeologiczne (wczesne średniowiecze)
323. Stanowisko Archeologiczne (epoka kamienia)
324. Stanowisko Archeologiczne (późne średniowiecze)
325. Stanowisko Archeologiczne (późne średniowiecze, okres nowożytny)
326. Stanowisko Archeologiczne (późne średniowiecze)
327. Stanowisko Archeologiczne (epoka brązu)

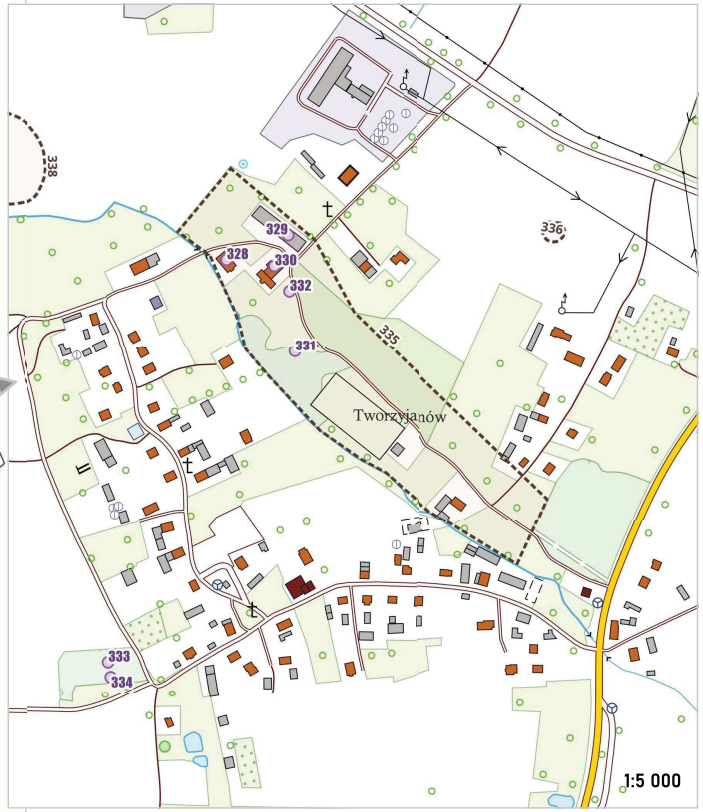
Historyczny Układ Ruralistyczny

Zabytki nieruchome:

303. Dom
304. Dom
305. Kapliczka
306. Zespół dworsko- folwarczny
307. Dwór, ob. Dom
308. Wozownia w zespole dworskim
309. Mur z bramką w zespole dworskim
310. Stodoła w zespole dworskim
311. Studnia w zespole dworskim
312. Dom w zespole dworskim
313. Obora w zespole dworskim
314. Dom
315. Dom
316. Dom

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY MARCINOWICE
ZABYTKI W MIEJSCOWOŚCI TWORZYJANÓW

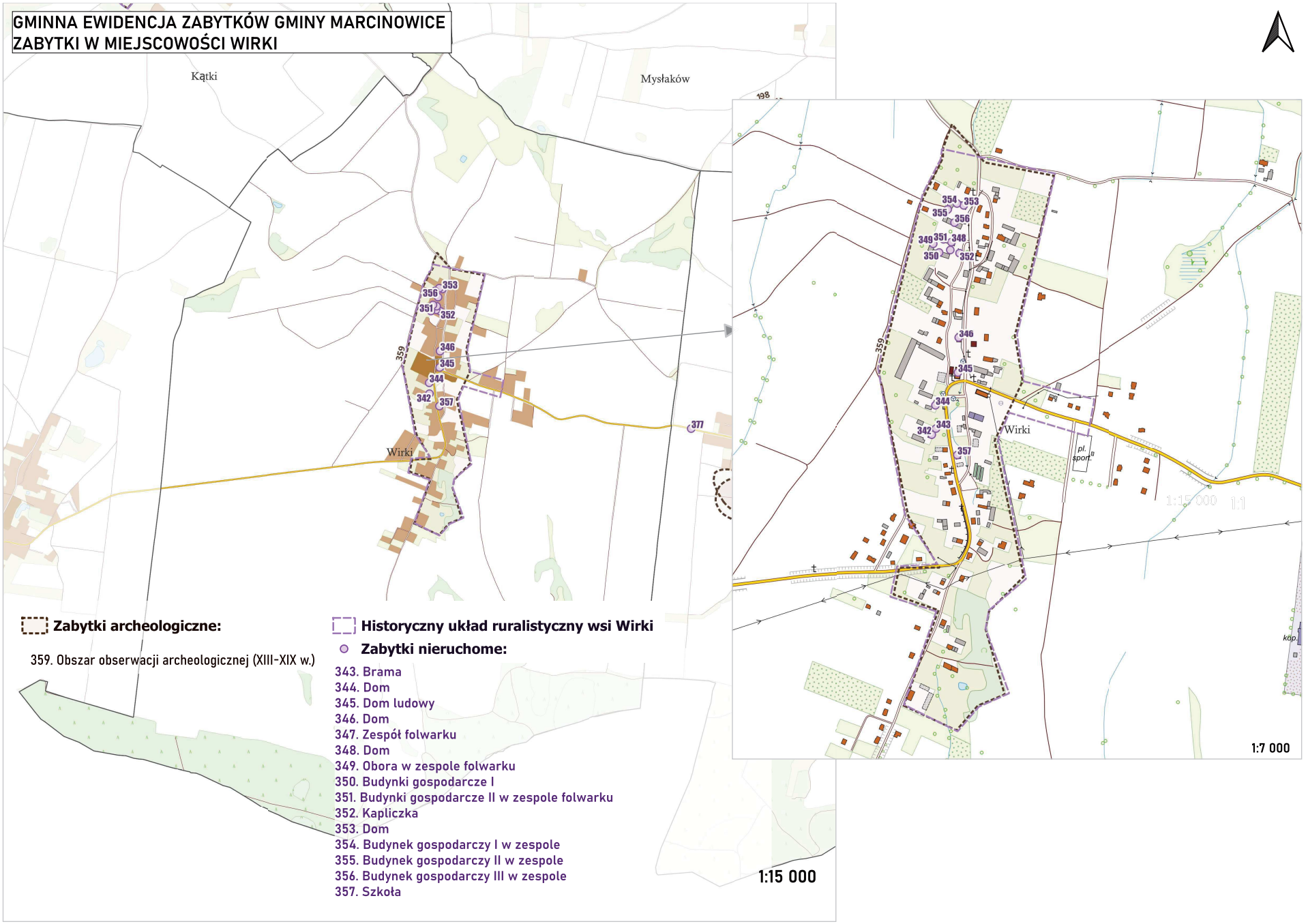

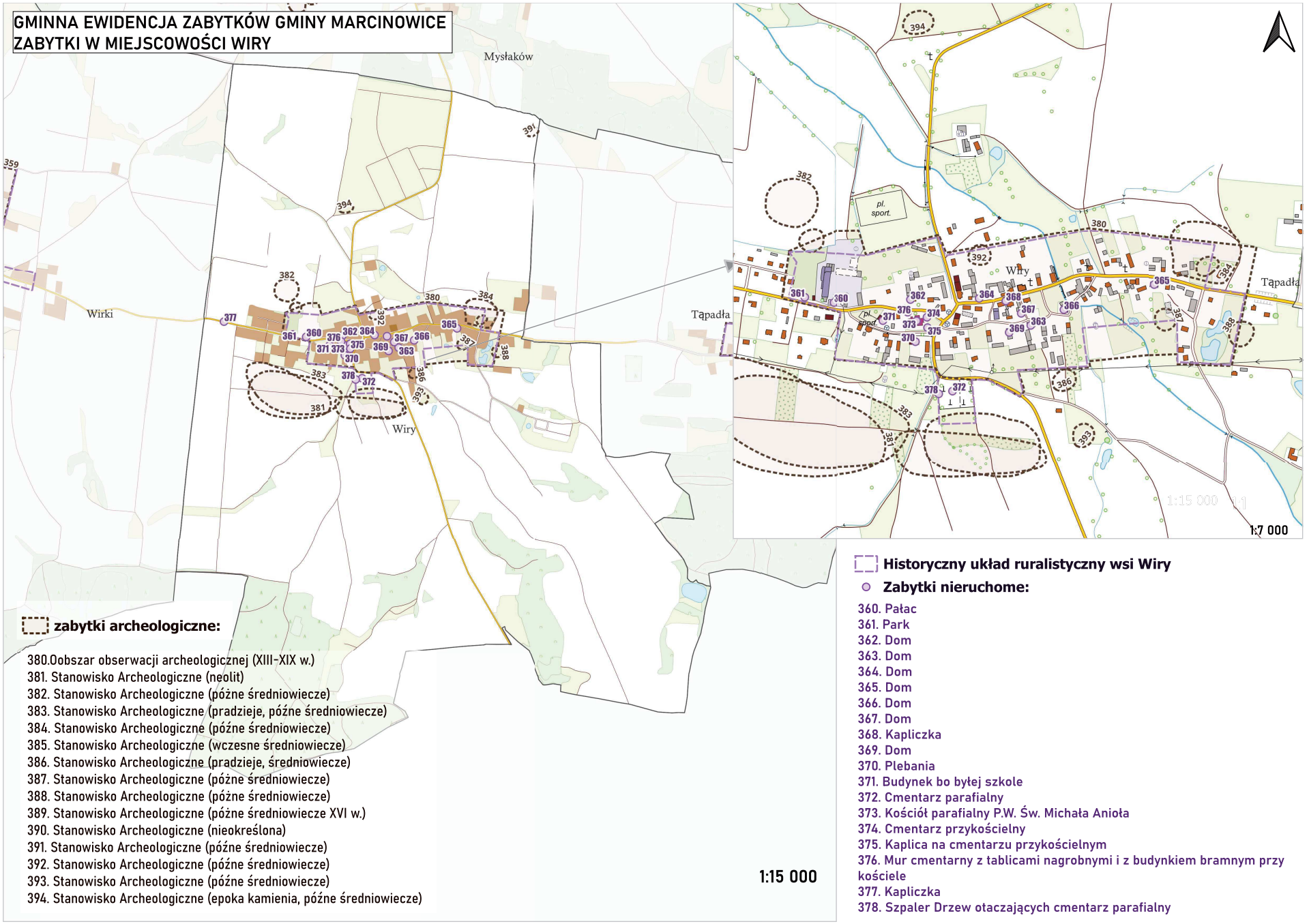
Zabytki archeologiczne:

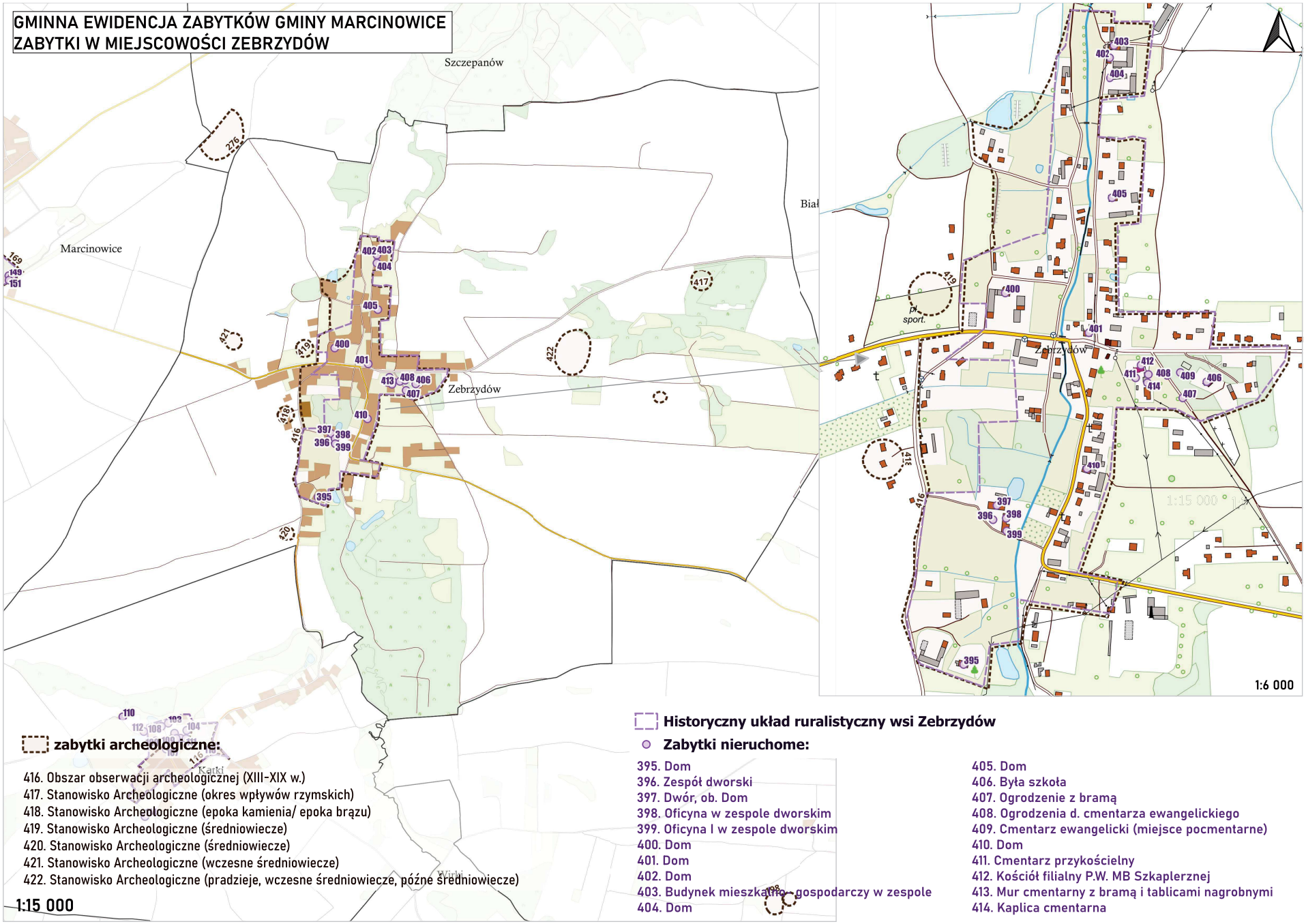
335. Obszar obserwacji archeologicznej (XIII-XIX w.)
336. Stanowisko Archeologiczne (epoka brązu III-V)
337. Stanowisko Archeologiczne (wczesne średniowiecze, późne średniowiecze)
338. Stanowisko Archeologiczne (epoka brązu, późne średniowiecze)
339 Stanowisko Archeologiczne (pradzieje, późne średniowiecze)
340. Stanowisko Archeologiczne (pradzieje, późne średniowiecze)
341. Stanowisko Archeologiczne (późne średniowiecze, epoka brązu)

Zabytki nieruchome:

328. Oficyna dworska przy zespole pałacowym
329. Budynek gospodarczy w zespole pałacowym
330. Pałac
331. Park w zespole pałacowym
332. Zespół Pałacowo-parkowy z folwarkiem
333. Cmentarz ewangelicki
334. Aleja na cmentarzu ewangelickim

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY MARCINOWICE
ZABYTKI W MIEJSCOWOŚCI WIRKI
Kątki
Mysłaków
Wirki
377
359
198
pl. sport.
kap.
1:15 000
1:7 000
Zabytki archeologiczne:
359. Obszar obserwacji archeologicznej (XIII-XIX w.)
Historyczny układ ruralistyczny wsi Wirki
Zabytki nieruchome:
343. Brama
344. Dom
345. Dom ludowy
346. Dom
347. Zespół folwarku
348. Dom
349. Obora w zespole folwarku
350. Budynki gospodarcze I
351. Budynki gospodarcze II w zespole folwarku
352. Kapliczka
353. Dom
354. Budynek gospodarczy I w zespole
355. Budynek gospodarczy II w zespole
356. Budynek gospodarczy III w zespole
357. Szkoła

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY MARCINOWICE
ZABYTKI W MIEJSCOWOŚCI WIRY
Mysłaków
Wirki
Tąpadła
Wiry
1:15 000
1:7 000
zabytki archeologiczne:
380.Obszar obserwacji archeologicznej (XIII-XIX w.)
381. Stanowisko Archeologiczne (neolit)
382. Stanowisko Archeologiczne (późne średniowiecze)
383. Stanowisko Archeologiczne (pradzieje, późne średniowiecze)
384. Stanowisko Archeologiczne (późne średniowiecze)
385. Stanowisko Archeologiczne (wczesne średniowiecze)
386. Stanowisko Archeologiczne (pradzieje, średniowiecze)
387. Stanowisko Archeologiczne (późne średniowiecze)
388. Stanowisko Archeologiczne (późne średniowiecze)
389. Stanowisko Archeologiczne (późne średniowiecze XVI w.)
390. Stanowisko Archeologiczne (nieokreślona)
391. Stanowisko Archeologiczne (późne średniowiecze)
392. Stanowisko Archeologiczne (późne średniowiecze)
393. Stanowisko Archeologiczne (późne średniowiecze)
394. Stanowisko Archeologiczne (epoka kamienia, późne średniowiecze)
Historyczny układ ruralistyczny wsi Wiry
Zabytki nieruchome:
360. Pałac
361. Park
362. Dom
363. Dom
364. Dom
365. Dom
366. Dom
367. Dom
368. Kapliczka
369. Dom
370. Plebania
371. Budynek bo byłej szkole
372. Cmentarz parafialny
373. Kościół parafialny P.W. Św. Michała Anioła
374. Cmentarz przykościelny
375. Kaplica na cmentarzu przykościelnym
376. Mur cmentarny z tablicami nagrobnymi i z budynkiem bramnym przy kościele
377. Kapliczka
378. Szpaler Drzew otaczających cmentarz parafialny

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY MARCINOWICE
ZABYTKI W MIEJSCOWOŚCI ZEBRZYDÓW
Szczepanów
Marcinowice
Zebrzydów
Karki
Wirki
1:15 000
1:6 000
zabytki archeologiczne:
416. Obszar obserwacji archeologicznej (XIII-XIX w.)
417. Stanowisko Archeologiczne (okres wpływów rzymskich)
418. Stanowisko Archeologiczne (epoka kamienia/ epoka brązu)
419. Stanowisko Archeologiczne (średniowiecze)
420. Stanowisko Archeologiczne (średniowiecze)
421. Stanowisko Archeologiczne (wczesne średniowiecze)
422. Stanowisko Archeologiczne (pradzieje, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze)
Historyczny układ ruralistyczny wsi Zebrzydów
Zabytki nieruchome:
395. Dom
396. Zespół dworski
397. Dwór, ob. Dom
398. Oficyna w zespole dworskim
399. Oficyna I w zespole dworskim
400. Dom
401. Dom
402. Dom
403. Budynek mieszkalno - gospodarczy w zespole
404. Dom
405. Dom
406. Była szkoła
407. Ogrodzenie z bramą
408. Ogrodzenia d. cmentarza ewangelickiego
409. Cmentarz ewangelicki (miejsce pocmentarne)
410. Dom
411. Cmentarz przykościelny
412. Kościół filialny P.W. MB Szkaplerznej
413. Mur cmentarny z bramą i tablicami nagrobnymi
414. Kaplica cmentarna